

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA PETROLÜN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Zada SHALKEİEVA

Ankara, 2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA PETROLÜN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Zada SHALKEİEVA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN

Ankara, 2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA PETROLÜN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Zada SHALKEİEVA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN

.....

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

.....

Doç.Dr. Çınar ÖZEN

.....

Tez Sınavı Tarihi:

.....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../2009)

Zada SHALKEİEVA

.....

TEŞEKKÜR

Bu tezi hazırlama aşamasında bilgilerini paylaŐarak doğru yol almamı sağlayan Sayın Prof. Dr. Sertaç BAŞEREN'e ve özellikle bana araştırma imkânı sağlayan Almatı'daki M. Auezov adlı Kazak Milli Kütüphanesi görevlilerine, ayrıca tezin yazımı ve Őekillerin çizimindeki yardımlarından dolayı değerli arkadaşlarıma Őükranlarımı sunarım.

Zada SHALKEİEVA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASI'NIN GENEL EĞİLİMİ

A. Kazakistan'ın Jeopolitik Konumunun Dış Politikasına Yansımaları.....	4
B. Kazakistan Dış Politikasındaki Çok Yönlülük Yöntemi	7
C. Kazakistan Dış Politikasının Öncelikleri	10
D. 1990'ların Ortalarında Kazakistan Dış Politikasının Oluşması.....	16
E. 1990'ların İkinci Yarısında Kazakistan Dış Politikasının Gelişmesi.....	19
F. Küreselleşme Döneminde Kazakistan'ın Yeni Dış Politika Stratejileri.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK GÜÇLERİN PETROL İHTİYAÇLARI VE KAZAKİSTAN

A. ABD'nin Petrol Stratejisi	30
B. Çin'in Petrol Stratejisi.....	38
C. Kazakistan'ın Petrol Rezervleri.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“BÜYÜK PETROL OYUNU”

A. “Büyük Petrol Oyunu”nda ABD’nin Pozisyonu , “Büyük Orta Asya” Projesi....	49
B. “Büyük Petrol Oyunu” ve Rusya.....	55
I. Rus Enerji Stratejisi ve Orta Asya.....	56
II. Rus Tekelinin Sona Ermesi.....	57
C. “Büyük Petrol Oyunu” ve Çin.....	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN VE BÜYÜK GÜÇLERİN PETROL İLİŞKİLERİ

A. Kazakistan ve ABD’nin Petrol İlişkileri, “Bakü-Tiflis-Ceyhan” Projesi.....	62
B. Kazakistan ve Çin’in Petrol İlişkileri, “Aktau-Alaşankou” Projesi.....	68
C. Kazakistan ve Rusya’nın Petrol İlişkileri, “HBK” Projesi.....	74
Ç. AET ve Kazakistan İlişkileri.....	83
D. ŞİÖ ve Kazakistan İlişkileri.....	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	89
ÖZET.....	93

KISALTMALAR CETVELİ

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD**: Amerika Birleşik Devletleri
- AET**: Avrasya Ekonomik Topluluğu
- AGİT**: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- BDT**: Bağımsız Devletler Topluluğu
- BM**: Birleşmiş Milletler
- BTC**: Bakü Tiflis Ceyhan
- CNPC** : China National Petroleum Corporation
- DTÖ** : Dünya Ticaret Örgütü
- HBK** : Hazar Boruhatı Konsorsiyumu
- İKÖ** : İslam Konferansı Örgütü
- ŞİÖ** : Şanghay İşbirliği Örgütü
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

21. yy.da petrol, dünyadaki en önemli jeopolitik zenginliğe dönüşmüştür. Petrol, dünya pazarlarında gün geçtikçe değer kazanmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, dünyadaki enerji kullanımının 15 yıl içinde %30 artması, 2025`te ise %45`e ulaşması beklenmektedir.

Birkaç ay öncesine bakarsak petrol faktörünün Ukrayna ve Rusya ilişkilerini nasıl soğuttuğunu görebiliriz ve sonuçta olaya AB`nin katılması da petrolün siyasette ne kadar da önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Kazakistan gün geçtikçe “Petrol Ülkesi”ne dönüşmektedir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra, petrol faktörü Kazakistan dış politikasında en önemli etken haline gelmiştir. Petrolü olan bir ülkenin dış politikasını yürütmesi çok zordur. Çünkü böyle bir ülkenin ekonomik, jeopolitik, jeostratejik amaçları bulunan ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçleri daima göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Kazakistan, Rusya`nın Orta Asya`daki etkisini azaltmak isteyen ABD ile yakınlaşırsa, Rusya`nın, Rusya ile yakınlaşırsa da ABD`nin tepkisini çekecektir. İki büyük gücü dengede tutmak akıllı bir siyaset yürütmeyi gerektirir. Kimsenin baskısı altında kalmadan, Kazakistan için yararlı olacak petrol boru hatlarının yapılmasını sağlamak ve bunun için de avantaj sağlayacak anlaşmalar yapmak şu zamanda Kazakistan dış politikasında önemli yer tutmaktadır.

Yazmış olduğum tezin amacı ise Kazakistan`ın Rusya, ABD, Çin ve Avrupa ülkeleriyle; uluslararası kuruluşlar olarak AGİT, ŞİT ile ilişkilerinde petrolün nasıl bir rol oynadığını göstermektir.

Daha önceleri, dünya toplumunun araştırmadığı, önem vermediği, daha doğrusu gelecekte hayati önem taşıyacağını ummadığı Hazar Denizi bölgesi iki kutuplu sistemin dağılmasından sonra, küreselleşmenin hızlanmasının etkisiyle, petrol bulunduğundan dolayı çok önemli bir bölge olmaya başladı. Tam bu dönemde XX yüzyılın sonunda bağımsızlığını kazanan Kazakistan da daha önceleri o kadar da dikkatini çekmemiş olan, Hazar Denizi`ndeki kendi petrol payını araştırmaya başladı ve o zamandan bu zamana yavaş yavaş petrol, Kazakistan dış siyasetinin en önemli parçası haline gelmeye başladı.

Kazakistan dış siyaseti ile petrol birbirine çok bağlıdır. İki öğeyi birbirinden ayrı tutamazsınız. Kazakistan, dış siyasetini en çok petrol üzerinden yürütmektedir.

Örnek olarak Kazakistan'ın uluslararası kuruluşlardaki pozisyonu, sunduğu teklifler, projelerinin en önemlileri petrol üzerindedir. Buna delil olarak Kazakistan'ın ŞİO'ya Asya Strateji Projesi'ni sunmasını, çoğu boru hattında inisiyatif kullanmasını gösterebiliriz.

Kazakistan'ın dış siyaset yürütme yöntemlerine bakarsak da Kazakistan ilk başta petrol faktörüne göre çok yönlü bir dış siyaset yürütmeyi seçmiştir. Çok yönlülüğün Kazakistan petrol siyasetinde ne gibi önemi vardır? Neden Kazakistan çok yönlülük yöntemini seçmiştir? Petrolü bulunan Kazakistan'ın petrolünü diğer ülkelere ulaştırmak için açık sulara direkt yolu yoktur. Bu faktör Kazakistan'ın petrol siyasetindeki dezavantajlardan birisidir. Bu gerçeği göz önünde bulundurarak, Kazakistan (özellikle komşularıyla) çokyönlü ve yumuşak bir siyaset yürütmek zorundadır. Çünkü petrolünü Rusya gibi transit ülkeler üzerinden geçirmek zorundadır. Kazakistan sırf bir ülkeye bağlı kalmamak, aynı zamanda büyük güçleri dengede tutabilmek ve kendi menfaatlerini koruyabilmek için petrol siyasetinde çok yönlülük yöntemini kullanmıştır. Şimdi ise birçok ülke Kazakistan'ın petrol siyasetinde çok yönlülük yöntemini seçmesinin doğru olduğunu söylemektedir.

Tez konum hakkında araştırma yapıyorken son zamanlarda petrol konusunun dünyadaki birçok araştırmacının dikkatini çektiğini fark ettim. Özellikle Amerika'nın petrole ne kadar ihtiyaç duyduğunu, Amerika ve petrol siyasetini, Kazakistan ve petrol siyasetini, "Büyük Petrol Oyunu"nu araştıran birçok Amerikalı ve Batılı yazar olduğunu gördüm. Amerikan yazarlara göre, Kazakistan'ın çok yönlü siyaseti büyük devletlerin güçlerini dengede tutmak ve büyük devletlerin Hazar Denizi'ndeki rekabetini kendi menfaatine kullanmaktır. Son zamanlarda Amerikan basınının, Kazakistan'ın Çin'le ve Rusya'yla daha çok yakınlaşmasından, özellikle ŞİO'nun kurulmasından duyduğu endişeyi hissetmenin o kadar da zor olmadığını söyleyebiliriz. Çin basınının da Hazar Denizi'ndeki "Büyük Oyun"da Amerikalıların etkisinden endişelendiği anlaşılmaktadır. Bazı Rus basın organlarında ise ilerleyen zamanlarda Kazakistan'la Çin arasında "Atasu-Alaşankou" boru hattının yapılmasından dolayı rekabetin kaçınılmaz olduğu yönünde haberler yer almıştır. Bazı Rus yazarlar Kazakistan-Rus petrol ilişkilerinin pozitif taraflarını yazdıysa da, bazıları ise negatif yönlerini daha çok yazmıştır. Amerikan araştırmacıları daha çok Amerika'nın gün geçtikçe bölge üzerindeki kaybolan etkisini ve Çin, Rusya ve Kazakistan'ın yakınlaşmasından dolayı duyduğu endişelerini yazmıştır. Son zamanlarda Kazak araştırmacılar da petrol konusuyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu

araştırmacıların petrol konusuyla ilgili çeşitli kitapları ve makaleleri vardır. Petrol siyaseti konusunda M.Laumulin'in, Bolat Sultanbayev'in, Leyla Muzaparova'nın ve daha birçok uzmanın birçok kitabı; A.T. Kojikov'un, M.K. Nurgaliyev'in A.Nursha'nın ise makaleleri bulunmaktadır. Özellikle N.Aitmakhanov'ın Çin'de yayımlanan "Yeni Büyük Oyun" adlı tez çalışması da konuyu araştıranlar için son derece önemli bir kaynaktır. Tez konum hakkında araştırma yaparken Kazakistan Stratejik Enstitüsü'nün kaynakları da çok yararlı oldu.

Yazmış olduğum tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde Kazakistan'ın bugüne kadar olan tüm dış politikası incelenmiş ve anlatılmıştır. Kazakistan dış politikasının önceliklerinin neler olduğuna, çok yönlülük siyasetinin nasıl yürütüldüğüne yer verilmiştir.

Büyük devletlerin petrol ihtiyaçlarının ne kadar olduğunun öğrenilmesi, Amerika ve Çin'in yürüttüğü siyaseti anlamamıza ve ileriki zamanlarda da büyük devletlerin yürüttüğü siyaset hakkında yorum yapmamıza imkân sağlayacağı için ikinci bölümde ABD ve Çin'in petrole olan ihtiyaçları incelenmiştir.

"Büyük Petrol Oyunu" olarak başlıklandığı üçüncü bölümde, "Büyük Petrol Oyunu" ve Kazakistan'ın ABD, Çin, Rusya ile olan ilişkileri hakkında yazılmıştır. Petrol oyunu okunarak, siyasetin ekonomiden daha da önemli olduğu, petrolü değil, petrol boru hatlarını kontrol etmenin büyük avantajlar sağlayacağı anlaşılabilir.

Dördüncü bölümde, en önemli üç proje ele alınmıştır. Bunlar: Amerika'yla yapılan BTC, Çin'le yapılan Atasu-Alaşankou ve Rusya'yla yapılan HBK projeleridir. Bu üç proje Kazakistan'ın büyük devletlerle olan petrol ilişkilerinde en önemli yere sahip olan projelerdir. Bu projelerin yapılması devletlerin "Büyük Petrol Oyunu"nda belirleyici rol oynamaktadır. Bu bölümde ŞİO ve AET gibi uluslararası kuruluşların Kazakistan'ın petrol konumunda ne gibi yararlar sağlayacağı hakkında kısa bilgi verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASININ GENEL EĞİLİMİ

A. Kazakistan'ın Jeopolitik Konumunun Dış Politikasına Yansımaları

Kazakistan'ın dış politika eğilimi hakkında bilgi vermeden önce Kazakistan Cumhuriyeti'nin tarihsel oluşum sürecini incelememiz gerektiği kanaatindeyim. Aynı zamanda tezime başlamadan önce dünyadaki güç dengelerinden bahsetmek istiyorum.

1980'li yılların sonuna kadar dünyada söz sahibi olan iki ayrı kutup, iki güçlü devlet vardı. Bu kutuplardan birisi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) diğeri ise Sovyetler Birliği (SSCB) idi. 1980'lerin sonuna doğru Sovyetler Birliği ekonomik, siyasi ve ideolojik düşünce yönlerinden giderek zayıflamaya başlamıştı. Sovyetler Birliği ülkeleri artık birliği yürütemeyeceklerini hissetmeye başlarken, sistemde yavaş yavaş çatlardamalar görülmeye başlanmıştı. Bu birliğe bağlı olan ülkeler de bu çatlardamaların getirmiş olduğu etkiyle bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştı.

İşte Kazakistan da bu birlikten bağımsızlığını alan ülkelerden biridir. On sekiz sene önce yani 1991 senesinde Sovyetler'den ayrılıp 17 Aralık'ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece dünya siyasi haritasında Kazakistan Cumhuriyeti de yerini almış oldu. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu ülkeyi zorlu bir dönem beklemekteydi. Çünkü bu dönemde güç dengeleri değişmekteydi. Yeni büyük güç Amerika Birleşik Devletleri dünya siyasetinde önemli bir yer tutmaya başlamıştı. Bu sebeple Kazakistan yeni ve sağlam bir dış politika yürütmek zorundaydı.

Kazakistan dış politikasını yazabilmek ve anlayabilmek için öncelikle bu ülkenin jeopolitik konumunu çok iyi bilmemiz gerektiği inancındayım. Kazakistan, dış siyasetini jeopolitiği üzerinden yürütmektedir. Dış siyasetle jeopolitiği birbirinden ayrı tutamayız. Kazakistan'ın jeopolitik konumu konusuna, Kazakistan'ın dış siyasetini yazdığım bölümde detaylı olarak değineceğim. Asya ve Avrupa arasında köprü teşkil edebilecek olduğundan Kazakistan'ın coğrafi yapısı jeopolitik bir önem arz etse bile açık sulara doğrudan bağlantısı olmadığından, Kazakistan petrolünü ancak başka ülkeler üzerinden ihraç edebilmektedir ki bunun için de vergi ödemektedir, bu da ekonomiye olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Ülkemiz coğrafi olarak iki güçlü devlet olan Çin ile Rusya arasında yer almaktadır. Bağımsızlığını kazanması ile bu iki ülkenin yeni sınır komşusu olmuştur. Bu yüzden Kazakistan'ın iç ve dış siyasette kendine zarar vermeyecek yumuşak ve

aktif bir siyaset izlemesi gerekmektedir. Çünkü Kazakistan'ın dünya ile bağlantısını sağlayacak kesin çıkışı yoktur. Kazakistan'ın ürünlerini ihraç edebilmek için de aktif bir siyasete ihtiyacı vardır.¹

Kazakistan'ın jeopolitik önemini görebilmek için şunları iyi anlamamız gerekmektedir. Kazakistan'da var olan atom enerjisi, Kazakistan'ın dış politikasını yürütürken güttüğü amaçlara engel teşkil etmekteydi. Kazakistan'ın Avrupa ve Asya arasında yer alması, ona transit ülke olma özelliği kazandırmış ve aynı zamanda, Avrupa ile Asya'yı, Rusya ile Orta Asya'yı birleştirmesini, batı ve doğu, kuzey ve güney arasında köprü olmasını sağlamıştır. Kazakistan'ın Hazar Denizi'ne kıyısı olması Kazakistan'ın enerjiye sahip bir ülke olmasını sağlarken bu durum Kazakistan'ın dış siyasetini de şekillendirmiştir.

Bağımsız ülke statüsüne kavuşan Kazakistan'ın karşılaştığı iki büyük problemden biri -önceden var olan- atom silahlarına sahip olmasıdır. Sovyet sistemi dağıldıktan sonra atom silahlarına sahip olan ülkeler olarak tanınan Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya'nın yanında artık Kazakistan da bu silahlara sahip olan ülke olarak tanınmaya başlamıştır.

Uzmanlara göre atom silahlarının bulunması Kazakistan'ı olumlu etkilediği gibi olumsuz olarak da etkilemiştir. Bahsettiğimiz olumlu faktörlerden biri, bu silahların Kazakistan'ın uluslararası prestijini yükseltmesidir. Şu da bir gerçek ki nükleer silahlara sahip olmak güç demektir. Ancak, Kazakistan sahip olduğu bu güçle Batı'yla olan ilişkilerinde bir koz elde edebilecek olmasına rağmen bir koz elde edememiş; bunun yanında sadece Orta Asya'da değil Güney Asya ve Orta Doğu'da da istikrarın sağlanmasını gerçekleştirememiştir.

Kazakistan nükleer silahlara sahip olan Çin gibi bir süper gücün komşusudur. Ama nükleer silahlarının bulunmasına, tüm dünya, özellikle ABD karşıydı. Bu yüzden bağımsızlığını kazanan Kazakistan'a dış dünyadan baskı yapılmaya başlanmıştır.

1991 yılının Mart ayında Kazakistan'ı ziyaret eden ABD Sekreteri D. Bayker, 1992 yılının başlarında ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı R. Bartolomy, Fransa Dışişleri Bakanı R. Duma ve İngiliz Dışişleri Bakanı D. Nard bu ziyaretlerinde Kazakistan'da nükleer silahların bulunmasını istemediklerini

---

¹ K.K.Tokayev "Pod Styagom Nezavisimosti" ocherki o vneshnei politike Kazaxstana, Almaty,"Bilim", 1997, 20 str.

K.K.Tokayev "Bağımsızlık bayrağının altında" Kazakistan'ın dış siyasi denemeleri, Almaty,"Bilim", 1997, 20 str.

belirtmiştir. Kazakistan dış siyasetinin asıl amacı, Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in Kazakistan'ın bağımsız olarak oluşum ve gelişim stratejisini sağlamasıdır.

Kazakistan bağımsızlığına yeni kavuşmuştu ve kendisini uluslararası topluma iyi, BM temel prensiplerine sadık ve barışsever bir ülke olarak tanıtmayı çok önemliydi. Bu amaçlara ulaşmak için Kazakistan, nükleer silahlarını terk etti. Nükleer Silahlanmanın Yaygınlaşmasını Önlenme Anlaşması'nı imzalamıştı. Bu sadece Kazakistan için değil, bütün yeni medeniyet için tarihi bir olaydı. Buna karşılık Kazakistan, büyük ülkelerin desteğiyle güvenliğini sağlayabildi. Bu, yeni gelişmekte olan ülkemiz için çok önemliydi.

Kazakistan, nükleer silahlarını terk ederek stratejik amaçlarına ulaşabilmiştir, yani bağımsızlığının, egemenliğinin, sınırının zarar görmemesini sağlayabilmiştir. Bununla beraber uluslararası toplum Kazakistan'a uluslararası sorunlarını kendisi çözebilecek olgunlukta bir ülke olarak bakmaya başlamıştır. Silahsızlanmadan sonra uluslararası toplum Kazakistan'a saygı göstermeye başlamıştır.

8 Haziran 1995'te Cenova Konferansı'nda yapmış olduğu konuşmasında Cumhurbaşkanı "Silahsızlanmanın kazançlarını silahların azalmasıyla değil, insan için iyilikleri ile ölçebiliriz. Tam güvenlik silahların azalması değildir, anneler çocuklarını doğurdukları zaman onların geleceğinden korkmamasıdır." demiştir.

Kazakistan BDT arasında ilk olarak nükleer silahsızlanma anlaşmasına katılan cumhuriyet olmuş ve Semey bölgesindeki nükleer poligonunu kapatmıştır. 1995 yılı 30 Mayıs'ında Semey bölgesinde son nükleer poligon yok edilmiştir. 1996 yılı, Eylül ayında Kazakistan nükleer kullanımını yasaklayan anlaşmaya taraf olmuştur. Böylece Kazakistan küresel istikrarı sağlayarak, güvenilir dünyayı kolladığını bir daha göstermiş oldu.²

Kazakistan dış politikasında şimdilerde ise petrol faktörünün önem arz ettiğini, hatta bugünlerde Kazakistan dış politikasının genel olarak petrol üzerinden yürütüldüğünü görebiliriz. Petrol siyaseti bizim dış siyasetimizi ciddi anlamda etkileyen bir faktördür.

Bir ülkede petrol bulunmasının hem iyi hem de kötü tarafları vardır. İyi tarafları olarak petrolün, o ülkenin (Kazakistan'ın) uluslararası toplumdaki prestijini arttırmasına, özellikle yeni gelişen bir ülke olarak hem güç toplamasına hem de ekonomik olarak kalkınmasına sağlayacağı sayısız faydaları sayılabilecek iken kötü

---

² İbid.

tarafların da varlığını görebiliriz.

Uluslararası toplumda hem petrolü olan hem de bağımsızlığını yeni kazanan bir ülke için büyük devletlerin yürüttüğü siyasetlerden kendini korumak, kazançlı ve akıllıca bir siyaset yürütmek gerekmektedir.

İşte petrol ve Kazakistan dış siyaseti arasındaki ilişki ile büyük devletlerin oyunlarına ve Kazakistan siyasetine üçüncü ve dördüncü bölümde detaylı olarak değineceğim.

B. Kazakistan Dış Politikasında Çok Yönlülük Yöntemi

Önceki sayfalarda yazdığım gibi 90'ların başına doğru dünyada değişiklikler olmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği dağılmaya başlamış, yerine yeni ülkeler kurulmaya başlamıştır. Dünya iki kutupluluktan çıkıp tek kutuplu olmaya başlamıştır. Bu şekildeki değişiklikler sonucunda ülkeler kendi dış siyasetlerini yeniden oluşturmaya başlamışlardır.

Kazakistan Cumhuriyeti de çok yönlülük politikasını dış siyasi eğilimi olarak seçmiştir. Jeopolitik konumunu göz önüne aldığımızda Kazakistan'ın sadece küçük bir bölge içinde kalmaması gerekmektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev "Kazakistan'ın geleceğini Asya'da, Avrupa'da, Batı'da ve Doğu'da görebiliriz. Eğer böyle bir siyaset yürütürsek, Kazakistan'ın güvenliğini sağlamış oluruz." demektedir.³

Kazakistan'ın dış siyasetinde çok yönlü bir siyasetin uygulanması, Kazakistan'ın başka bir ülkeye olan bağımlılığını azaltır. 2 Aralık 1991 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra basın konferansı yapan Cumhurbaşkanımız N. Nazarbayev, bu konferansta Kazakistan dış siyasetinin yönlerini belirtmişti. Kazakistan dış siyasetinin çok yönlülüğünü belirterek, Kazakistan'ın Avrupa ve Asya arasında köprü işlevi görmesinin gerektiğini dile getirmişti. Kazakistan'ın Batı ve Doğu ile olan ilişkisine geldiğimizde ise Cumhurbaşkanımız Kazakistan'ın dünyadaki bütün ülkelerle ekonomik ve siyasi bağlarının olmasını istediğini söylemişti.

Kazakistan dış ilişkilerinde sadece Asya kıtasıyla sınırlı kalmayacaktır, buna ek olarak, Avrupa ve Asya arasında denge, köprü olması da gerekmektedir. 10 Aralık

---

³ Sultanov V.K. "Mnogovektornaya Vneshnyaya Politika Kazaxstana: opit i perspektiviyi" www.analitika.org Sultanov V.K. "Kazakistan Dış Siyasetindeki Çokyönlülük: Tecrübeler ve perspektifler " www.analitika.org.

1991 tarihinde seçimleri kazanan Cumhurbaşkanı Kazakistan'ın kapalı sistem olarak kalmayacağını; kaderini bizzat, Asya ve Avrupa kıtaları arasında, yani Batı ve Doğu'nun büyük medeniyetleri arasında yerleşmesinin belirleyeceğini söylemişti. 15 Mart 2001 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti güvenlik toplantısında ekonomi, askeriye, enformasyon güvenliği, sınırların güçlendirilmesi meseleleri ile Kazakistan'ın dış siyasetinin eğilimi konusu gözden geçirilmişti.

Temeli çok yönlülük olan bu eğilimin öncelikleri:

1. ŞİÖ, AET örgütleriyle entegrasyonu geliştirmek,
2. Rusya, Çin, BDT, ABD, AB, Japonya, Hindistan, Türkiye, İran ülkeleriyle iki taraflı işbirliğini geliştirmek,
3. Hazar Denizi meselesi,
4. Ülke sınırının sınırlandırılma işleri,
5. Transit ulaşım ve nakliye potansiyelinin geliştirilmesi meseleleri

olarak ele alınmıştı.⁴

Aslında çok yönlülük siyaseti büyük devletlerden Kazakistan'a ve genel olarak Orta Asya'ya yönelen tehlikelerden korunma şeklidir, yani jeopolitik güçleri dengede tutma sanatıdır. Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiği dönem olan 1991'de birçok problemle karşılaşmıştı. Bunlar, nükleer silah bulundurulması, iki büyük devletin arasında yer alması, korunması gereken vatan toprağının yüzölçümünün büyüklüğü, çözülmeyen sınır meseleleri, doğal kaynaklar açısından zenginliğinin götürüleri, açık sulara çıkamaması ve bunlar gibi çözülmesi gereken daha birçok problem olarak sayılabilir.

Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Kazakistan'a akıl verenler de çoğalmaya başlamıştır. Akıl verenlerin hepsi de kendi menfaatlerini düşünmekteydi. Birileri yeni ülkeye demokrasinin ve piyasanın nasıl oluşturulması gerektiğini öğretmeye çalışırken, diğerleri, insan haklarının nasıl sağlanacağını, bir diğerleri ise kültürel, tarihi, etnik ve yüce temelimize geri dönmemiz gerektiğini ve başkaları ise Sovyet sistemindeki ekonomiyi ve siyaseti yürütmemiz gerektiğini öğretmeye çalışmaktaydılar.

Kazakistan'ın verdiği ilk dayanıklılık sınavı yukarıda da bahsettiğim gibi nükleer silahsızlanma olmuştu. Tabii ki ABD ve diğer büyük devletler, bizim

---

⁴ Sultanov V.K. "Politika i İnteresi Mirovix Derjav v Kazaxstane", Almaty, 2002g. 25-26 str.

Sultanov V.K. "Büyük Ejderhaların Kazakistan'la ilgili çıkarları ve siyasetleri", Almaty, 2002g. 25-26 str.

Ülkemizde ve bizle birlikte Beyaz Rusya, Ukrayna, Rusya'da da nükleer silah bulunmasını korkularından dolayı istememekteydiler. Üstelik Batı Kazakistan'ın İslam lkelerinin nükleer bomba yapmasına yardım edeceğinden de Őphelenmeye başlamışlardı.

Zaman içerisinde bir başka mesele olarak da petrol problemi ortaya çıkmaya başlamıştı. Önceleri ABD, Kazakistan'daki petrolün miktarını tam olarak bilmemekteydi. Sonraları ABD'nin Kazakistan petrolüne ilgisi daha da artmaya başladı. Sonuç olarak da "Bakü-Tiflis-Ceyhan" projesi hazırlandı. Hazar faktörü, yani petrol faktörü böylece Kazakistan diplomasisine çok yönlülük verdi. Büyük güçleri dengelemek o kadar da kolay olmamıştı.

Çok yönlü siyaset yürütmek çok zordu. Bir taraftan Rusya ve eski Sovyet lkeleriyle diyaloga girerken bir taraftan da ABDli yatırımcılarla diyaloga girmek ilk başlarda biraz zordu. Böyle durumlarda tarafları üzmemek amacıyla birisine "evet" denilememektedir. Kazakistan Cumhuriyeti bunun gibi zor durumların üstesinden gelerek güçleri dengelemekte güzel bir örnek teşkil etti diyebiliriz.

Kazakistan BTC projesine ilişkin cevabını hemen vermedi. O zamanlarda Kazakistan Hazar Denizi'nin hukuki statüsü sorununu çözümlenmek için uęraŐmaktaydı. Rusya'yla anlaşma yaptıktan sonra ise, BTC projesi biraz zorlaŐtı.

Şimdi ise Kazakistan'da hangi projeyi yapmak isterseniz yapabilirsiniz; çünkü biz kendi petrolmz herhangi bir borudan, hatta petrol fiyatları inmezse her zaman alıcı bulunursa, bütün borulardan geçirmeye hazır olduğumuzu bildirdik. Rusya bu durumdan hiç memnun olmadı; ancak Rusya da Kazakistan'ın öncelikle Rusya'nın arkasında kalacağını anlamıştı.

Çok yönlülük siyaseti ile Kazakistan oyuna iki oyuncu kattı: Çin ve Avrupa Birliği. 1997'de Çin ve Kazakistan arasında "Asrın Anlaşması" olarak adlandırılan 7 milyon dolarlık anlaşma imzalanmıştı. Kazakistan'ın Avrupa Birliği'ni oyuna sokmasının ise birçok farklı nedeni vardı. nemli nedenlerinden birisi güçleri dengelemeyi istemesidir. Gleri dengeleyerek güvenliği sağlamış olacaktı.

Sonuç olarak, Kazakistan'a çok yönlü bir siyaset izlemenin sağladığı avantajları görebiliriz. Kazakistan çok yönlü diplomasisi sayesinde tarihin ve coğrafyanın getirdiği avantajları kullanabilmektedir. Bununla beraber, coğrafi ve jeopolitik konumunun getirdiği tehlikeleri ve riskleri azaltabilmiştir. En önemlisi de Şudur ki; Kazakistan jeopolitik oyuna katılanlar ile komŐuları arasında iyi ilişkiler

kurulmasını sağlayabilmiştir.⁵

C. Kazakistan Dış Politikasının Öncelikleri

Kazakistan dış politikasını incelerken en başta Kazakistan dış politikasının önceliklerini yazmamız gerekmektedir. Kazakistan'ın Rusya'yla, Çin'le, Orta Asya ülkeleriyle, BDT üyesi ülkelerle iki taraflı ilişkileri Kazakistan'ın dış siyasetindeki önceliklerdir.

Rusya, Kazakistan'ın bağımsızlığını 17 Aralık 1991'de; Rusya ve Kazakistan ise, diğer eski SSCB ülkelerinin bağımsızlıklarını 20 Aralık 1991'de tanımışlardır. Kazakistan ve Rusya arasında 25 Mayıs 1991'de Dostluk, İşbirliği, Karşılıklı Saygı, Sınırların Bozulmaması Hakkında Anlaşma imzalanmıştır. 1998 yılında da imzalanan ve önemli bir belge olan Dostluk ve İşbirliği Hakkında Anlaşma'ya ilişkin evraklar bulunmaktadır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı'na göre, Rusya ve Kazakistan arasında ikili ilişkilerin geliştirilebilmesi için iyi bir hukuki temel vardır. Bunun sonucunda ise 1992 yılında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

Kazakistan ve Rusya ilişkilerinde zaman zaman karşılaşılan zorluklara rağmen, Kazakistan Rusya'yı hiçbir zaman yarı yolda bırakmamıştır; siyasette olsun, BDT üyeliğinde olsun her zaman kollamıştır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı'na göre, Rusların dostluğu Kazakistan'a şimdi de gelecekte de gerekebilir. Kazak-Rus ekonomisi de bütünleşen ekonomidir.⁶ Rusya'yla beraber Kazakistan ekonomik meselelerini, enerji, ulaşım ve nakliye, Baikonur meselelerini çözmelidir.

Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la da dostluk ve işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkelerle Kazakistan'ın ortak tarihi ve kültürü bulunmaktadır. 15 Ocak 1992'de BDT'ye üye devletlerin başkanları arasında imzalanan Taşkent Güvenlik Anlaşması eski Sovyet bölgelerinde güvenliği sağlamak açısından çok önemlidir.

Bu anlaşmaya taraf olanlar tehlike hallerinde güç kullanmamayı ve bütün

---

⁵ Laumulin M. Kontinent “*Mnogovektornost kak ona est*” No: 3 (155) 18 fevral-2 Mart, 2004g
Laumulin M. Kontinent “*Çokyönlülük anlama*” No: 3 (155) 18 fevral-2 Mart, 2004g

⁶ Sultanov V. K. “*Politika i interesi Mirovix Derjav v Kazaxstane*” Almaty, 2002g, 18str
Sultanov V. K. “*Büyük Ejderhaların Kazakistan'la ilgili çıkarları ve siyasetleri*” Almaty, 2002g, 18str.

çatışmaları, meseleleri kendi aralarında ve başka ülkelerle barışçıl yöntemlerle çözmeyi taahhüt etmektedirler. Üstelik eğer taraf devlete dıştan baskı yapılacaksa; bu baskı anlaşmayı imzalayan bütün ülkeler için de geçerlidir. 1993'te Aşkabat şehrinde BDT üye ülkeler tarafından dış sınırları korumayla ilgili bir memorandum imzalanmıştır.

Kazakistan dış siyasetinin önceliklerinden birisi de Çin'le olan ilişkisidir. Çin ve Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler 3 Ocak 1992 tarihinde başlamıştır. 1992 yılının Şubat ayında Almatı şehrinde Çin Elçiliği; 1992 yılının Aralık ayında ise Pekin'de Kazakistan Elçiliği açılmıştır. 1993 yılında Pekin'de Kazakistan ve Çin arasında dostluk ilişkileri temelini içeren ortak bir deklarasyon imzalanmıştır. Deklarasyonda bütün problemleri tarafların barışçıl yöntemlerle çözmeleri gerektiği vurgulanmıştır. 1994 yılının Nisan ayında Almatı şehrinde Kazakistan ve Çin arasında iki ülke arasındaki sınırı belirlemeye ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.

Kısa bir süre içinde Kazak diplomatları en önemli mesele olan sınır güvenliği meselesini, toprak bütünlüğü problemini çözebilmiş ve böylece Kazakistan sınırında güvenlik ve dostluk atmosferini sağlayabilmişlerdir.

Dış siyasetin ilk adımlarından sadece bölge içinde kalmamamız gerektiği anlaşılmıştır. Bu yüzden ülkemiz diğer ülkelerle de yani ABD, Japonya, Asya-Pasifik bölgesi ülkeleri ve Orta Doğu ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir.

ABD Kazakistan'ın bağımsızlığını, 25 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. ABD'nin Kazakistan'a göstermiş olduğu ilgi, ilk dönemlerde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kazakistan topraklarındaki nükleer silahların azaltılmasında görülebilmektedir. Kazakistan da nükleer silahların kullanımına karşıydı, bunun sonucu olarak da ülke toprakları nükleer silahlardan temizlendi. Kazakistan baştan itibaren ABD ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemişti. Kazakistan nükleer silahlarından arandıktan sonra, ABD'nin Kazakistan'a olan ilgisi biraz azalmaya başladı.

Kazakistan ile Avrupa arasındaki diplomatik ilişkiler ise genel olarak 1992'lerde başlamıştır. Avrupa ülkeleri ile ilişkilerine detaylı olarak bakarsak şu şekildedir; 18 Ocak 1992'de Avusturya'yla, 19 Ocak 1992'de Britanya'yla, 25 Ocak 1992'de Fransa'yla, 12 Şubat 1992'de Alman Federal Cumhuriyeti'yle, 12 Temmuz 1992'de İtalya'yla diplomatik ilişkiler başlamıştır. 1995'lerde Kazakistan ve Avrupa Birliği arasında İşbirliği ve Dostluk Anlaşması imzalanmıştır.

Anlaşmaya göre, iki taraf arasında siyasi diyalog ve sadece Avrupa'ya ilişkin

sorunları değil, uluslararası nitelikli olan sorunları da kapsayacak bir danışma sistemi tespit edilmiştir. Kazakistan için özellikle kendisi ile aynı sosyal ekonomik durumda olup da kendisinden daha erken siyasi tecrübe kazanan Doğu Avrupa ülkelerinin tecrübeleri çok önemlidir. Kazakistan'ın Bulgaristan'la diplomatik ilişkileri 5 Haziran'da, Macaristan'la 24 Mart'ta, Polonya'yla Mart 1992'de, Romanya'yla 15 Temmuz 1992'de, Slovakya'yla 1 Ocak 1993'te, Slovenya'yla Eylül 1992'de, Hırvatistan'la Ekim 1992'de, Çek Cumhuriyeti'yle ise 22 Mayıs 1992'de başlamıştı.

İslam dünyasıyla ilişkileri ise Kazakistan için çok büyük bir önem taşımaktadır. Cumhurbaşkanımız her zaman ülkemizin Müslüman ülkeleriyle ilişkilerini sırf ideolojik ya da dini temelde değil, ayrıca uluslararası hukukun kurallarına göre de yürüteceğini vurgulamıştı.⁷

Kazakistan için Japonya ile ilişkileri de siyasi ve ekonomik açıdan çok önemlidir. Çünkü Japon ekonomisi dünyanın gelişmekte olan ekonomilerinden biridir.

Sanayi tecrübesi kazanmak bakımından, yatırım anlamında Kazakistan için Singapur, Kore Cumhuriyeti, Malezya, Tayland, Endonezya ve Vietnam büyük önem arz etmektedir.

Güney Asya'ya baktığımızda Hindistan ve Pakistan'ın siyasi ve ekonomik gücü yeterli olduğundan Kazakistan için Hindistan ve Pakistan ile olan ilişkileri de çok önemlidir.

Avustralya ile ilişkileri de önemli önceliklerden biri olarak sayılır, Avustralya'yla özellikle uranyum ve az bulunan metal türleri üzerinden işbirliği yapılabilir.

Kazakistan Türkiye ile ilişkilerine de özellikle önem vermektedir. Kazakistan Ankara'yla ekonomik, askeri, siyasi, kültürel ilişkilerini, sadece karşılıklı olarak ülkesel bazda değil bunun yanısıra, AGİT, ACO gibi uluslararası örgütler üzerinden de geliştirmektedir.

Kazakistan için Türkiye ile ilişkileri ekonomik açıdan çok avantajlıdır. Çünkü Kazakistan Türkiye üzerinden dünya marketlerine açılabilir; Avrupa'ya, açık sulara çıkabilir. Özellikle petrol taşımacılığı açısından bakarsak, Türkiye Kazakistan için bir transit ülkedir. Türkiye de Kazakistan gibi birçok organizasyona üyedir. Bununla beraber, Kazakistan için Avrupa kuruluşlarına entegre olmak için Türkiye çok önem

---

⁷ İbid.

taşımaktadır.

Kazakistan için İran ile olan ilişkileri de büyük önem taşımaktadır. Özellikle Kazakistan'ın dünyayla bağlantı kurmasını sağlamak açısından çok önemlidir.

Kazakistan için Arap ülkeleriyle ekonomik, siyasi ilişkiler de çok önemlidir. Özellikle bölge lideri olarak tanınan Mısır'la ilişkileri geliştirmek önemlidir.

Avrupa ülkeleriyle ilişkilerimiz Kazakistan'ın dış siyasetteki stratejisinin önemli noktalarından birisidir.

Avrupa ülkelerinin içinden özellikle Almanya ile olan ilişkileri en önemli ilişkilerden birisidir. Ekonomik ve siyasi açıdan Kazakistan'da yaşayan Alman diasporası aralarındaki ilişkide önem taşır. Bununla beraber Kazakistan Fransa'yla ilişkilerine de önem vermektedir.

İtalya, İspanya, İngiltere ile olan ilişkileri de Kazakistan için büyük önem taşımaktadır. Ekonomik açıdan ise Letonya, Litvanya, Estonya Kazakistan için çok önemlidir. Kanada ile ise ekonomi, siyaset ve eğitim alanlarında ilişkilerimizi geliştirmemiz gerekmektedir.

Latin Amerika ile ilişkileri de Kazakistan için çok önemlidir. Özellikle Şili, Meksika, Arjantin, Brezilya ile olan ilişkilerimiz dış siyasetimizde büyük önem taşımaktadır. Afrika ülkeleri, özellikle Güney Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkileri geliştirmek bizim için avantajlıdır.⁸

Kazakistan Cumhurbaşkanı, Kazakistan'da akredite edilen diplomasi misyonerleri temsilcileriyle buluşmasında Kazakistan dış siyasi önceliklerinin değişmeyeceğini açıklamıştır. Açıklamada Kazakistan, her zamanki gibi nükleer silah kullanımı azaltarak, uluslararası terörle mücadele ederek, uluslararası işbirliğinin aktif üyesi olarak kalacağını açıklamıştır.

Üstelik Kazakistan, hayati önem taşıyan meselelerde örneğin enerji güvenliğini sağlamaktan başlayıp, ekolojik sorunlara kadar birçok konuda bile, başka ülkelerle işbirliği yaparak, gelecekte uluslararası toplumun ve bölgesel işbirliğinin aktif üyesi olma rolünü geliştirecektir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı gelecekte de Çin ve Rusya'yla iyi komşuluk ilişkilerinin devam edeceğini ve bununla beraber, Avrupa ülkeleri ve ABD ile de stratejik ilişkilerini geliştireceğini beyan etmiştir. Üstelik Cumhurbaşkanımız Kazakistan dış siyasetinin önemli önceliklerinden birinin Orta Asya ülkeleriyle

---

⁸ Tokayev.K.K. www.analitika.org.

ilişkileri olduğunu söylemiş ve bölgede entegrasyonu geliştirmek için çaba gösterileceğini ilave etmiştir.

Bununla beraber ekonomik ilişkilerde bizim ülkemize Orta Doğu, Basra Körfezi, Asya, Pasifik, Latin Amerika ülkeleri avantaj sağlayabilecektir. Bununla beraber, Cumhurbaşkanımız Kazakistan entegrasyon siyasetinde de değişiklikler olmadığını belirtmiştir.

Kazakistan, Birleşmiş Milletler'in amaçlarının ve prensiplerinin ilerlemesi için de tam işbirliği yapacaktır. ŞİÖ teşkilatının Kazakistan için önemi çoktur. Asya güvenlik ve işbirliği toplantısının gelecekte bütün Asya'ya da yayılması için çabalayacaktır.

Kazakistan Cumhuriyeti Mesajındaki Kazakistan Cumhuriyetinin Dış Siyaseti Öncelikleri

Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Kazakistan halkına her sene verdiği mesaj, ekonomik, siyasi reformları güçlendirerek, ülkemizin ilerideki gelişmesi ve Kazakistan'ın uluslararası toplumdaki rolünün onaylanması, uluslararası imajının güçlenmesiyle ilgili hesaplardır. Mesajda Cumhurbaşkanımız N. Nazarbayev "Bizim dış siyasetimiz, en zor meseleleri bile ortaklaşa, barışçıl yöntemlerle çözmemiz gerektiğini anlamaktan oluşmaktadır." demiştir. Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra uluslararası toplumun üyesi olmuştur ve Kazakistan'ın inisiyatiflerine de uluslararası toplum destek vermektedir hem de bu pratikte gerçekleşmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti, Çin, Rusya, ABD gibi büyük oyuncuların önünde kendi çıkarını kullanarak, manevra yapmak için uzun senelerdir çok yönlü siyaset yürütmekteydi. Çok yönlü siyaset yürütmesinin sayesinde Kazakistan'ın uluslararası imajının yükseldiğini söyleyebiliriz ve AGİT'e başkanlık yapmasında da çok yönlü siyasetin olumlu etkilerini görmekteyiz.

Orta Asya ise hep Kazakistan'ın ilgisini çeken bölge ve Kazakistan dış siyasetinin temel istikameti olarak kalacaktır. Kazakistan her zaman Eski Sovyet ülkeleriyle entegrasyonun gelişmesini sağlayacaktır. Kazakistan'ın şimdi oyunu kendisinin sürdürmesine gücü yeterlidir ve bunun için Kazakistan'ın dış siyasi kaynakları da yeterlidir.

Kazakistan'ın ŞİÖ ve BDT'deki rolünün ne kadar önemli olduğunu yürüttüğü

faaliyetlerde görebiliriz. Kazakistan'ın katıldığı bütün boru projeleri Çin, ABD, Rusya ilişkilerinde stratejik bir önem taşır.

Üstelik bölge ülkeleriyle uluslararası arenada işbirliği yapması; terör tehditleri, uyuşturucu, enerji kompleksleri, ekolojik durumun kötüleşmesi, işsizlik gibi daha birçok meseleyi bir araya gelerek birlikte çözmeyi sağlar.

Bununla beraber Asya ve Avrupa; yani Batı ve Doğu, Kuzey ve Güney arasında bir köprüdür ve bunun için de taşımacılık, ülke için stratejik önem taşımaktadır. Dış siyasette ve özellikle petrol taşımacılığında amaçlarını gerçekleştirmede ŞİÖ teşkilatının önemi büyüktür. Enerji siyaseti çok yönlü siyaset prensiplerinin göstergesidir.

İleride Kazakistan'ın güvenliğini güçlendirmesi, özellikle ABD, Çin, Rusya gibi büyük devletlerle ilişkilerinde güvenliğe çok önem vermesi gerekir; bunun yanında bölgedeki etkisini de güçlendirmelidir.

Dünyanın gelişen ülkeleriyle iki taraflı ilişkilere gelirse, Kazakistan ve Çin arasındaki sıcak ilişkileri fark edebiliriz. Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev 2008'de Çin'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Kazakistan ve Çin ilişkilerinin gün geçtikçe geliştiğini göstermektedir. 2007'de iki ülke arasındaki ticaret %14 dolar oluşturmuş, bunu 2006 ile kıyasladığımızda 2007'de bu rakamın %65'e yükseldiğini görebiliriz. Üstelik iki ülke arasında eğitim, kültür işbirliği de gün geçtikçe gelişmektedir. Örneğin, Avrasya Kazak Milli Üniversitesi'nde Konfutsi merkezi açılmıştır.

2010'larda Kazakistan AGİT'e başkanlık yapacağından Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev "Avrupa'ya yol" programını yapmayı görev kabul etmektedir. Bu bir stratejik görevdir. Yeni Avrupa gözümüzün önünde değişmektedir. Kuruluşları ve mekanizmaları, bölgesel entegrasyon felsefesi de değişmektedir. "Avrupa'ya yol" programındaki entegrasyon alanında bizim için kullanışlı olabilecek yönleri incelememiz doğru olur.

Kazakistan'ın 2010'larda AGİT'e başkanlık yapacak olması birçok makaleye, düşünce adamı ve siyasetçilere, sıradan insanlara konu olmuştur. Ayrıca Kazakistan'ın 2010 AGİT başkanlığı hakkında birçok sunum yapılmaktadır. Kazakistan 2010 yılında AGİT'e başkanlık yaparak uluslararası platformda prestijini yükseltecektir.

Kazakistan BDT üyesidir ve BDT ülkelerinin düşüncelerini de kendi faaliyetlerinde göz önünde tutacaktır. AGİT'e üye ülkelerin tarihi çıkarları ve

düşünceleri ayırır.

Kazakistan, AGİT başkanı olarak büyük sorumluluk taşıyacağını hissetmektedir. Bu yolda Kazakistan ortak amaçlarla, rasyonel düşüncelerle hareket etmelidir.

AGİT üye ülkelere saygısından, sorumluluğu yüksek derecede düşünen, dünya standartlarını onayladığından dolayı Kazakistan'a uluslararası arenada avantajlar sağlayacaktır. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Kazakistan dış siyasetindeki öncelikleri, başka ülkelerin çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde, Orta Asya satranç tahtasında kendini önemli bir oyuncu olarak belirleyen Kazakistan'ın milli çıkarlarından oluşmuştur.

Kazakistan'ın dış siyasetindeki öncelikleri, Kazakistan'ın sırf Orta Asya'da değil, bütün dünyada ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesine dayanmaktadır. Bu önceliklerini gerçekleştirmesi, ülkemizin gelecekteki güven ve istikrarını sağlayabilecektir.⁹

D. 1990'ların Ortalarında Kazakistan Dış Politikasının Oluşması

15 senedir bağımsız olan Kazakistan dışişleri sistemine, gelişen dış siyaset ile ilgili eğilim ve konsepsiyonlarla girmiştir. 1990'ların başlarında Kazakistan hem Avrupada'da hem de Asya'da yerleştiğini göstererek, Avrupa Köprüsü Kavramı projesini yapmıştır. 1990'ların sonunda ise bu konsepsiyon çok yönlü eğilime dönüşmüştür.

Yukarıda değinildiği gibi çok yönlülük, BDT, Orta Asya, Doğu Asya, Avrupa, İslam âlemi ve Pasifik'in Kazakistan dış siyasetindeki önemini belirtir. Dönem değiştikçe Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış politikadaki öncelikleri de değişmiştir.

Mesela, daha önce de bahsettiğim gibi, 1992 ve 1995 seneleri arasında Kazakistan ve Rusya, ABD ve Batı ilişkilerinde nükleer silah meseleleri öndeydi. 1990'ların sonunda ise, Hazar meselesi ortaya çıkmaya başladı. XXI yüzyılın başında ise öncelik, ulusal ve bölgesel güvenliğe gösterilmeye başlandı.

Bununla beraber, bu dönemlerde uluslararası terör ve uyuşturucu taşımacılığı

---

⁹ Almaty: Kisi pri Prezidente RK, Poslanyie Prezidenta RK N.A. Nazarbayeva, 2008g. 224str.

Almaty: Kisi pri Prezidente RK, *Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev'in mesajı*, 2008g. 224str.

da büyük meselelerden biriydi.¹⁰ 1990'ların başlarında Kazakistan'ın dış politikası, uluslararası topluma yeni bağımsız ülke olarak girmek, onun kendisini tanımasını sağlamaya çalışmaktı.

Dış siyasi doktrinin oluşması da yukarıda söz edildiği gibi, Kazakistan'ın jeopolitik konumu, Çin ve Rusya gibi ülkelerin arasında yer alması, Avrasya'nın tam ortasında bulunması ve açık sulara doğrudan çıkamamasına bağlıydı.

1990'ların ortasındaki Kazakistan dış politikasına geçmeden önce, o dönemdeki uluslararası durumu biraz incelemek gerektiği kanısındayım çünkü 1990 ortasında oluşturulan Kazakistan dış politika konsepsiyon ve doktrinleri, o zamanlardaki uluslararası duruma direkt bağlıydı.

İlk olarak, SSCB'nin dağılıp, Sosyalist sistemin yok edilmesi ve dünyadaki güçlerin değişmesinin Kazakistan'ın dış politikasıyla ilgili konsepsiyonları ve doktrinleri nasıl etkilediğine değinmek istiyorum.

İkinci olarak, iki kutuplu dünyadan sonra, ABD'nin dünyada liderlik gösterme çabaları da göz önünde tutulmalıdır. 1992'de "A and M" Texas Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Amerika Devlet Başkanı G. Bush son zamanlarda Sovyet İmparatorluğu'nun gücünün azaldığını ve Amerika'nın bütün dünyaya liderlik yapma zamanının geldiğini; ekonomik, askeri gücünü göstermesinin tam zamanı geldiğini vurgulamıştı. Bu düşünceyi, yani yenedünya kuruluşu liderliğinin Amerika'ya ait olduğu düşüncesini daha sonraki Devlet Başkanı Clinton da benimsemişti. 20 Ocak 1993'te yaptığı konuşmada başkan G. Bush "Amerika dünya lideri olmalı, biz bunun için çok çaba gösterdik." demiş ve "Eğer bizim ulusal güvenliğimize tehdit oluşturuyorsa, bütün diplomatik ve barışçıl yollarla meseleyi çözmeye çalışırız; eğer gerekirse güç de kullanabiliriz." diye ilave etmişti.¹¹

Değişen dünyada bağımsızlığını yeni kazanan Kazakistan Cumhuriyeti'nin kendini uluslararası toplumda kabul ettirmek için stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Buna örnek olarak ulusal güvenlik kavramının oluşması, dış siyasi doktrinin gözden geçirilmesi, ekonomik ticari ortaklar ve müttefikler toplamak sayılabilir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk hedeflerinden biri de uluslararası topluma,

---

¹⁰ Laumulin M. "The Geopolitics of XXI Century in Central Asia" Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovanyi pri Prezidente Respybliki Kazaxstan, 2006 g. 242 str.

Laumulin M. "XXI asırdaki Orta Asya jeopolitiği" Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovanyi pri Prezidente Respybliki Kazaxstan, 2006 g. 242 str.

¹¹ Inaugural Address of United States President William I Clinton <http://www.on.edu/hist/clinton.html>.

Kazakistan dış siyasetinin barışçıl olduğunu göstermektedir. 2 Aralık 1991’de Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra yapılan toplantıda Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Kazakistan dış siyasi hatlarını belirledi. Kazakistan’ın Avrupa ve Asya arasında köprü olması gerektiğini ve Kazakistan dış siyasetinin çok yönlü olduğunu ifade etti. Üstelik Kazakistan’ın bütün ülkelerle ekonomik, siyasi ilişkiler yürütmeye hazır olduğunu ve ayrıca Kazak halkının Türk halklarıyla kanının ortak olduğunu da belirtmişti. Kazakistan Cumhurbaşkanı, Kazak halkının bağımsız, demokratik bir ülke kurulabilmesi için 1991’de oy verdiklerini böylece demokratik bir ülkeyi kendilerinin seçtiklerini; kaderin ise jeopolitiği vererek Kazakistan’ı Avrupa ve Asya, iki kültür arasında köprü olarak yerleştirdiğini söyledi.¹²

Kazakistan bağımsızlığını 16 Aralık 1991’de kazanmıştı. 21 Aralık’ta ise, Almatı şehrinde eski SSCB ülkeleri arasında BDT kurulması hakkında Almatı Deklarasyonu imzalanmıştı.

Böylece, BDT’nin kurulmasıyla SSCB dağılmıştı. Kazakistan uluslararası toplumun bağımsız ögesi olarak, ilk zamanlarda yeni problemlerle karşılaşmıştı.

Mesela, kendine ait dış siyasetini yürütmesi gerekmektedir. Dış siyasi konsepsiyonları, güvenlik konsepsiyonlarını, ulusal güvenlik sistemini oluşturmak gerekmektedir.

Kazakistan, 1991’den önce çeşitli nedenlerle oluşturamadığı dış ekonomi stratejilerinin gözden geçirilmesi ve daha birçok yapılacak işle karşılaşmıştı. Kazakistan’ın jeopolitik konumu, halkının etno sosyal oluşumu, ekonomik durumu ve askeri kuruluşlarına göre, Kazakistan’ın güvenliğinin sağlanması ile ilgili meseleleri, askeri değil de, diplomatik yollarla çözülmesi gerekmektedir.

Bununla beraber Kazakistan’ın açık sulara çıkamaması, ticari yollardan uzak kalması dış ekonomiyi çok kötü etkilemekteydi.

Bağımsızlık kazandıktan sonra, ilk günlerdeki durumu Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev şöyle ifade etmişti: “Tarih öyle belirledi ki, Kazakistan iki kutuplu dünya dağıldıktan sonra, dünya siyasetinin merkezinde yer aldı. Büyük devletler yerine yeni ülkeler gelmeye başladı. Kazakistan üzerinde de dikkatler yoğunlaşmaya başladı. Dünya ilk başlarda Kazakistan’ın amaçlarını tam olarak bilmiyordu.

Bu yüzden de Kazakistan’a nükleer silah bulunduran, uluslararası toplumu tehdit eden ülke olarak bakılıyordu. Bu kötü imaj, sırf Kazakistan’ı değil,

---

¹² Nazarbayev N.A. “*Na poroge XXI veka*” Almaty,1996g,100str.
Nazarbayev N.A. “*XXI asır aşamasında*” Almaty,1996g,100str.

Kazakistan'ın gelecekteki ortaklarını da kötü yönden etkileyebilirdi.

İlk bölümlerde Kazakistan Cumhuriyeti'nin temel yönleri belirtilmeye başlanmıştır.¹³ BDT kapsamında ortak ekonomi ve kültürel bağ sağlamak, BM, AGİT ve başka uluslararası örgütlere üye olarak güncel uluslararası ilişkilere aktif olarak katılmak, nükleer silahlarını terk ederek ABD, Rusya, Çin gibi nükleer silah kullanan devletler tarafından Kazakistan'ın güvenliğinin, bağımsızlığının, egemenliğinin, sınırının değiştirilmemesini garanti altına almak, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Avrupa Gelişme Bankası gibi finansal örgütlere üye olarak Kazakistan ekonomisinde reformlar yapmak amacıyla para sağlamak, iki taraflı işbirliği yapmak ve özellikle komşu ülkelerle işbirliğini geliştirmek çok önemliydi.

Üstelik, Kazakistan dış siyasetinde uluslararası güvenlik kuruluşları olan BM, AGİT, NATO gibi örgütlerle işbirliği yapmak çok önemliydi. 5 Mart 1992 tarihinde Kazakistan BM'ye üye olmuştu.

BM Genel Kurulunun 47'nci toplantısında ise Kazakistan tarafından Asya Güvenlik İşbirliği Toplantısı'nı kurma fikri sunulmuştu. 1992'de ise Kazakistan AGİT üyesi olmuştu. Aynı yıl, Kazakistan NATO'ya ve "Barış İçin Ortaklık" programına da üye olmuştu.

Üstelik, Kazakistan dış siyasetinde UNİCEF, UNESCO, UNDKP gibi uluslararası kültürel örgütlerle işbirliği yapmak önem verilen noktalardan biridir. Böylece, 1990'ların ortasında, ülke yöneticileri tarafından oluşturulan dış siyaset ile ilgili doktrinler ve ulusal güvenlik konseptiyonu temelinde Kazakistan diplomasisi önemli meseleleri çözdü ve Kazakistan uluslararası topluma iyi imajla adım attı.

E. 1990'ların İkinci Yarısında Kazakistan Dış Politikasının Gelişmesi

1990'ların ikinci yarısında Kazakistan dış politikasındaki sorunlar artık jeopolitik değildi, küreselleşmeyle ilgili uluslararası taşımacılığa ve güneyde oluşan istikrarsızlığa bağlı olarak güvenliğimizi tehdit eden unsurların gelişmesinden dolayı yeni sorunlar oluşmaya başladı.

Yenidünyada insanlar artık dünyanın küresel boyutlarından gelen yeni problemlerle karşılaşmaya başladılar. 1997'de Asya'da yaşanan finansal kriz, sırf Asya-Pasifik bölgelerini değil, Orta Asya ülkelerini de etkilemiştir.

---

¹³ Nazarbayev N.A. " *Na poroge XXI veka* " Almaty,1996,105 str.
Nazarbayev N.A. " *XXI asır aşamasında* " Almaty,1996,105 str.

Böylece küreselleşme, siyaset ve ekonominin birbirine ne kadar bağlı olduğunu gösterdi. Küreselleşme sırf devletlerarası, toplumlararası sıkı bağı göstermemektedir. Küreselleşmenin sonucu olarak, küresel ticaretin, uluslararası organizasyonların, çeşitli kültürlerin arasındaki bağı devamlı geliştiğini ve dünya biliminin de küreselleşmeye başladığını görüyoruz.

Küreselleşmenin iyi tarafları olduğu gibi kötü tarafları da vardır: dünya ikliminin değişmesi, uluslararası çatışmalar, havanın kirlenmesi, uluslararası terörün gelişmesi, uyuşturucunun gayriresmi taşınması gibi... Kazakistan yöneticileri küreselleşmeyi durdurulamaz, iptal edilemez ve zamanın göstereceği bir durum olarak değerlendirmekte ve uluslararası toplumu da bu problemi beraber çözmeye çağırmaktadırlar.

Eylül 2000'de dünyanın 18 ülkesinden gelen başkanların katıldığı, en büyük BM Genel Kurulu'nun 55 toplantısının Bininci Yıl Zirvesi'nde Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev dünya düzenini belirleyen küreselleşmenin, ülkelerin dengede olmamasından dolayı olumsuz etkilerinin olduğunu da dile getirmişti.

Bu olumsuz etkilerden dolayı, Kazakistan lideri Birleşmiş Milletleri "Bütün milletlerin çıkarlarını göz önüne alacak, küreselleşme modelini" oluşturmaya çağırdı.¹⁴

25-27 Nisan 2001'de Türk halkları başkanlarının VII. Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev ülkelerin sosyal ekonomik gelişmelerinin dengede olmamasından kaynaklanan küresel nitelikteki tehditleri belirtti.

Bunlar; nükleer silahların yayılma tehditleri, dini radikalizm, uluslararası terör ve gayriresmi uyuşturucu taşımacılığıdır.¹⁵ N. Nazarbayev'a göre, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını tam vaktinde nötrlemek için kötü taraflarını incelemek gerekir.

Üstelik Kazakistan başkanına göre, gelişmiş ülkeler eğer küreselleşmenin olumlu yönlerini eskisi gibi görmeye devam ederse, bu durum çatışmalar ve sosyal kataklizmaya yol açar.¹⁶ Bunun için, Kazakistan Cumhurbaşkanı'na göre, Kazakistan diplomasisinin stratejisi, içinde bulunduğumuz zaman ve şartlarda, küreselleşmenin olumlu tarafını kullanabilmek ve olumsuz taraflarını ise nötrlemek ya da yok etmektir.

---

¹⁴ Nazarbayev N.A. "Nash adres-Planeta Zemlya", Kazaxstanskaya Pravda, 2000g., 8.sentyabr.

Nazarbayev N.A "Bizim adresimiz-Yer gezegebidir" Kazaxstanskaya Pravda, 2000g., 8.sentyabr.

¹⁵ Kazaxstanskaya pravda, 2001g, 29 aprel.

¹⁶ Nazarbayev N.A "Vmeste mi mojem soprotivlyatsya globalizatsyi", Nezavisimaya gazeta, 2001, 29aprel Nazarbayev N.A "Birlikte Küreselleşmeye karşı durabiliriz" Nezavisimaya gazeta, 2001, 29aprel.

Dış politikada çok yönlülüğü muhafaza etmek çok önemlidir. N. Nazarbayev'e göre, çok yönlü dış siyaset yürüttüğümüz zaman uluslararası toplum üyelerinin bir olduğunu ve birbirine bağlı olması gerektiğini dünya düzeninin temeline koyarak güncel sorunları çözebilmemiz için bütün ülkelerin potansiyelini birleştirmek gerekir.¹⁷

XX-XXI yüzyıllarda dünyanın jeopolitik durumu değişmişti ve bununla beraber, Kazakistan ve Orta Asya'nın öneminin de değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Jeopolitik alanda gözle görülebilecek değişiklikler şunlardır:

1) Amerikan–Rus ilişkileri: 1990'ların ikinci yarısında Rusya, Batı'ya yönelik siyasetinden vazgeçmeye başladı, bir taraftan da dış ilişkilerinin öncelikleri olarak BDT'yi belirledi. Rus yöneticilerinin diğer öncelikleri ise, Orta Asya, Hazar bölgesinde kaybettikleri pozisyonlarını tekrar düzeltmek ve ABD'de düşman ülke olarak belirlenen ülkelerle ilişkilerini geliştirmektir.

2) Amerikan–Çin ilişkileri: Amerikan-Çin çatışmalarının artması, rekabetin kötü sonuçları, Çin halkını kötü etkilemiştir diyebiliriz. 1991'de Belgrad şehrindeki Çin Elçiliği'nin bombalanması Rusya'nın gücünün azalmasına ve Çin'in dünya devine dönüşmesine ve buna bağlı olarak da ileride Amerika Pasifik bölgelerinde askeri operasyon yapmasına yol açabilir.¹⁸

3) Dünyadaki çoğu ülke, Amerika'nın dünya siyasetinde kendisini lider olarak algılamasına karşıydı.

4) Uluslararası terör faaliyetlerinin, dini ekstremizmin, uyuşturucu ticareti faaliyetlerinin daha da hızlanması.

5) Orta Asya bölgesindeki petrol faktörü, ABD'nin bölgeye olan ilgisinin artması. Rakibi olan Çin ve rakibinin ortağı olan Rusya arasındaki bu yerlerde enerji güvenliğini sağlamak, Çin strateji kontrolünü kurmak, Kremlin'de hayati önem taşıyan bölge olarak adlandırılan ve Amerika çıkarlarına karşı gelen bu bölgede Rusya'nın ilgisi -Çin'in dış ve iç siyasetinin yönleri olarak bakılan Orta Asya ülkeleriyle işbirliği yapma çabaları ilk olarak Syar bölgesinde terör ve aşırıcılığa karşı birleşen faaliyetleri organize etmek, ikinci olarak eğer durum kötüleşecekse bir

¹⁷ Nazarbayev N.A. "Konsepsya Vneshnei Politiki trebyet adaptatsyi k sovremennim yslovyiam/ Kazaxstanskaya Pravda, 2000g, 3sentyabr.

Nazarbayev N.A. "Dış Siyasetin ana fikri yeni şartlara adapte olmayı gerektirir" Kazaxstanskaya Pravda, 2000g, 3sentyabr.

¹⁸ Sviridov A. "Pentagon Planıyryet peresmotret organizasuyu VS strani"// Zarybejnoe voennoe obozrenyie ,2001g,No:5-6,82str.

Sviridov A. "Pentagon VS ülkeleri örgütlerini gözden geçirmeyi planlıyor", Zarybejnoe voennoe obozrenyie ,2001g,No:5-6,82str.

güvence olarak tutma anlamında Çin'in Orta Asya'da işbirliği yapma istekleri. Bu faktör en önemli oyuncular –ABD'yi bir taraftan Çin ve Rusya'yı ikinci taraftan yeni jeopolitik oyunda Kazakistan ve Orta Asya'nın yerine yeni bakış açısıyla bakmasını sağladı. Kazakistan diplomasisinin de bu faktörleri mutlaka göz önünde bulundurması lazımdı. 15 Mart 2001'de Kazakistan Güvenlik Konsey Toplantısı'nda ekonomik güvenlik, bilgi güvenliği, sınırın güçlenmesi meseleleri göz önüne bulundurulmuştu. Çok yönlülük temelindeki konsepsiyonun öncelikli yönleri şunlardır:

- Entegrasyon işlemlerini geliştirmek, ilk olarak ŞİO, AET, Asya Güvenlik ve İşbirliği Topluluğu, Orta Asya Ekonomik Birliği,

- Kazakistan için çok önemli olan Rusya, Çin, BDT ile ikili ilişkilerini geliştirmek; AB, Japonya, Hindistan, Türkiye, İran ile ikili ilişkilerini geliştirmek,

- Hazar Denizi meseleleri,

- Ülke sınırlarını belirlemek,

- Taşımacılık derecesini yükseltmek,

- Trans sınırlı sular sorunu,

- Dış siyasetin ekonomik tarafları: Kazakistan ürünlerinin dünyaya açılmasını sağlamak, yeni teknoloji, makine yapımı, sanayi, iş dünyasına yatırımlar çekmek.¹⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yarım asırlığına da olsa dünyada nükleer savaş durmuştu. Hem de o zamanlar Amerika ve SSCB arasında soğuk savaş hala devam etmekteydi. Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra küçük çaplı 40 tane savaş olmuştur. Maalesef soğuk savaştan sonra çıkmaya başlayan savaşların durdurulma ümidi çok azdır.

Yeni asırla birlikte hayatımıza uluslararası terör, ayrımcılık, aşırı dincilik, nesiller arası çatışmalar, yasadışı uyuşturucu ve silah nakliyatı gibi güncel sorunlar girmeye başlamıştır.

1999-2000 yıllarında komşu ülkelerimiz Kırgızistan ve Özbekistan'da gerçekleşen terör faaliyetleri sadece bizde değil, bütün dünyada ciddi bakılması gereken bir mesele olarak algılanmıştı. Kazakistan yöneticilerine göre Kırgızistan ve Özbekistan'da gerçekleşen olaylar, 1980 sonu ve 1990 başlarındaki güvenlik sisteminin artık eskimiş olmasından kaynaklanmaktadır. Teröristlerin faaliyetleri artık kastidir. Kazakistan Cumhurbaşkanı'na göre, Afganistan, Orta Asya, Çeçenistan'ın durumu bir zincirin halkalarıdır.²⁰

¹⁹ Panorama, 2001g, 16 mart.

²⁰ Nazarbayev N.A. "Konsepsya Vneshnei Politiki" Kazaxstanskaya Pravda, 2001g. 3 sentyabr.

Yeni yüzyılda uluslararası terörün, siyasi aşırı dinciliğin merkezi Afganistan'dır. 6 Eylül 2000'de BM Binyıl zirvesinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Orta Asya ve Afganistan'ın durumunun iyileşmesi için, BM Özel Güvenlik Toplantısı yapılması gerektiğini belirtmişti. Kazakistan yöneticileri Orta Asya bölgesinde güvenliğe tehlike oluşturabilecek uluslararası terör, aşırı dincilik ve diğer tehlikelerle mücadele etmek için çok faaliyette bulunmuşlardır: Afgan askerlerin Kazakistan'a girmemesi için vize uygulanması, güney sınırlarında gümrük ve sınır kontrollerine başlanması, Kazakistan taşımacılığında dini örgütleri kontrol etme faaliyetlerinin güçlenmeye başlaması, 2000-2001 yıllarında aşırı dincilik ve terörle uluslararası mücadele edilmesi için çeşitli uluslararası anlaşmaların yapılması bunlardan bazılarıdır. Bunların yanında 2000'lerde Moskova'da gerçekleşen BDT liderleri zirvesinde taraflar, Kazakistan tarafından sunulan teröre karşı bir merkez açılması fikrini desteklediler.

Nisan 2000'de Orta Asya ülkelerinin bölgesel güvenlik sorunlarıyla ilgili Taşkent'te gerçekleştirilen zirvede, terörle, aşırı dincilikle, genel istikrar ve güvenlik tehditleriyle toplu mücadele edilmesine ilişkin anlaşma yapıldı.

2000'lerde "Şangay Beşlisi" üye devletler başkanları zirvesinde terör, aşırı dincilik, ayrımcılık, uyuşturucu taşımacılığı meseleleri konuşuldu. 2000'lerde, "Taşkent Anlaşması"na taraf devlet başkanlarının Bışkek şehrinde yaptıkları toplantıda uluslararası terör, aşırı dincilik meseleleri gözden geçirildi. Taraf devletler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, AGİT, İKÖ ve dünya ülkelerine sırf terörü kınayıp deklarasyon yayınlamakla değil, bununla beraber, sonuca yönelik faaliyetlerde bulunmak gerektiğini dile getirmişlerdi.

10 Ekim'de Astana şehrinde Kazakistan, Beyaz Rusya, Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan arasında daha önce yapılan gümrük birleşmesi temelinde yeni uluslararası ekonomik örgüt Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. 30 Kasım-3 Aralık 2000 tarihleri arasında Minsk şehrinde topluluğun teröre karşı duruşunu belirleyen BDT zirvesi gerçekleşti.

Terör ve aşırılıkla mücadele konusu, 25-27 Nisan 2001'de İstanbul şehrinde oluşan Türki Halkların 7. Zirvesinde dikkatleri üzerine topladı. Zirvede konuşan Cumhurbaşkanımız terör ve aşırıcılığa karşı pakt yapılması fikrini sundu.

Kazakistan hep entegrasyondan yanadır. Bazı ülkelerle aynı derecede, bazı

lkelerle farklı derecede ekonomik entegrasyona, işbirliğine her zaman hazırdır. Mesela, Orta Asya Ekonomik Teşkilatı, BDT, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi...

N. Nazarbayev'e göre, bağımsızlığımızı kazandığımız dönemde BDT lkeleri birbirinden uzaklaşmış, her ülke kendi içinde ekonomik ve finansal reformlarını yapmıştır. Şimdi ise bu ülkelerin entegrasyona ve birleşmeye ihtiyaçları vardır.

XXI. yüzyılda birleşmeden yaşamak mümkün değildir ve çok ortak paydamız olan ülkelerle, Eski Sovyet lkesi olup da bağımsızlığını kazanmış olan ülkelerle, birbirimize nasıl yardım edebileceğimizi düşünmemiz gerekmektedir.²¹

Orta Asya'da entegrasyonu geliştirmek Kazakistan yöneticilerinin çok ilgisini çekmektedir. Orta Asya halklarının önceden olduğu gibi ortak dış ekonomi yürütmesi gerekmektedir, bu onlar için çok faydalıdır. Bölgede sağlanacak olan entegrasyon, Orta Asya lkelerinin dünya arenasında ekonomik, askeri, siyasi bağımsızlıklarına kavuşmalarında yardımcı olabilecektir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı'na göre, bölgede entegrasyonu sağlamak için tüm gerekenlere sahip bulunmaktayız. Dış tehditlerimizin, tarihi-kültürel damarlarımızın, dinimizin ve ekonomik meselelerimizin aynı olması gibi... Bununla birlikte, SSCB'den ortak ekonomik finansal oluşumlar ve ekonomik standartlar kalmıştı. Buna benzer bir oluşumu Avrupa Birliği'ni kuranlar hayal bile edemezlerdi.²² Genel olarak Orta Asya'da entegrasyon işlemleri durduğunu söyleyebiliriz.

2000'lerde Astana şehrinde BDT entegrasyon durgunluğundan memnun olmayan Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan lkelerinin başkanları tarafından kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğu Kazakistan açısından çok önem taşır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı'na göre, Avrasya Ekonomik Topluluğu bütün ülkeler için küreselleşme zorunluluklarını yumuşatmanın iyi bir yoludur.

Cumhurbaşkanımız N. A. Nazarbayev, "Avrasya Ekonomik Teşkilatı çok yarar sağlayabilir; diğer ülkeler bizim nasıl entegrasyon yaptığımızı, kendi aramızda nasıl başarılı ticaret yürüttüğümüzü, piyasalarımızın ve toplum içindeki insanların yaşam standartlarının nasıl yükseldiğini gördüklerinde, o ülkeler de bize ye olmak

²¹ Nazarbayev N.A. "Nash Vibor –Edinstvo i integrasya" Kazaxstanskaya Pravda, 2001g, 15 dekabr.

Nazarbayev N.A. "Bizim seçimimiz – birleşmek ve entegrasyondur" Kazaxstanskaya Pravda, 2001g, 15 dekabr.

²² Nazarbayev N.A. "V Potoke İstoriyi" Almaty, 1999g, 269-270 str.

Nazarbayev N.A. "Tarih akışında" Almaty, 1999g, 269-270 str.

isteyecekler.” demektedir.²³

Son zamanlarda ŞİÖ üyesi ülkelerin ilişkilerinin aktifleşmeye başladığını görmekteyiz. ŞİÖ anlaşmaları istikrarlı bir şekilde yapılmaktadır. ŞİÖ üyesi ülkelerin başkanları arasındaki buluşmalar da sıklaşmaya başlamıştır. Üstelik buluşmalarda gelişmeler, göz önüne alınmaktadır.

Mesela “Sınır Bölgelerindeki Askeri Güçlerin Azalması Hakkında Anlaşma” “Sınır Bölgesindeki Askeri Yerlerdeki Güvenliği Güçlendirme Anlaşması”nın önünü açmıştı. Sınır meselesi çözüldükten sonra, Şangay Beşlisi liderleri yeni meseleleri çözmeye başladılar.

14-15 Haziran 2001 tarihinde Şangay İşbirliği Teşkilatı’nı kurdular. Şangay İşbirliği Teşkilatı üye devlet başkanları zirvesinde, Cumhurbaşkanımız örgütün temel hedeflerini vurgulamıştı. Böylece ŞİÖ üyesi ülkelerde güvenliğin ve istikrarın sağlanması için, ekstremizm, uyuşturucu taşımacılığı ve yasadışı göçle mücadele etmek gerekmektedir.

- Ekonomik alanda işbirliği yapmak,
- Ekoloji konusunda işbirliği yapmak,
- Trans sınırlı nehirler, göçmenlik meseleleri gibi bölgesel, sosyal ve ekonomik meseleleri çözmek ve gözden geçirmek.

F. Küreselleşme Dönemindeki Kazakistan’ın Yeni Dış Politika Stratejileri

Önceki bölümlerde değindiğim gibi, Kazakistan’ın 1990’ların ortasında yürüttüğü dış politika, kendini uluslararası topluma tanıtmak, kendine müttefikler aramak ve o dönemlerin, yani iki kutuplu dünyanın dağılmasının, getirdiği durumu ve büyük devletlerin bölgedeki çıkarlarını göz önünde bulundurarak, kendi güvenliğini, sağlamaktı.

1990’ların ikinci yarısında ise Kazakistan’ın dış siyaseti artık jeopolitik meselelere değil, daha çok küreselleşmeye ilişkin meselelere dair bir boyut kazandı. Bağımsızlığına yeni kavuşan Kazakistan için bu dönemler hiç de kolay olmamıştı.

Bu bölümde ise Kazakistan’ın günümüzdeki yeni siyaseti ele alınacaktır. Yeni dış siyaseti yazarken, Kazakistan’ın 2010’da AGİT’te temsilcilik yapacağı ve N.A. Nazarayev’in yeni konsepsiyonları göz önünde tutulacaktır.

---

²³ İbid.

Cumhurbaşkanı'na göre yapılacak yeni konsepsiyonda, dünyanın mevcut durumunun, uluslararası problemlerin ve Kazakistan'ın dünyadaki yerinin gelişiminin göz önüne alınması gerekmektedir.

Bununla beraber, Cumhurbaşkanımız ülkemizin dış siyasetinde çok yönlülük politikasının muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Komşu ülkeler ve Orta Asya ülkeleriyle işbirliği yapmak önemli bir öncelik olma durumunu sürdürmektedir. Ayrıca Cumhuriyetimiz, ABD ve Avrupa Birliği ile işbirliğini geliştirmeye devam edecektir.

23 Kasım'da yapılan toplantıda Cumhurbaşkanımız günümüzde dünya şartlarının zor olmasına rağmen Kazakistan'ın bu zorlukları göğüsleyebileceğini, diplomatik aktifliği dolayısıyla Kazakistan'ın küresel etkinliklere faal olarak katılmakta olduğunu ifade etmiştir.

Üstelik Cumhurbaşkanımız, Rusya'yla bağının olduğunu ve gelecekte de Rusya'nın geleneksel komşusu ve müttefiği olarak kalacağından ümitli olduğunu belirterek; Çin'in stratejik ortak olduğunu ve bütün alanda iki taraflı işbirliği geliştirmek gerektiğini ve ABD ile de işbirliği geliştirileceğini açıklamıştır.

Orta Asya, Avrupa ve Basra Körfezi ülkeleri, Japonya, Hindistan, Güneydoğu Asya, Orta Doğu, Latin Amerika ülkeleri, Kazakistan dış siyasetinin diğer öncelikleridir. Günümüzde Kazakistan'ın dünya siyasetinde öneminin arttığını söyleyebiliriz.

Kazakistan'ın 2008-2009 yıllarındaki Asya İşbirliği diyalogu ve 2010'da AGİT ve 2011'de İslam Konferans Örgütü'nde yapacağı temsilciliklerini buna örnek gösterebiliriz. Hatta Türk Soy, Asya Güvenlik İşbirliği Toplantısı, ŞİÖ, Avrupa Ekonomik Teşkilatı'na yapacak başkanlığı da örneklerimize ilave edebiliriz.

Gelecek yıl Astana'da dünya liderlerinin üçüncü toplantısı gerçekleşecektir. Kazakistan Cumhurbaşkanı, önümüzdeki dönemde dış siyaset organlarının sınırdaki komşularla güvenliği geliştirmesi, dünyada ekonomik kriz çıkması durumunda ekonomik gelişmelerin sağlanması, Avrasya ve Orta Asya entegrasyonunun derinleşmesi, 2010 AGİT'teki temsilin ve "Avrupa'ya yol" programının başarıyla gerçekleşmesi, 2011 yılında İslam Konferans Örgütü'ne temsilcilik hazırlığının yapılması ve 2009'da Almatı şehrinde yapılacak olan dünya dini liderlerinin üçüncü toplantısına hazırlanılması için çok çaba harcanması gerektiğini ifade etmiştir.

Kazakistan Dışişleri Bakanı Marat Tajin'a göre, Kazakistan'ın siyasette liderlik yapması Cumhurbaşkanının inisiyatifinin daha da gerçekleşmesine ve

Kazakistan'ın Batı ve Doğu arasında siyasi, kültürel köprü olmasına imkan sağlayacaktır. Bu işlemin başlangıcı 2010 yılında BM Genel Kurulu tarafından Kazakistan'ın isteği üzerine kültürlerin yakınlaşması olarak yayınlanmasıyla yapılmıştı.

Geçen ilkbaharda Astana'da "Çeşitlilik Üzerinde Genel Barışın Sağlanması" başlıklı bir forum gerçekleştirilmişti. Kazakistan'da gerçekleşen bu foruma Müslüman ve Batılı ülkelerden Dışişleri Bakanları katılmıştı. Forumdan sonra, katılımcılar tarafından karar alınmıştı. İmzalanan belgeler kültürlerarası diyalogu geliştirebilmek meselelerini kapsamaktaydı.²⁴

2009-2011 yılı için "Avrupa'ya Giden Yol" N.A. Nazarbayev'in halka yönelik sözleri üzerinden şekillenmiştir. Programın amacı: Avrupa entegrasyonu ve hukuki reformlardan tecrübe edinmek, teknoloji, taşımacılık, enerji, ticaret ve yatırım alanında işbirliğini geliştirmek, Avrupa'ya yönelik ulusal öncelikleri gözden geçirmektir.

Kazakistan dış siyasi konsepsiyonuna göre, Kazakistan'ın Avrupa ülkeleriyle çok taraflı işbirliğini geliştirmesi ülke için stratejik önem taşımaktadır. Günümüzde Avrupa ülkeleriyle iki taraflı ilişkiler; teknoloji, ticaret, enerji potansiyellerini sonuna kadar gerçekleştirememektedir.

Avrupa Birliği ülkeleri Kazakistan ve Orta Asya'yla işbirliği yapmaya çok önem vermektedirler. 2007 yılının Haziran ayında Avrupa Birliğince kabul edilen "Avrupa Birliği ve Orta Asya: Yeni Ortaklığın Stratejisi" evrakında pozisyonlar gösterilmişti. Bu evrakta, AB'nin Orta Asya ve Kazakistan ile ilişkilerinin önemli yönleri yazılmıştı. "Avrupa'ya Giden Yol" programının amaçları şunlardır: Kazakistan Cumhuriyeti'nin önde gelen Avrupa ülkeleriyle stratejik dengeye gelmesidir. Bu amacın gerçekleşmesi için şunları yapmak gerekir:

1. Aşağıda sayılan alanlarda Kazakistan Cumhuriyeti'nin Avrupa ülkeleriyle işbirliğini geliştirmek ve derinleştirmek:

- Teknoloji,
- Enerji,
- Ulaşım,
- Orta ve küçük çaplı işletmeler,
- Yaşam kaliteleri alanı.

---

²⁴ Kollegya MİD RK. "Vneshyaya Politika", 2008g, 23 noyabr.
Kollegya MİD RK "Dış Siyaset", 2008g, 23 noyabr.

2. Olumlu Avrupa tecrübelerini kullanarak Kazakistan'ın hukuki temelini geliştirmek,
3. Kazakistan'ın 2010'larda AGİT'e temsilcilik yapması için imkan sağlama programını realite etmek, Kazakistan'ın bunu yapmaktaki temel hedefleri:

-Avrupa ülkeleriyle işbirliği yapmak,

-Kazakistan ile Avrupa ülkeleri arasında teknolojik işbirliğini sağlamak, yeni teknolojileri Kazakistan'a çekmek, Avrupa ülkeleriyle nanoteknolojik, biyoteknolojik işbirliğini geliştirmek, Kazakistan'da Avrupa teknolojisini kullanarak yeni ulaşım sistemleri sağlamak. Kazakistan ürünlerini Avrupa piyasasına çıkarmak için ürünlerin Avrupa standartları ve sertifikasyonlarına uymasını sağlamak. (Önemli yönlerinden birisi de yeni teknoloji ve eğitim değişimidir.)

4. Enerji işbirliğini geliştirmek.

Kazakistan'ın Avrupa piyasasında uzun süre kalabilmesi için Avrupa ülkelerinde petrol çıkaran fabrikalar, terminaller, limanlar yapılması planlanmıştır. Avrupa ülkeleriyle enerji sektöründeki temel piyasa eğilimleri, enerji depolama stratejileri geliştirmektir. AB'nin yeni enerji stratejisi küresel ısınma problemlerine yöneliktir. Kazakistan ise bu konuda Avrupa ülkelerinin tecrübelerini kullanmayı hedeflemektedir.

-Ulaşım ve taşımacılık üzerinde işbirliğini geliştirmek,

-Ticari, ekonomik işbirliğini geliştirmek. Son zamanlarda Kazakistan, Avrupa ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştirmektedir. Ancak maalesef Kazakistan'dan yapılan ihracat hammadde ağırlıklıdır. Avrupa ülkeleri ve Kazakistan arasındaki ticari ilişkileri daha da geliştirmek için Kazakistan, Avrupa ülkelerindeki ticari temsilciliklere önem vermelidir.

5. Küçük ve orta ölçekli ticarete işbirliğini artırmak.

Yaşam kalitesine dair işbirliği yapmak.²⁵

Mevcut uluslararası durum ve rekabet, ülke siyasetinin daha da etkin olmasının, bütün kaynakların kullanılmasının ve yeni tehditlere karşı durabilecek dış siyasetinin yapılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Ülkenin gelecekteki gelişimini, siyasi-ekonomik hayatının modernize edilmesi ve teknolojisinin yenilenmesi sağlayacaktır.

Bunu Asya ülkelerinin geçici ekonomik tecrübelerinde görebiliriz. Bunun için

---

²⁵ Gosydarstvennaya programa. "Pyt v Evropy" na 2008-2011 godi Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovanyi pri Prezidente Respybliki Kazaxstan// www.kisi.kz
2008-2011 "Avrupa'ya doğru yol", Ülke programı, Kazakistan Stratejik Araştırma Enstitüsü// www.kisi.kz

Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev tarafından rekabet edebilecek 50 ülke listesine girme stratejisinin sunulması çok önemlidir. Bu stratejinin özeti Kazakistan'ın dinamik olarak gelişen ülkeler listesine girmesinden ibarettir. Bunun için uluslararası sorumluluklarını kendiliğinden yerine getirerek, açık piyasaya sahip bir ülke olarak uluslararası arenada kendisini tanıtmalıdır.

Böylece, Kazakistan piyasalarda birlikte hareket eden demokratik ülkelerin arasına girmeyi amaçlamaktadır. En önemlisi de bu ülkelerle olan rekabete dayanabilmesidir. Modernleşme kazançları, bölgesel işbirliğinin yapılmasına da bağlıdır. Bölge kaynaklarının birleşmesi, bölgesel siyasetin özellikle ticaret, enerji, ulaşım ve taşımacılık siyasetlerinin anlaşarak yapılması Orta Asya'yı hammaddesi olan pasif bir bölge olmaktan kurtarabilirdi. Kazakistan ise kazançlarına dayanarak, bölgesel gelişim ve Orta Asya'da modernleşmeyi sağlayabilirdi.²⁶ Terörle mücadeleye gelince, 2008'de Kazakistan halkının önünde konuşan Cumhurbaşkanımız N.A. Nazarbayev "Dış siyaset ve güvenlik sağlamakta önceliklerimiz değişmeyecek." dedi.²⁷ Üstelik Kazakistan'ın aşırı dincilik ve terörle mücadeleye de aktif olarak katılacağını dile getirdi.

Bağımsızlığa kavuştuktan sonraki dış siyasetini yürütmeye zorluklarla karşılaşan, büyük devletlerin dikkatini çeken, ekonomik ve ulusal çıkarları çelişen Kazakistan akıllı siyaset yürütmek zorundaydı.

Oluşturduğu doktrinlerin, özellikle çok yönlü diplomasisinin günümüz Kazakistan'ının dış siyasetini olumlu etkilediğini, önceki sayfalarda ifade ettiğim sonuçlarda da görebiliriz.

Zorluklarla karşılaşmış olan Kazak Diplomasisi, zorluklara göğüs germenin yararını bugünlerde görmektedir. Örnek olarak, Kazakistan'ın 2010'de yapacağı AGİT ve 2011'de ise yapacağı İKÖ temsilcilikleri bunu ispatlamaktadır. Kazakistan'ın yeni dış siyasetinde ekonomik gelişme ve yeni teknoloji için Avrupa'ya yöneldiğini görebiliriz.

---

²⁶ *Vneshnepoliticheskiy kurs Kazaxstana v Yslovyiax Modernizatsionnykh Reform/* Nyrsha A.A. Sunday, April Analiticheskiy tsentr razymnyie resheniya // prudent solutions //http : www.analitika.org. *Modernleşme Reformları Şartlarında Kazakistan Dış Siyaseti /* Nyrsha A.A. Sunday, April Analiticheskiy tsentr razymnyie resheniya // prudent solutions //http : www.analitika.org.

²⁷ Nazarbayev N.A. *Poslaniye Prezidenta Narody Kazaxstana, Povisheniya i blagosostoyaniya grajdan Kazaxstana – Glavnaya tsel gosydarstvennoi politiki*// Kazaxstanskaya Pravda, 2008g, 7fevral. Nazarbayev N.A. *Kazakistan Cumhurbaşkanının halka mesajı, Ülke siyasetinin en önemlisi Kazakistan halkının durumunu yükseltmektir,* // Kazaxstanskaya Pravda, 2008g, 7fevral.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK GÜÇLERİN PETROL İHTİYAÇLARI VE KAZAKİSTAN

A. ABD'nin Petrol Stratejisi

Dünyadaki siyasi gelişmeler hakkında yorum yaparsak küresel enerji dengesinin değişmekte olduğunu görebiliriz. Uluslararası siyasetin belirleyici yönlerinde, büyük devletler de siyasetlerini düzeltmekte ve değişim dönemi geçirmektedirler.

ABD dış siyasi stratejisinin öncelikli planlarından biri, enerji kaynaklarını kontrol etmektir.²⁸ Beyaz Saray dış siyasetinin önceliklerinden biri enerji güvenliğini sağlamaktır. Beyaz Saray temsilcileri resmi olarak, dünyanın çeşitli bölgelerinden enerji kaynakları edinmek için yeni teknoloji olanaklarını sağlama ve yeni kaynaklar araştırmak için yeni ticari anlaşmalar yapma siyasetini duyurdu.

Böylece, Kuzey Amerika enerji piyasaları birleşmiş olacaktır, Rusya ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarını araştırmak için yatırımlar yapılacaktır. Petrol faktörü ABD dış siyasetinde çok önemli yer tutar, hatta öncelikli siyasetlerden biri diyebiliriz.

Son yıllarda ABD'de petrol kullanımı artmaya başladı. ABD enerji dış politikasının amaçları ve öncelikleri 1991 Milli Enerji Stratejisi'ne bağlıdır. Milli Enerji Stratejisi 1998'de yenilenmiştir. 2001'de ise yeni ekler düzenlenmiştir. Dış enerji stratejisinin temel amaçlardan biri ABD enerji güvenliğini sağlamaktır. Temel problemler, enerji ulaşımındaki problemler ve dünya enerji fiyatlarının artmasıdır.

Bununla beraber, enerji güvenliğini sağlamada kendi petrolünü korumanın büyük bir önem taşıdığını söyleyebiliriz. ABD dış enerji siyasetinin temel amaçlarına ulaşması için enerji taşımacılığına çok önem vermelidir (yani güvenli petrol nakline). 17 Ekim 2001'de enerji planı hakkında konuşması sırasında eski Başkan Bush "Bizim ülkemizin enerjiye büyük ihtiyacı vardır. Bu, milli güvenliğimizin bir meselesidir." demiştir.

Son yıllardaki ABD dış siyaseti hakkında yorum yaparsak, ABD'nin en büyük başarısızlıklarından birinin de ülkesinin enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltamaması olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde ABD'nin petrol piyasalarındaki

---

²⁸ Nurgalyev M.E. Thursday, July, 2007g. *Amerikanskyi vektor vo vneshei Politike Kazaxstana: osnovnyie priyoreteti sotrydnichestva* /http:www.analitika.org.

Nurgalyev M.E. Thursday, July, 2007g. *Kazakistan Dış Siyasetinin Amerikan yönü, işbirliğin temel öncelikleri* /http:www.analitika.org.

değişikliklere bağımlılığı, 1990 Basra Körfez Savaşları zamanından da yüksektir. O zamanlar dünya petrol tüketimi günde 5 milyon varildi. Petrol fiyatının yükselmesi ABD ekonomik krizini etkileyebilir. Bununla birlikte, petrol faktörü dünya ekonomisini de etkiler.

Bazı araştırmalara göre, Amerikan ekonomisi petrol fiyatlarındaki değişikliklere çok bağlıdır. Önemli olanı şudur ki, Amerika'ya başka kıtadan gaz getirme teknik sebeplerden dolayı mümkün değildir. Bunun için de petrol, Amerika için iç ve dış stratejiyi belirleyen tek seçenek olarak kalmaktadır. Bunun için de petrol taşıma Amerika için hayati önem taşıyan bir konudur.

Orta Doğu'daki tehlikeli durumlar da Washington'un, Orta Doğu'dan başka alternatifler araması gerektiğini gösterir. İlk önce bu ABD ve OPEC çelişkilerinden ve Orta Doğu'daki dengesiz durumlardan kaynaklanmaktadır.

Güney Afrika, Batı Afrika ve başka yerlerde bulunan yeni petrol kaynakları bu bölgedeki jeopolitik konumun nasıl olduğu bilindiğinden o kadar da ilgi çekici değildir. Hazar bölgesinde meseleler çözülmüş değildir. Herhangi bir petrol bölgesinin stratejik önemi de onun enerji ölçütleri ve yerleşimine bağlıdır. Bu şekilde bakacak olursak, Hazar bölgesinin stratejik tarafının, hammadde çokluğu değil, önemli yerde konumlanması olduğunu söyleyebiliriz.

Hazar bölgesi Asya ve Avrupa arasında yerleşmiştir. Amerikan araştırmacılarına göre, Hazar Denizi halen araştırılmamış petrol kaynaklarını barındırmaktadır. Bu bölgedeki enerji kaynakları, üretmek ve dünya kaynaklarını yükseltmek açısından çok büyük önem taşımaktadır. ABD'ye göre, enerji piyasasındaki yeni oyuncular rekabeti yükseltir. Bu da, dünya enerji kaynağı piyasasının gelişmesini sağlar.

Hazar bölgesindeki ABD siyaseti 3 ilkeyi kapsamaktadır:

1. ABD iç enerji güvenliliğinin sağlanmasını yükseltmek,
2. Jeostratejik meseleleri çözmek,
3. Ticari olanakları geliştirmek.

Bu ilkeleri gerçekleştirebilmek için üç temel etap gereklidir. SSCB dağılmadan önce, 1980 sonu 1990 ortalarında ABD'nin Hazar Denizi'ne ilgisi vardı. O zamanlar bile CIA Hazar Denizi'nin kuzeyinde, bütün Sovyet enerji sektörünü kurtarabilecek petrolün olduğunu tahmin etmekteydi. Tabii ki stratejik önem taşıyan hammaddenin dikkat çekmemesi mümkün değildi. O zamanlarda bile ABD'nin, Hazar Denizi bölgesine direkt ilgi gösterme istekleri oluşmaya başladı. Örnek olarak,

SSCB dağılmadan önce Tengiz yatağına gelmesi belirlenen “Shevron” şirketini görmekteyiz. SSCB’de bu şirketle anlaşmayı düşünen yetkili kimseler de varmış.

Böylece Tengiz’i sahiplenme anlaşmaları, Sovyet rejimiyle başlamış ve sonra da yavaş yavaş Kazakistan kendi eline geçirmiştir. Sovyet sistemi dağıldıktan sonra, ABD hızlı değişiklere hazır olduğunu gösterdi. ABD önceleri Moskova’yla birleşmeyi düşündü, böylece Hazar Denizi bölgesine ilgisini biraz kaybetti.

1990 ortasında ise ABD’nin Hazar ülkelerine yaklaşımı değişti. Tam bu dönemler Hazar petrol sahasında gerçekten de tüm dünya açısından önem taşıyan rezervlerin bulunduğu ortaya çıkmıştı. ABD, Rusya’yı Hazar Denizi’nde rakip olarak görmeye başladı.

Bu rekabet, Hazar ülkeleri petrol borularının tümünün Rusya Federasyonu’ndan geçmesinden kaynaklanıyor. Bugün bir petrol borusu Rusya Federasyonu’ndan geçmektedir; o da “Bakü-Tiflis-Ceyhan” projesidir. Böylece sırf Rusya ekonomik ve siyasi yararlar elde etmektedir. Bu sebeplerle ABD, Hazar petrolünü dünya piyasalarına çıkarmak için yeni alternatif petrol taşıma yollarını bulmaya çalışmaktadır.

Washington, Hazar bölgesinden çeşitli ihracat boru hatları konsepsiyonlarını yapmıştı. Bu Washington dış siyasetinin önemli yönlerinden biriydi. Hazar bölgesi, ABD dış siyasetinde özen ve dikkatle incelenmeye başlandı. Hükümetin en önemli meselelerinden birisi de, Batı- Doğu petrol taşıma koridorunu ve Bakü-Ceyhan boru hatlarını yapmak olarak belirlendi.

1997’de Amerikan hükümeti Hazar bölgesini kendisine ilgi alanı olarak belirledi ve böylece büyük problemler de ortaya çıktı. Bu problemler şöyle sıralanabilir:

1. Enerji kaynaklarının küresel ulaşımını ABD’nin ekonomik ve stratejik çıkarlarına uygun olarak sağlamak ve ulaşım güvenliğini ABD’nin bölgesel müttefiklerinin çıkarlarına uygun olarak gerçekleştirmek,
2. Bölgedeki ülkelerin demokrasisinin güçlenmesine ve ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmak; bölgedeki enerji kaynaklarını incelemeye Amerikan şirketlerini desteklemek,
3. İran’dan geçmeyecek transit boru hattını sunacak, alternatifleri olan, güvenli ve hayati önem taşıyan ihracatları geliştirmek.

Bunun gibi meseleleri göz önünde bulundurarak, ABD, Hazar bölgesindeki Eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Yorum

yaparsak, dünya çapındaki Hazar hammadde kaynaklarının öneminin yükselişiyle, Hazar Denizi bölgesinde artık yeni bir dönemin başladığını görebiliriz. Hazar Denizi bölgesine dünyadaki ana petrol üreticisi olan Basra Körfezi'nin alternatif olarak bakılmıştı.

Washington da, bölgede rezervleri en çok olan Kazakistan ve Rusya ile petrol konusunda işbirliği yapmaya çalışmıştır. ABD, Kazakistan ve Rusya'nın Washington'da uygun olarak siyaset yürütmesinden yanaydı. Böylece Hazar Denizi'ndeki önemli meseleler Washington'un katılımıyla çözülmüştür. Öyleyse, ülkeler ekonomi ve yatırımlar açısından ilgi çekici değillerdi. Enerji bilgileri yöneticilerinin yorumlarına göre, Eski Sovyet ülkeleri 2020'lerde dünyada en güçlü ve gelişmiş enerji sistemlerine sahip olacaktır. Eski Sovyet ülkelerindeki enerji, özellikle petrol üretimi yılda yaklaşık %0,9-1,2'ye yükselecektir. Rusya, kendi petrolünü dünyaya dağıtma kararı almıştı. Rusya Federasyonu enerji diplomasisinin bölgesel öncelikleri, enerji stratejik durumlarına dayanmamaktadır. Burada Rusya'nın başka bölgelere de petrol ihracat edeceği yazılmış.²⁹ Enerji güvenliğini sağlamak için Hazar Denizi ülkeleri açısından enerji ihracatı ne kadar önemliyse, ABD açınsındansa ithalatı –petrol bağımlılığını– azaltmak o kadar önemlidir.

Bu güvenliğini sağlamak için oto yakıtlarının yerine başka alternatifler de getirmek gerekir. 2001 yılının Mayıs ayında ABD'de milli enerji siyaseti inceleme grubu tarafından yapılan “Milli Enerji Siyaset Sunumu”nda gelecek 20 yıl içerisinde ABD'nin petrol kullanımının %33 yükseleceği ifade edilmiştir (Bu, günde 6 mln varilden daha da çok demektir). İç ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ABD'nin günde yaklaşık 7,5 mln varil petrol ve petrol ürünlerini ithal etmesi gerekmektedir.

Şimdi ABD %52 oranında yabancı petrole bağımlıymış ve bu rakam da 2020'lerde %67'ye kadar yükselebirmiş. Bununla beraber, 2020'lerde ABD'de gaz kullanımı %50'ye kadar yükselebirmiş. Bu gibi ihtiyaçlardan sonra, ABD siyasetinin önceliklerden birinin de enerji güvenlik alanı olduğunu anlayabiliriz.

Bildiride, ayrıca ve özellikle ABD'nin dış ve ticari siyasetinde önceliklerden biri olarak enerji güvenliği gösterilmiştir. Bu gibi düşünceler en yüksek toplantılardaki konuşmalarda da sarf edilmiştir. 29 Ocak 2002'de ABD halkına ve kongreye ilk konuşması olan “ülkemizdeki işlerin durumu hakkındaki konuşması”nda

---

²⁹ Kojikhov A.T. “*Novaya Faza na Kaspyi*” 3 dekabrya, 2002g. Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovanyi.
Kojikhov A.T. “Hazar'daki yeni evre” 3 dekabrya, 2002g. Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovanyi.

G. Bush, ABD Kongresi yönetiminin, dış petrol kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak amacıyla ABD’de enerji üretimini yükseltmek konularında enerji güvenlik meselesi planını desteklemesinin gerektiğini söylemiştir. Orta Doğu, Basra Körfezi ihracat göstergeleri gerçekten de yüksektir; genel olarak, 1998’de dünya ihracatının %30,4’ünü oluşturmaktaydı, 2020’lerde ise bu oranın %40,5 olacağı beklenmektedir.

Bu rakam dünya ihracatının yaklaşık olarak yarısıdır. ABD’ye bütün dünyadan gelen petrolün %15’i Afrika’dan gelmektedir. Bölgedeki petrol rezervleri genellikle Batı Afrika’da, Sudan’da, Orta Afrika’da bulunmaktadır. Batı Afrika’daki petrol yataklarında yaklaşık 40 çeşit petrolün incelenmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Batı Afrika’nın sahilinin olması ABD’nin bu bölgeye açık deniz yoluyla ulaşmasını sağlar.

Bu takdirde Batı Afrika petrolü ABD için daha da ucuza gelir. Çünkü Hazar petrolü için petrol ve gaz boru hatları yaptırmayacaktır. Hat konusunda daha ucuz, ekonomik açıdan daha avantajlıdır ve Afrika ülkelerine siyasi etki yapabilecektir.

Bu gerçekler Afrika bölgesini ABD için cazibeli kılmaktadır. 2003’te Amerikan şirketlerinin Afrika petrol endüstrisine yaptığı yatırımlar 10 mlrdtan daha fazlaydı, üstelik ABD’nin Afrika enerji sektörüne yaptığı yatırım ise 2/3 veya 3/4tü.

Saharalı Afrika’ya göre, Hazar bölgesi ABD için bazı sebeplerden dolayı daha da avantajlıdır. Hazar bölgesinde hidrokarbon daha çoktur. Ekonomik ve siyasi faktörler de çitlenmiş durumdadır.

Kazakistan’daki petrol sektörünün komşu ülkeleri olan Rusya ve Çin tarafından kapılmaması için Amerikan şirketleri Hazar bölgesine yatırım yapmaktadır. Petrol sanayisinin gelişmesi ve hatların yapılması için ABD tarafından yapılan yatırımlar hayranlık oluşturmaz.

Örneğin, yaklaşık 10 sene içinde Amerikan şirketleri tarafından Kazakistan’a yapılmış olan yatırım miktarı yıllık 20mlrdir. Kazakistan’da yaklaşık hammadde rezervi 13 mlrdir.

2001 yılının Aralık ayında Cumhurbaşkanımız N.A. Nazarbayev’in ABD ziyaretinde devlet departmanı tarafından hazırlanan rapora göre, Kazakistan yaklaşık on sene içerisinde dünyada petrol ihracatında ikinci ülke olacaktır. Yapılan araştırmalara göre, sırf Kashagan yatağında, bütün ABD’den daha çok petrol rezervinin bulunduğu ispatlanmıştır.

Üstelik Hazar Denizi’nde sırf petrol değil, gaz rezervlerinin de bulunması ve hatta bu rezervlerin dünya gaz rezervinin 2/3’ünü oluşturması göz önüne alınırsa, ABD’nin Kazakistan’a ve bölgeye yönelik ilgisinin sebepleri kolaylıkla anlaşılabilir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, günümüzde, Washington'un ekonomik güvenlik ilkelerini gerçekleştirmesi hidrokarbon hatlarının diversifikasyonuna bağlıdır. Bunun için de ABD yönetimi son zamanlarda petrol siyasetini, ekonomik ve siyasi açıdan çok önem taşıyan Orta Doğu ve Basra Körfezi ile sınırlamamaya çalışmaktadır.

İlk başlarda ABD, Basra Körfezi'ne olan bağımlılığını azaltmak amacıyla başka bölgelerle de, mesela Hazar bölgesiyle de işbirliği yapmaya çalışmıştı. Bu bölgeler de ABD için büyük önem taşıyordu.

Üstelik eski müttefiklerle beraber, Amerikan şirketlerinin yeni yönü, yeni ülkelerle işbirliği yapması ABD'nin Orta Doğu ve Basra Körfezi bölgeleriyle işbirliğini kötü de etkilememektedir. Bunlar, ABD'nin, Kazakistan'daki ve Hazar bölgesindeki çıkarlarını anlatmaktadır. Hazar meselesinin Washington'un en önemli siyasi ekonomik meselesi olduğunu söyleyebiliriz. Orta Asya bölgeleri enerji kaynakları potansiyelinin gelişmesi meselesine gelirsek; ABD geleneksel çizgisini tutunmakta, yani hidrokarbonun sırf Amerikan şirketleri tarafından elde edilmesi ve Rusya ve İran'ın, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan hidrokarbon üzerindeki ekonomik etkilerinin azaltılmasını istemektedir.

Böylelikle ABD'nin hidrokarbonu Rusya ve İran bölgelerinden geçirmeme çabasını fark edebiliriz. Kazakistan ve ABD Cumhurbaşkanı tarafından 2001 yılının Aralık ayında imzalanan ortak bildiri de iki ülke arasındaki yeni ilişkiler ve hidrokarbon hammaddelerinin ihracat hatları ve ulaşım meselelerinde tarafların taahhütlerini tutacağı söylenmesine rağmen, ABD, BTC hattına öncelik tanıyacağını belirtmişti.

ABD bölgedeki eski etkisini korumakta ve geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin 2001'e bakarsak, direkt yatırımda ABD birinci olmuş; Kazakistan'a 4 milyar dolar yatırım yapmıştı. Önünüzdeki on senenin içinde de ABD yatırımı yükselecektir.

ABD Kazakistan'la yaptığı işbirliğine kendisinin enerji güvenlik siyasetini gerçekleştirmede önemli bir faktör olarak bakmaktadır. Kazakistan'ın OPEC üyesi olmadığına da dikkat çekebiliriz. ABD için, Hazar bölgesindeki enerji kaynakları rezervleri üzerinde etki sağlamak çok önemlidir, çünkü ele geçen petrol ve gazı hem taşımada zorlanan hem de açık sulara çıkışı olmayan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan'a baskı uygulayabilir.

Orta Asya ülkelerinin Rusya'yla ilişkilerinin iyi olmasından dolayı, Amerika da bölgede kendi etkisini arttırmaya çalışmaktadır ve Amerika'nın bölgedeki etkisini korumak için çaba göstermesinin sebeplerini de anlayabiliriz.

Hazar Denizi bölgesinde bulunan hidrokarbon rezervlerinin ABD için şuöyle bir önemleri vardır ki; bu petrol hatlarının gelecekte ABD için rakip olarak tanınan ve hızla gelişmekte olan Çin ve Hindistan bölgelerinden geçme durumu vardır.

ABD’de hazırlanmış olan rapora göre, şimdilik dünyada en çok petrol kullanan ülke ABD’dir. Amerikan yönetiminin bildirilerine göre, önümüzdeki 20 sene içinde, Çin’de, gelişmekte olan Asya ülkelerinde petrol kullanımı daha da artabilecektir.

Özellikle hızla gelişmekte olan Hindistan ve Çin Asya ülkelerinin içinde, en çok petrol tüketen ülkeler olacaktır. ABD, Asya’daki gelişmeleri de göz önünde bulundurmaktadır.

ABD’ye göre Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin Asya tüketicilerine bağlı kalmalarında Asya hattı büyük rol oynamaktadır. Üstelik Rusya’nın bölgedeki geleneksel etkisi, Rusya ve İran’ın bölgede işbirliği yapması, ABD için jeopolitik bir kayıptır. Eğer enerji genel olarak Çin’e geçecekse, Hindistan’a ulaşım iki türlü boru hattından gerçekleşebilir.

1. Türkmenistan’dan Afganistan ve Pakistan’ı geçerek;
2. İran’dan Pakistan’a geçerek veya deniz altından geçerek, ya da tankerlerle Hindistan’a ulaşabilir.

Hazar Denizi rezervlerini kullanmanın, Washington için çok önem arz ettiğini belirtmişim. Enerji taşımacılığının temel merkezlerinden biri olan Orta Doğu bölgesi çok da istikrarsızdır, terör tehditleri bulunmaktadır. Washington, Irak’a karşı askeri hareketlerine rağmen Arap ülkelerine ilgi göstermektedir. Suudi Arabistan ilişkilerini daha da geliştirmek için çeşitli yöntemler kullanabilir.

Mesela, ABD petrol piyasasıyla ilgili olarak Orta Doğu müttefikince anlayışla karşılandı. Üstelik Suudi Arabistan kendi ekonomisinin yabancı yatırımcılara açık olduğunu belirtti.

ABD, Suudi Arabistan’ın DTÖ üyesi olmasını kollamakla beraber, Suudi Arabistan bu konuda bütün yardımları yapmaya hazır olduğunu belirtti.

Hindistan ve Çin enerji kaynakları kullanımının gün geçtikçe artması ABD’nin küresel enerji güvenliğini tehdit etmektedir.

Bölgedeki hammadde rekabetinde ABD, Hindistan ve Çin ilişkilerinde sorunlar yaşayabilir. ABD’nin Rusya ve İran ile rekabetçilik faktörünü de göz önüne alırsak, gelecekte Washington’un kendi çıkarlarına göre, hidrokarbon taşımada aktif ve yeni bir siyasete geçeceğini hissetmekteyiz.

Şimdi de buna benzer durumu, Amerikan–Kazak ilişkilerinde görebiliriz.³⁰ 2006 yılının Mart ayında Astana’da Kazakistan Cumhurbaşkanı’nı ziyarete gelen ABD Enerji Bakanı S. Bodman, ABD’nin önümüzdeki beş senede Kazakistan ekonomisine yatırımları daha da arttıracığını belirtti.

Amerika, Kazakistan ekonomisine petrol yatırımı yapmaktadır. Kazakistan Amerikan işbirliğinde önemli bir olay 2007 yılının Şubat ayında ABD devlet departmanı delegasyonunun ABD’nin ekonomi, enerji sorunları sekreter yardımcısıyla beraber Almatı’yı ziyaret etmesidir.

Görüşme sırasında Kazakistan’dan yapılacak ihracat yolları tartışıldı.³¹ ABD dünyanın en büyük petrol tüketicisidir. 2007’de genel olarak dünyada kullanılan petrolün %21’ini ABD kullanmıştır. Bu demektir ki; ABD günlük 20.730.000 varil petrol kullanmıştır. Son 55 senede, bütün sanayisi petrole bağlı hale gelen ABD’nin petrol bağımlılığı yükselmiş; 2006’da ise ABD enerji kullanımının tamamının %40’ını petrol oluşturmuştur.

ABD’nin kendi petrolü ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. 1952’de günlük 5,9 mln petrol çıkardıysa, 2005’te ise günlük 7,8 mln varil çıkarmıştır. Bu rakamsa genelde ulaşım sektöründe kullanılmaktadır ve ABD günlük 20,7 mln varil ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu yüzden kalan petrol, ABD’yi üretici ülkelere bağlayarak, dış ülkelere gelmektedir. Amerikan Dışişleri Konsolosu’na göre, ABD’nin petrole olan bağımlılığı son senelerde daha da yükselmiştir ve gelecekte de devam edecektir.

1950’de ABD kendi ihtiyaçlarını karşılamaktaydı, aradan 50 sene geçtikten sonra ihracatçı ülkelere petrol bağımlılığının artmaya başladığını görebiliriz. Amerika’nın petrolünün %60’ı yabancı ülkelere gelmektedir.

Yabancı ülkelere olan petrol bağımlılığı ABD milli güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. ABD petrolün bir kısmını Kanada, Meksika, Venezuela, Suudi Arabistan ve Nijerya’dan almaktadır. Meksika ve Kanada bölgeleri, Suudi Arabistan ve Venezuela’ya göre istikrarsız bölgeler sayılır. ABD petrol bağımlılığındaki bu gibi zorlukları göz önüne alarak, petrol bağımlılığını azaltacak alternatifler aramaktadır.

---

³⁰ Erekesova L.G. “*Politika i interesi mirovix Derjav v Kazaxstane, Politika i interesi SSA*,” Almatı, 2002g, 90-98 str.

Erekesova L.G. “Dünya Ehderhalarının Kazakistanla ilgili siyasetleri ve çıkarları, ABD’nin Kazakistanla ilgili siyaseti ve çıkarları” Almatı, 2002g, 90-98 str.

³¹ Nurgalyev M.E. “*Amerikanskyi Vektor vo Vneshnei Politike Kazaxstana: Osnovnyie priyoriteti sotrydnichestva*”, Thursday, July 05, 2007 <http://www.analitika.org>.

Nurgalyev M.E. “*Kazakistan Dış Siyasetinin Amerikan yönü, işbirliğin temel öncelikleri*, Thursday, July 05, 2007 <http://www.analitika.org>.

2002 ABD Milli Güvenlik Stratejisi'nde şu ifadeler kullanılmıştır: “Biz enerji güvenliğimizi güçlendireceğiz ve enerji konusunda, küresel enerji ulaşımı konusunda müttefikler işbirliği yapmaya hazırız, özellikle Afrika, Orta Asya ve Hazar bölgesinde işbirlik yapacağız.”³²

B. Çin'in Petrol Stratejisi

Günümüzde Çin enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bunun için Kazakistan Çin'in ihtiyaçlarını karşılama açısından çok önemli bir ülkedir. 2007'de yapılan toplantıda konuşan Başbakan Chju Juntzi Çin'de su ve enerji kaynaklarının az olduğunu ve bunun için de ülkede enerji stratejisini gözden geçirmek gerektiğini dile getirmişti.

Başbakan'a göre, Çin'de katı ekonomi uygulanması ve petrole alternatif bulunması gerekmektedir. Araştırmalarını hızlandırmalarına değinen Başbakan, dünya kaynaklarını kullanmak ve yakın zamanda ise petrol rezervleri ve başka enerji kaynaklarıyla ülkesini garanti altına almak gerektiğini belirtmiştir. Bu meseleler kabul edilmiş olan on beş yıllık planda yer almıştır.

Enerji kaynakları, Çin stratejisinde önceliklidir. Çin enerji rezervinin sınırlı olmasına rağmen hızlı gelişen ekonomisi yüzünden enerjiye olan talebi her geçen gün artmaktadır.

Çin ilk olarak 1993'te petrol ihtiyacı hissetmeye başladı. Bu seneden sonra, Çin petrol ithal etmeye başladı. 2010'da 100 milyon ton petrol ve gaz açığı ise 30mlrd metreküpü oluşturacak. Durum böyle gelişirse, Çin daha çok enerji elde edebilmek için başka ülkelere de başvurmak zorunda kalacaktır.

Enerji kaynaklarındaki açık ise, başka ülkedeki kaynağa olan talebi daha da arttıracaktır. Çin enerji güvenliğini koruyarak, uluslararası duruma bağlı kalacaktır. Çin'deki gaz ithaline olan talep ve Çin'in jeopolitik konumu, enerji fiyat oluşumlarına yansiyacaktır.

Çin yöneticileri ilk defa ülkedeki gaz ve petrol rezervi konusunda endişe duymaktadırlar. 1977'den itibaren ABD'de stratejik enerji kaynakları bulunmaktadır. Buna göre Çin'de gaz ve enerji elde edilmesi için çok planlı bir sistem uygulanması gerekmektedir. Bunun için Çin'in, Kazakistan ve Rusya petrol piyasalarının

---

³² Aitmakhanov N. “The New Great Game: The Competition for the Energy resources of Central Asya, Taiwan 2008, 30-32 pages.

gelişmesine katkıda bulunması gerekir.

Üstelik bölgede enerji meselesiyle ilgili diplomatik strateji planını yapması ve petrolle uzaktan değil, yakından ilgilenmesi gerekmektedir. Çin, Hazar Denizi'nde başka büyük güçle, ejderhayla rekabet edemez. Çin için dışarıdaki tek kaynak Kazakistan'dır. Kazakistan da Siyantzin'deki enerji kaynaklarının işlenmesine ilgi duymaktadır.

1997'de Kazakistan ve Çin arasında 9,5milyar dolarlık anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşma Aktobe ve Ugen petrol yataklarının işletilmesi hakkındadır. Projeye birçok Çinli yatırımcı da katılmıştı. Kazakistan için kaynaklardaki petrolü yabancı piyasasına çıkarmak biraz zordu. Bu açıdan bakıldığında, Çin'le yapılan işbirliği Kazakistan'a denize çıkma olanağını sağlayacaktı. Çin de, Asya'da, Pasifik Okyanusu'na kadar köprü olabilirdi.

Tabii, Kazakistan petrolü İran'dan da geçirebilirdi, ama burada bayağı zorluklar vardı. İran hattında ilk önce Türkmenistan engel olacaktır. İkinci olarak, ABD ve Batı ülkeleri petrolün İran'dan geçmesi konusunda İran'ı ikna etmeleri gerekmektedir. Üçüncü olarak, Kazakistan petrol devi olmak istiyorsa, Rusya, Türkiye ve Çin'e ihraç etmesi gerekmektedir. Kazak petrolü için Çin en büyük Doğu koridorudur. Kazakistan ve Çin arasında Kazakistan'dan Sintzyan'a kadar uzunluğu 3000km'lik petrol borusu hattı döşenmesine ilişkin anlaşma imzalanmıştır.

Üstelik Çin şirketleri Orta Asya'dan Güney ve Batı petrol boru hattını inşa etmeye devam edebilir. Çin'in elektrik enerjisi ihtiyacının olduğunu ve petrol sanayisiyle ilgili yüksek dengedeki Çin teknolojisini göz önüne alırsak, Çin şirketlerinin Orta Asya petrol ve gaz rekabetini kazanabileceğini söyleyebiliriz. Çin, bu piyasayı elde etmeye çalışmaktadır. Bir taraftan böyle yaparak da Batı şirketleriyle de çatışmaya girmemelidir.

Çinli ve Batılı şirketler kıyasladığında, Kazakistan için Çinli şirketleri çekmenin daha avantajlı olduğu anlaşılır. Petrol alanındaki işbirliği çok önem arz etmektedir. Kazakistan'da petrol üretimi gün geçtikçe artmaktadır. Bu faktör de Kazakistan ve Çin projelerinin hızlanmasına sebep olmaktadır. Enerji alanında Kazakistan-Çin işbirliği stratejik bir anlam taşımaktadır. Irak savaşından sonra, Çin'in Kazakistan'a olan ilgisi daha da artmaya başlamıştır.

2003 yılının Haziran ayında Kazakistan'ı Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı ziyaret etmiş ve Astana'da Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev'le buluşmuştu. Çin Halk Cumhuriyeti ve Kazakistan Cumhuriyeti tarafından yayımlanan bildiride iki

taraf da işbirlik projelerinin gerçekleşmesi için yapılacak şeyler olduğunun altını çizmiş ve Kazak-Çin petrol borusu projesinin araştırmasına devam edileceği, başka petrol yatakları araştırmak için projelerin inceleneceği ve Kazakistan'dan Çin'e boru hatları inşa etme imkanları belirtilmiştir. Kazakistan tarafı ise, Kazakistan'ın Hazar Denizi'nde petrol yataklarını araştırma yapmada destekleyecektir.³³ Çin'in petrole olan ihtiyacının büyüklüğü ekonomik gelişmesiyle ilgilidir ve bu ihtiyaç da ileride de devam edecektir. 1977'de Çin'in dünya genelindeki enerji ihtiyacı %5'ti.

Uluslararası Enerji Ajandası 2020'lere doğru Çin'in dünyadaki enerji ihtiyaçlarının %16 olacağını beklemektedir. 2000'de bile Çin'in enerji ihtiyaçlarının yükseldiğini görebiliriz. Yukarı sayfalarda açıkladığım gibi, Çin yönetimi petrol fiyatlarındaki istikrarlığı, petrol ithalinin garantililiğini ülkenin ilerdeki toplumsal ve siyasi gelişmesinde önemli parça olacağını belirtiyor.

Bununla beraber enerji konusu Çin'in 2006 beyaz koruma kağıdında geçiyor. Bu belgede güvenliğin, enerji kaynaklarının, paranın ve bilginin uluslararası ulaşımına bağlı olduğu belirtilmiştir. Çin stratejikçilerine ve araştırmacılarına göre, Çin'in gelişmesi ekonomiye çok bağlıdır.

Böylece Çin stratejisinde enerjinin ne kadar önemli olduğunu görebiliriz. Çin hükümetinin enerji danışmanı Ying Riguang Çin enerji siyaseti hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmişti: "Güvenli enerji sağlamak, Çin'in önceliklerinden birisidir; ayrıca mili güvenliğin sağlanması için de çok önemlidir."

2007 yılının Mart ayında Toprak ve Kaynaklar Bakanlığı'nın yayınladığı rapora göre, Çin'in petrol rezervi ancak 11 sene daha yetebilir. Bu yüzden, eğer Çin ekonomik gelişimini devam ettirmek isterse, ilk önce petrol meselelerini çözmek zorundadır.

ABD Enerji Departmanı'nın açıklamalarına göre, günümüzde 6 milyon varil olan Çin'in petrol ihtiyacı 2025 yılında günlük 14 milyon varilden daha da yüksek olacakmış.

Bununla beraber, ülkenin gaz ihtiyaçları da %15 yükselecekmiş. 20 sene sonra yani 2030'da, yaklaşık 30 milyon metreküpe yükselecekmiş. 2050'de ise 40 milyon metreküpe ulaşabilirmiş, şimdiki ihtiyaçları ise 45 milyon metreküptür. 1990'dan itibaren Çin'in petrol bağımlılığı da yükselmeye başlamıştır.

---

³³ *Strategicheskiye perspektiviy: Vedyshyie Derjavi, Kazaxstan i Tsentralnoazyatskiy yzel // Kitayskaya Vneshnyaya Politika i Kazaxstan, Part 3 // Sin Gyanchan, 151-154 str.*

Stratejik gözlem: Büyük Güçler, Kazakistan ve Orta Asya kavşağı // Çin Dış Siyaseti ve Kazakistan, 3 cilt // Sin Gyanchan, 151-154 str.

Bu sebeple, Çin'in önemli stratejilerinden birisi de petrol üretici ülkelerle iki taraflı anlaşmalar yapmaktır.

1997'den itibaren, bütün dünyada kendi petrol ve gaz hakkını ve önceliklerini koruma amacıyla bu alanda aktif olmaya başladılar. Buna Orta Asya da dahildi.³⁴

2000'de Çin petrol ihtiyacı günlük 13 milyon varildi. Çin enerji güvenlik stratejisinin metninde Çin'in artık gerçek olayların yüzüne bakması gerektiği, Çin'in artık kendi petrol ürünlerinin ekonomik gelişmelerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma geldiği ifade edilmiştir.

Ayrıca Çin'in petrol üreticisi ülkelerle işbirliği yapmasının çok önemli olduğu, uluslararası ekonomide petrol hammaddelerinin ithalat ve ihracatında güvenliğin sağlanmasının ve istikrarlı piyasanın korunmasının önemi belirtilmiştir.

Öncelikle enerji siyasetinde Rusya ve Orta Asya'yla işbirliği yapmanın çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Haziran 1997'de ise, Çin Milli Petrol Birliği (CNPC) gelecek 20 yıl boyunca Kazakistan'ın batısındaki Uzen petrol alanını işletme hakkını kazanmıştır. Yani, Rusya ve Amerikan şirketleri rekabetinde kazançlı çıktı. Anlaşma 4 milyon dolarlık bir anlaşmaydı ve Aktobe Munaigaz şirketinin %60'ını sahiplenmişti. CNPC Kazakistan'dan Türkmenistan boru hatlarını yapmayı kabul etti. Haziran 1997'de ise Rusya ve Çin gaz alanında anlaşma imzaladılar. Bu 10 milyon dolarlık bir anlaşmaydı. Ve Çin'e 20-30 milyon metreküp gaz sağlanmış olacaktı. Boru hattının uzunluğu 3000km olacak, Rusya ve Moğolistan'dan geçerek, Çin'e ulaşacaktı. Yatırımların yapılması, Çin ekonomisinin gelişimini ve enerji strateji amaçlarını belli etmektedir.

1996'larda Çin petrol araştırmacıları, Doğu Asya'nın petrol ihtiyaçlarının ve Doğu Asya'ya petrol ulaşımında köprü olmanın planını yaptılar. "Enerji köprüsü" diye adlanan bu köprü Orta Doğu, Orta Asya ve Rusya boru hatlarını Çin'e Japonya'ya ve Kuzey Kore'ye ulaştırmaktadır.

Çin araştırmacılarına göre, "Enerji Köprüsü" Doğu Asya petrol ihtiyaçlarının %20'ni karşılayabilmektedir.

Petrole ihtiyacı olan Çin için "Petrol Köprüsü" olmak özellikle Çin-Rusya, Çin-Orta Asya ilişkilerinde istikrarlılığı sağlamak açısından çok önemlidir. Çin'in petrol ve gaz boru hatlarını inşa etmek için çok talep gelse bile, bunların hepsini Çin nasıl ödeyecektir? Çinli araştırmacılara göre, eğer bu projeleri gerçekleştirmek

---

³⁴ Aitmakhanov N. "The New Great Game: The Competition for the Energy resources of Central Asya, Taiwan, 2008, 52-53 pages.

ekonomik açıdan daha yararlı olsaydı, Orta Asya ve Sibirya'dan Çin'e kadar geçirilen boru hatlarının teknik ihtiyaçları çözülebilirdi; ama maalesef projeler, Çin'e göre pahalıdır.

CNPC araştırmacılarına göre, Çin-Kazakistan boru hatları ancak petrolün varil fiyatı 16 dolara yükselse yararlı olacaktır. Petrol fiyatlarına da güven yoktur ve her zaman fiyatlar düşebilir.

Çin, Orta Asya ve Rusya'dan Çin'e ulaşan petrol hatlarını gerçekleştirmek için parasal yardımı Doğu Asya ülkelerinden, özellikle Japonya ve Kuzey Kore'den beklemektedir. Çinli bazı araştırmacılar ise, "Enerji köprüsü" olmanın Çin enerji güvenliğine zarar getireceğini düşünmektedirler.³⁵

C. Kazakistan'ın Petrol Rezervleri

Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Jeoloji Kurulu'nun bilgilerine göre, 1996'da Kazakistan'da yaklaşık 160 petrol ve gaz yatağı bulunmuştur. 1997'nin ortalarında "KazakhOil" Kazak milli şirketinin yapmış olduğu araştırmada, yeniden işletilmeye hazır olan 202 yatak petrol ve gaz yatağından 2,2 milyar ton petrol ve 1,8 trilyon metreküp doğalgaz çıkarılabilecekti.

Bazı bilgilere göre, 2001'de Kazakistan'da 208 tane hidrokarbon yatağı açılmıştır. Bu hidrokarbon yataklarının yarısı petrol, kalanları ise gaz ve gaz kondensasyonudur.

Bu günlerde bunlar gibi 70 tane yatak da araştırılmaktadır.

Kazakistan'daki hidrokarbon rezervleri yaklaşık 13 milyar ton petrol ve 7,1 trilyon metreküp doğalgaz ve gaz kondensasyonundan oluşmaktadır. Yıllık dünya enerji istatistik özetinde gösterilen "British Petroleum Şirketi"nin bilgilerine göre, 1996'nın sonunda Kazakistan'daki genel petrol rezervi 8 mlrd varil olarak gösterilmişti.

O dönemlerde bazı Rus basın yayın organları Kazakistan'daki hidrokarbon hammaddesi rezervinin daha çok olduğunu yazmaya başladı. Üstelik Rusya Dünya Ekonomik ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü basını da Kazakistan'da bulunan petrolün ve gazın 3-6 mlrd ton olduğunu ve tahminen 15-20 mlrd ton rezervinin bulunduğunu yazmıştı. Kazakistan petrol rezervinin 7 mlrd tona yükselmesi

---

³⁵ Mark Burles// *Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics*, 22-27 pages.

hakkındaki yorumlar, Kashagan yatağının sayesinde olmuştur.

Uzmanlara göre, Kashagan yatağı 1970'lerde Alaska'daki "Prudo" Körfezi yatağının açılmasından sonra dünyadaki en büyük yeni açılış olmuştur. Hazar Denizi sahasındaki Kazakistan petrol rezervi yaklaşık %30-40'ı oluşturur. 1997 Kasım'ında Cumhurbaşkanımız N.A. Nazarbayev, Washington ziyaretinde bu rakamları bildirmişti. Kazakistan'ın Hazar Denizi sahasında araştırılan hidrokarbon hammadde rezervi 6-12 mlrd tondur. Kazakistan rezerve perspektifi ise, dünyada şimdi Arabistan'dan sonra, ikinci sıradadır.

1997'nin sonbaharında "Kazakhoil Şirketi"nin başkanı N. Balgimbayev'in vurguladığı gibi, Kazakistan dünya çapında araştırılmış petrol rezervi hacmine göre, 13'üncü; kondensasyon ve doğalgaza göre 15'inci; petrol işlemeye göre ise 28'inci sıradadır.

N. Balgimbayev'in söylediklerine göre, Kazakistan önümüzdeki 10-15 sene içerisinde hidrokarbon derecesine göre, petrol üreten 98 ülkenin ilk onundan biri olabilir. Şimdi Kazakistan petrol işletme hacmine göre, Rusya'dan sonra ikinci eski SSCB ülkesidir. 1990'ların başında Kazakistan petrol işletmesi teknolojisinde düşüşler görülüyordu. SSCB dağıldıktan sonra ekonomik bağlar da kopmaya başladı. 1991'in başında petrol sanayisinde düşüşler gerçekleşti; rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, günlük petrol üretimi 529 bin varildi, 1995'lerde bu rakam günlük 414 bin varile düştü. Petrol sanayisini daha da geliştirmek için senelik yaklaşık 1,5- 2 mlrd dolar yatırım yapmak gerekmektedir.

Bu ise sadece, petrol işleten fabrikalarda hisseleri olan büyük yabancı yatırımcıların yardımıyla gerçekleşebilirdi. 1996-1997'lerde petrol sanayisinin temel nesnelere özelleştirilmeye başlandı. Devlet hisseleri yabancı yatırımcılara satılmaya başlandı. Özelleştirme, sektörün bazı eksikliklerine, 1998-1999'larda dünya piyasalarındaki fiyatların düşüşlerine rağmen, ülke için önemli sanayinin dağılmasına engel oldu.

Devletin de petrol sanayisinde aldığı bonuslar ülke hazinesi için önemli olmuştur. Sonuçta petrol sektöründe işletmeler görülmeye başlandı. Böylece 2000'lerde 30,6 mln ton petrol ve 4,7 ton kondensasyonu elde edilebilirdi. 2001'de ülkede yaklaşık 40 mln ton petrol çıkarılmaya başlandı. Elde edilen bütün petrolün çok az miktarı ülke içinde kullanılır. Kalan miktarı ise ihraç edilmektedir. Petrol ihracatından gelen para devlet bütçesine gelen paranın %30'unu oluşturur.

Kazakistan hükümeti 2010'larda 1 yılda 100mln ton petrol çıkarmayı umuyor.

Bu amacın gerçekleşebilmesi için de yaklaşık 10-12 mln dolar para gerekiyor. Bu kadar paraya ihtiyaç duyulmasının sebebi Hazar çukurundaki petrol, gaz potansiyelinin yüksek olmasından kaynaklanıyor. Son on yılda Kazakistan aktif petrol siyaseti yürütmeye başladı. Ama gaz ve petrol rezervleri araştırmaları o dönemki işletmenin yalnızca %5-7'sini oluşturabildi, Kazakistan yeni petrol yataklarının bulunması konusunda ilerleyemedi. O kadar yatırım yapmalarına rağmen, yabancı petrol şirketleri de orta rezervdeki yatakları bile bulamadılar.

Petrol araştırma yatırımı ile ilgili Kashagan yatağındaki “ADJİP KKO Şirketi” ile kontrat yapılmıştı. Petrol yataklarının yaklaşık %70'i Batı Kazakistan'dadır. Kazakistan'daki petrol işletme miktarının %50'si üç tane sahasız yatakta üretiliyordu. Bunlar, Tengiz, Uzen ve Kashagan'dır. Bu sahasız yataklardan başka yataklar uzun zamandır işletilmesine rağmen az kar getiriyormuş. Örneğin “KazakhOil” şirketinin bilgilerine göre, Jetibai, Karajanbas, Kalamkas, Uzen gibi bütün Mangistau'daki petrolü işlenen tüm büyük petrol yataklarında %60 işletmesi zor petrol rezervi varmış. Uzen ve Jetibai rezervleri zaten işlenmiştir. Kalamkas yatağının %30'u, Karajanbas yatağının ise %9'u işlenmiştir.

Bilgilere göre, Kazakistan'daki petrol rezervi 2 trilyon metreküpü oluşturur. Bu, dünya doğalgaz rezervinin %1,3'ünü oluşturur. Yorumlara göre ise, 3 trilyon metreküp, sanayi kategorisindeki doğalgaz rezervinin (petrol gibi) %98'i Batı Kazakistan'da bulunmaktadır. Tüm rezervlerin %40'ı ise, Ural bölgesinin Karachaganak büyük gaz kondensasyonu yatağında bulunmaktadır. Doğalgaz, Tengiz, Janajol, Uritau yataklarında işlenmektedir. 2000'lerde yaklaşık 12 mlrd metreküp gaz; yaklaşık 8,86 mlrd metreküp doğalgaz işlenmiştir. Bunların 2,1 mlrd metreküpünü ise, “Tengiz Shevroil” birleşik şirketleri işlemiştir.³⁶

Genel olarak Kazakistan'da 30-40 varil petrol hammadde rezervi bulunmaktadır. Salygin araştırmalarına göre, Kazakistan'da ispatlanmış hidrokarbon rezervi 3.6 milyon tonmuş ve gaz rezervi 1.9 trilyon metreküpmüş. Önceki bölümlerde açıkladığım gibi, Kazakistan'ın bütün petrol üretimi Batı bölgesinde ve Hazar Denizi sahasındadır. En büyük ve en önemli yatak Rusya sınırı yakınındaki Karachaganak yatağıdır.

Bununla beraber, Kazakistan sahasında; saha dışında yaklaşık 30 milyar ve 50

---

³⁶ Abishev A.E. Politika i Interesi Mirovix Derjav v Kazaxstane, “*Strategicheskoe znachenye Kaspiya*”, glava 7, Almatı, 2002g, 194-198str.
Abishev A.E. *Dünya Ejdarhalarının Kazakistanla ilgili çıkarları ve siyaseti*, “Hazar'ın stratejik önemi” glava 7, Almatı, 2002g, 194-198str.

bilyon varil rezervleri vardır. Bunların çoğu Hazar Denizi bölgesinden gelmektedir. Kazakistan 1995'ten itibaren yabancı yatırımları ve teknolojisi sayesinde petrol hammadde üretiminde olumlu sonuçlar elde etmeye başladı. Örneğin 352.000 varil petrol elde etti.

Şimdi ise, Kazakistan dünyada 18. sıradaki büyük petrol üretici ülkedir. 2006'da petrol hammaddesinde 50 milyon ton, kondensatta 10,5 milyon ton üretmişti. Hükümete göre, petrol üretimi yaklaşık 1.74 milyon varile yükselecektir. Ve 2010'larda %45'lere yükselecektir. Bu yükselişler dört temel proje sayesinde gerçekleşecektir:

1.Tengiz yatağı:

Tengiz yatağı Hazar Denizi sahasının kuzeydoğu tarafında yer almaktadır. Araştırılmış petrol hammadde rezervleri 6-9 varildir. Tengiz yatağı 1993'ten itibaren, birleşik "Tengiz Shevroil Şirketi" (Chevron Texaco'nun %50, Exxon Mobile'ın %25, Luk Oil'in %5 ve Kazmunaigaz'ın %29) tarafından araştırılmıştır. 2005'in ilk yarısında şirket 271 bilyon petrol hammaddesini ve Kazakistan'ın günlük petrol hammadde ve kondensat ürünlerinin yaklaşık %21'ini üretmiştir. Chevron'a göre, Tengiz dönem sonuna kadar yaklaşık 700.000 bilyon varil üretebilecektir. Tengiz yatağındaki petrolün çoğu genelde, Hazar boru hatları konsorsiyumu ile Karadeniz'e, Novorossisk limanına gönderilmektedir.

2.Kaşagan petrol yatağı:

Kaşagan petrol yatağı 2000'lerde Hazar Denizi'nin kuzeyinde bulunmuştu. Daha önce de değindiğim gibi, Orta Doğu petrol yataklarından sonra dünyadaki ikinci büyük yataktır. Kaşagan yatağı son 30 senenin en büyük açılışı olarak tanımlanmıştı. Kaşagan yatağında yaklaşık 7 bilyon ton rezerv bulunmaktadır. Petrol elde etmek beklendiği gibi kolay olmamıştır. Çünkü amaca ulaşmak için çok para gerekmektedir. Üretimin 2008'de 75.000 milyar varilden başlayacağı düşünülüyordu, ama Agip KCO yöneticileri 2007 Şubat'ında 2010'un üçüncü yarısında başlayacağını belirtti. Bu amaca ulaşılamayacağı yönünde görüşler de var. 2007 Nisan'ında Enerji Bakanı Baktikhoja İzmukhametov'a göre, 2011'e kadar petrol üretilmeyebilir.

3. Karachaganak petrol yatağı:

Karachaganak petrol ve gaz kondensatı sahada, Kazakistan'ın kuzey bölgesinde, Rusya'nın Orenburg yatağı sınırında yer almaktadır. Karachaganak petrol

yatağı “Karaçaganak Petrol Konsorsiyumu” tarafından yürütülmektedir. Konsorsiyum İtalya’nın “Eni Şirketi” ve “BG Group Şirket”lerinden (Her şirketin payı %32,5’tir), “Chevron” (%20) ve “Lukoil” (%15)’den oluşmuştur. Karachaganak yatağında, günlük yaklaşık 200.000 varil petrol ve kondensat ürünleri üretilmekteydi. Bu rakam Kazak ürünlerinin %20’sini oluşturmaktaydı. Konsorsiyum üyeleri 6-8 sene içinde 10 milyar dolar yatırım yapmayı planlamaktadırlar. Son senelerde Karachaganak yatağındaki bütün hammadde petrol ürünleri, sınırda yerleşen Orenburg yatağında Rusya’yla birleşerek üretilmeye başladı. 2003 yılı Nisan ayında ise, Karachaganak yatağını Kazakistan ihracat borusuna bağlayan Atırau borusunun inşaatı tamamlanmıştı. Yeni bağlantı Karachaganak ihracatını daha da hızlandırdı ve Rus alıcılarının konsorsiyum bağılılığını azalttı.

4. Kurmangazi petrol yatağı:

Kurmangazi petrol yatağı, Hazar Denizi’nde, Rusya’yla olan sınırda yer almaktadır. 1998’de yapılan anlaşma ve 2002’de imzalanan protokol sonucunda Kurmangazi yatağı Kazakistan’a geçmiştir, Rusya ise ilk başta iki yatağı da istiyordu. Kurmangazi’nin ortakları “KazMunaigaz” ve “Rosneft”tir. Yatırım rakamı, yaklaşık 23 milyar dolar; rezerve rakamı ise, 1 milyar tondur.

Bazı yorumlara göre, Kurmangazi yatağı rakamları karışıktır. Kazakistan’ın doğusunda, Çin sınırına yakın kasabalarda da Karabulak, Sarıbulak yatakları bulunmuştur.

Kazakistan her sene 10 metre petrol hammaddesini 3 rafineride kullanır. 6 sene önce yabancı yatırımcıları Kazakistan’a çağırma siyaseti olumlu sonuçlar doğurmuştur. Özel projeler dışında bugünlerde petrol-gaz projeleri anlaşmaları yaklaşık 40 mlrd üzerindedir. Kazakistan petrol sektörüne ilk olarak Türk petrol şirketleri gelmeye başladı. Şubat 1993’te birleşmiş şirket oluştu. “Kazak Türk Munai Şirketi”nin %51 hissesi Kazakistan’ındır.

Nisan 1993’te Kazakistan Cumhuriyeti ve “Chevron Şirketi” arasında “Tengiz Chevroil Şirketi” kurulmuştu. “Chevron” Kazakistan petrolüne 20 milyar dolarlık yatırım yapmıştı. Nisan 1994’te ise, Kazak şirketi “Quest Petroleum” ile Avusturya şirketi “Gmbx” Mangistau bölgesinde “Jetibai” petrol yatağını araştırmak amacıyla birleşmiş, “Jetibai Quest Şirketi”ni kurmak için anlaşma imzalamışlardı. 1994’te ise, “Arman” birleşik şirketini kurmak için “Orux” adlı Amerikan şirketiyle anlaşma imzalanmıştı. Amerika tarafından yapılan yatırım rakamı 110 milyon dolardı. Mart

1995'te ise Kazakistan Cumhuriyeti Karaçaganak petrol yatağını araştırmak için anlaşma imzalamıştı.

Projeye katılanlar “Kazakhgaz”, “Britishgaz”, “Agip” şirketleridir. Projenin gerçekleşmesi için 320 mln dolar gerekmektedir. Kasım 1996'da “Hurricane Hydrocarbons Şirketi”, “YujneNeftegaz” devlet petrol şirketini sahiplendi. 1998'in ikinci yarısında “Kumkol” yatağındaki petrolün elde edilmesi üzerine 57.815 varili oluşturdu. 4 Haziran 1997'de, (KHHK) Çin milli petrol gaz şirketiyle anlaşma imzalandı. Sonuç olarak, KHHK “AktobeMunaigaz”ın %60 hissesini sahiplendi. Anlaşma şartlarına göre, KHHK şirketi 20 sene boyunca yaklaşık 4 mlrd dolarlık yatırım yapacaktı. Üstelik maliyeti 3.5 mlrd dolara tekabül eden “Tengiz-Aktobe-Kıtai” petrol borusunu inşa edecekti. Kazak devleti Karaçaganak yatağındaki gazın üretimini gerçekleştirmek için “British Petroliyum” ve “Agip” şirketleriyle anlaşma imzaladı.

“BritishPetroliyum” ve “Agip” şirketlerinin on senelik döneminde Kazakistan petrolüne yaklaşık 6 mlrdlik yatırım yapılması düşünülmekteydi. Hazar Denizi'nde yeni yatakların keşfedilmesi ile imkanların çoğalması sonucu yatırımlara olan ihtiyaç arttı.

Kazak araştırmacılarına ve yabancı araştırmacılara göre, parasal maliyeti yaklaşık 160 mlrd dolardı. Bu paranın yaklaşık 10 mlrd doları, ilk baştaki araştırma ve yatağı değerlendirme işlemleri için harcanacaktır.³⁷ Önceki dönemlerde petrol üretmek için petrol araştırma makineleri de gerekliydi, çünkü araştırma yapılacak alan çoktu.

Önceki sayfalarda belirttiğim gibi en önemli yatak Kaşagan yatağıdır. Kaşagan yatağı, Kazak petrol sektöründe elmasa denktir. Financial Times gazetesinde bile Kaşagan yatağındaki petrol üretiminin %25'e kadar yükseleceği hakkında yazılmıştı. Bu günlük 1.5 mln varil petrol üretileceği anlamına gelmektedir. Kazakistan ekonomik istikrarsızlık yaşadığı dönem olan1997'de İtalyan şirketi “Eni-Agip”i yöneten Uluslararası Petrol Şirketleri Konsorsiyumu'na yatağın kullanım hakkını satmıştı.

Sonra tam olarak 2000'lerde, yatakta çok petrol bulunduğu ortaya çıktığında devlet “BritishGaz”dan sadece %8.33 hissesini satın alabildi. Bu rakam ciddi bir oyun için yeterli değildi. “Eni”, “Total”, “ExxonMobile” ve “Shell” şirketlerinin payı ise

---

³⁷ Kapparov N., Kontinent, “*Neftyanyie Perspektivyi Kazaxstana*” No:4(5)1-14 sentyabr, 1999g.
Kapparov N., Kontinent, “*Kazakistan'ın petrol perspektifleri*” No:4(5)1-14 sentyabr, 1999g.

%18.52'ydi. Kaşagan, Kazak yöneticileri için kaybolan bir cennetti.

Devlet, konsorsiyum şartlarını biraz sertleştirdi. Mesela, yerel yöneticilerin sayısını arttırmak için yerel şirketlerin ürünlerini ve hizmetlerini kullanmak gibi. Kazakistan ilk başlarda hızla anlaşmalar yapmış, böylece de en iyi petrol yatakları yabancıların eline geçmişti. Kazakistan'ın kendi şirketleri piyasada geç kalmış sayılırdı. Ama buna rağmen, çoğu işlem, büyük petrol gaz projeleri, Kazakların kontrolü altındadır. Devlet, kendi profesyonel ve teknik takımını çabucak toplamayı başardı.

Şimdilik Kazakistan yabancı yatırımcılara bağımlı ve denizde ekolojik açıdan önemli projeler araştırmada teknolojik açıdan yetersiz olduğu için Kazakistan'ın yatırımları millileştirmesi ve yabancı yatırımcıları baskı yapması zordur. Kazakistan'da iş sahasının bulunması çok büyük bir önem taşır. 2006'da Kazak şirketi olan "KazMunaiGaz" 9,5 ton petrol üretti. Bu rakam ülke petrol üretiminin %14,7'sini oluşturdu. "KazMunaiGaz" Başkanı Uzakbai Karabalin'a göre, "KazMunaiGaz"ın rezervi 615 tondur.³⁸

---

³⁸ Dyusenova M., Kyrmanova A. "Neft i gaz Kazaxstana,myagkaya natsyonalizasya ili smena partnerov?" Monday, July 30,2007 <http://www.analitika.org>.

Dyusenova M., Kyrmanova A "Kazakistan'ın Petrol ve gazı, yumuşak millileştirme mi yoksa, ortaklar değişmesi mi?" Monday, July 30, 2007 <http://www.analitika.org>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“BÜYÜK PETROL OYUNU”

A. “Büyük Petrol Oyunu”nda ABD’nin Pozisyonu, “Büyük Orta Asya” Projesi

“Petrol”, “para”, “jeopolitika” kelimeleri her zaman aynı anlamı taşımaktadırlar. “Büyük Petrol” hakkında düşündüğümüzde aklımıza ilk olarak büyük paralar ve siyasi güç merkezlerinin çatışmaları gelir.

Petrol hakkında konuşurken, her zaman büyük güçleri göz önünde tutmalıyız. Bazen, büyük güçlerin oyunlarını incelerken siyasetin paradan daha üstün olduğunu da görebiliriz. SSCB’nin dağılması ve iki kutuplu sistemin yıkılması bazı bölgelerde büyük jeopolitik güçlerin çatışmalarına sebep oldu.

Eski Sovyet sisteminin yıkılışından sonra Sovyetler’in yerine bağımsız yeni ülkeler geldi ve yer altı zenginliklerine sahip olan bu ülkeler, büyük güçlerin dikkatini çekmeye başladı. Bu ülkelerde petrolün bulunması faktörünü göz önünde bulundurmakta fayda var. Uzun zamandır dünya küresel işlemlerinden uzakta kalan Orta Asya ve Kafkas bölgeleri aniden jeopolitika merkezi haline geldi.

Geleceğini düşünmeyen Rusya bu değişiklik döneminde çok şey kaybetti. O dönemlerde Rusya, Amerika ve Batı ülkelerine çok önem veriyordu ve böylece Orta Asya’daki yetkinliğini kaybetti.

Zaman içerisinde, Orta Asya bölgelerinde ABD ve Çin’in çıkarları yavaş yavaş hissedilmeye başladı. Her oyuncu en büyük payı sahiplenmek istiyordu. Büyük güçlerin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için de Rusya’nın Orta Asya’daki etkisini biraz azaltmak gerekiyordu.

Bağımsız yeni ülkelerin oluşumunu desteklemek, bölgedeki kendi ekonomik varlığını geliştirmek ve bölgeye para desteğini sağlamak yeterliydi. Rusya içinse bu tersti. Bazı eski SSCB ülkeleri, Rusya etkisinde olmadan da kendi ekonomi ve siyasetlerini yürütebileceklerini bir kez daha ispatlamışlardı.

Orta Asya bölgesi ABD için “hayati önem” taşıyan bir bölge olarak belirlenmişti. 2008’de Amerikan analiz merkezi Stratfor tarafından yapılan BDT hakkındaki yorumlarda Çin’in bölgedeki yetkisinin daha da çoğaldığı söylenmişti. Çin, Orta Asya’ya, özellikle de Kazakistan’a stratejik önem vermektedir. Bu konu Çin dış siyasi doktrininde yazılmıştır. Bütün Orta Asya ülkelerinin içinde sadece Kazakistan’la “Stratejik Ortaklık Deklarasyonu” ve “XXI Asır İşbirlik Stratejisi”

imzalanmıştı.

Orta Asya bölgesi, Çin'in dış piyasasını, hidrokarbon bulunmasıyla işgal etmektedir. Büyük güçler için yeni asırda bir ülkenin yerini değil de yer altı zenginliklerini ele geçirmek daha avantajlıdır ve bu, büyük güçlerin temel amaçlarından birisidir. Çünkü yer altı zenginliklerini ele geçirmek demek, milli güvenliği sağlamak demektir. Bu açıdan bakarsak, Orta Asya ülkeleri Çin için transit bölge; ürünleri için büyük bir piyasa ve en önemlisi kaynaktır.

Eskiden Orta Asya yer altı zenginliklerine Rusya ve Batı ülkeleri gözlerini dikiyorlar ve rekabet ediyorlardıysa da bugünlerde bölgede bu ülkelerin yanı sıra yeni ögeler de oluşmaya başladı, Örnek olarak, bölgedeki Çin'in etkisini gösterebiliriz. Çin'in Orta Asya ve Kazakistan'a olan ilgisinin gelecekte daha da artacağı beklenmektedir.

Çin'in Orta Asya ve Kazakistan'daki enerji payının çoğalması Rusya ve ABD'yi korkutmaktadır. Orta Asya ve Kazakistan'da Çin etkisinin baskın olması ABD ve Çin ilişkilerine yansımaktadır. İkili ilişkilerde zaman zaman problemler de oluşmaktadır. ABD ve Çin ilişkilerindeki rekabeti kolaylıkla hissedebiliriz. Kısa vadeli perspektiflere gelirsek, ABD ve Çin ilişkilerinde ortak ilgi alanlarının olduğunu görebiliriz. Mesela terör, uluslararası ilişkilerde istikrarı sağlamak, enerji kaynaklarını güvenli olarak ele geçirmek gibi kısa vadeli ortak ilgi alanları vardır.

Mevcut Amerikan stratejisi Çin'e jeopolitik alan sağlamaktadır, ama uzun vadeli perspektifte Amerika tarafından Çin'e yapılan baskı daha da artabilir. Bu açıdan baktığımızda, ABD ve NATO'nun Orta Asya'ya asker yerleştirmesi, Pekin'de milli güvenlik tehdidi olarak tanımlanmaktadır. Çin, Amerika ilişkilerinde en büyük sorun çıkarlarının çatışmasıdır.

Çin, Pentagon'da bir numaralı düşman olarak tanımlanmaktadır. Amerikan yorumcularına göre, 10-15 sene sonra Amerika'nın mevcut küresel hakimiyetine tehdit oluşturabilecektir. ABD'nin bölgeye askeri güç yerleştirmesini Çin ve Rusya kendi milli güvenliklerine tehdit ve bölgede hakim olmalarına engel olabilecek bir gerçek olarak görmektedirler.

Gelecekte Çin ve Amerikan ilişkilerinin nasıl olacağına ve özellikle bunda Kazakistan'ın etkisinin ne kadar olacağına yorum yapmak oldukça zordur.

Rusya ve Çin ilişkilerine gelirsek, öncelikle iki ülke arasında o kadar çok da problem bulunmamaktadır. Aksine, son zamanlarda Çin ve Rusya ilişkileri hızla gelişmektedir. Çin ve Rusya yöneticilerinin yaptıkları yorumlara bakarsak, iki ülke

tarihte daha önce görülmeyen, en güzel dönemlerini yaşamaktadırlar. Ama her şey görüldüğü gibi değildir. Tarihten kalan sorunlar da kaybolmamıştır. Çin'in işgali ve çalışma migrasyonu Rusya'ya tehdit oluşturmaktadır. Özellikle Çin ve Rusya arasında ekonomik açıdan çok büyük fark vardır.

Son senelerde Çin basınında Rusya'nın bölgesel ejderhalar kategorisine girmediği, sadece "büyük ülke", "gelişmekte olan ülke" olduğu, hatta bazılarında ise Rusya'nın siyasi açıdan ikinci, ekonomik açıdan üçüncü derecedeki sıradan bir ülke olduğu yönünde yazılar yer almıştır. Çin basınında Orta Asya ve Kazakistan'daki Rus şirketlerinin çoğalmasından duydukları endişeler de yazılmıştır.

Rus basınında da Çin hakkındaki negatif makaleleri görebiliriz. Çin'in gün geçtikçe hidrokarbon hammaddesine artan ihtiyacı ve Rusya'nın bölgede hidrokarbon alanında hakim olma isteklerini göz önüne alırsak, iki ülke ilişkilerinin gelecekte nasıl şekil alacağı şimdiden görülebilmektedir.

Şüphesiz ki Çin kendi çıkarlarına göre hareket edecektir ve Çin'in bu çıkarlarının gelecekte Rus çıkarlarıyla çatışacağı bellidir. Şimdi, Çin-Rus ilişkileri olumlu bir şekilde ilerlemektedir. Hatta Amerika'ya karşı arkadaşlık havası da hissedilmektedir. Şimdi, iki ülke de Amerika'nın Orta Asya'daki askeri varlığından rahatsız olmaktadır. İlginç olan şudur ki; durum böyle olmasına rağmen, Çin de, Rusya da Amerika'ya karşı gelemez, tek taraflı olarak çatışamazlar. Çin de, Rusya da ABD'nin Orta Asya'dan tamamen gitmesini istemelerine rağmen bunun kendilerince değil de başkaların eliyle yapılmasını isterler, böylece kendilerine gelecekte manevra zeminlerini hazırlayacaklardır. Üstelik iki ülke de bölge petrol ve gaz projelerinde birbirini kovmaya hazırlıdır.

Bunların hepsi çok net olmayan gerçekleri oluşturur. Şimdi iki ülke ilişkileri iyi gitmektedir. Çin ve Rusya'nın amaçları ortaktır ve iki ülke birbirinin desteğine muhtaçtır.

Asıl sorun ABD'nin Orta Asya'dan gitmesinden sonra oluşacaktır, böyle bir durumda; Çin Rus ilişkilerinin destekleri geçersiz hale gelecektir.³⁹

Sovyetler dağıldıktan sonra Hazar Denizi bölgesi ve enerji yönünden zengin olan Orta Asya bölgeleri Amerika'nın ilgisini çekmeye başladı. Zaman geçtikçe de Amerika'nın bölgedeki stratejileri ve ilgisi değişmeye başladı. Amerikan siyasetçiler arasında Kazakistan'da bulunan enerji zenginlikleri sık konuşulmaya ve bölgeye

---

³⁹ Sirovejkin K.A., İnformasyonno –Analitichesky tsentr.

derin bir ilgi duyulmaya başlandı. 1990'ların sonuna kadar petrol ulaşımı ve petrol fiyatlarının düşüşü sebebiyle Orta Asya petrollerine ilgisi o kadar da yüksek değildi.

ABD'nin Kazakistan enerjisiyle ilgilenmesi 2000'lerden itibaren başladı. Kazakistan petrol ve gaz sektörlerinde "Chevron", "Exxon Mobile" gibi Amerikan petrol şirketleri aktiflerdir. Amerika'ya petrol sırf bu bölgeden gelmemektedir. O zaman Amerika'nın bölgenin enerji zenginliklerine olan aşırı ilgisini nasıl anlayabiliriz? Bunu anlayabilmek için ABD'nin Orta Asya ülkeleriyle ilgili strateji analizini okumak yeterlidir. ABD, Orta Asya ve Kazakistan'la ilgilenmeye 1997'den sonra başlamıştır. Ülkenin sekreter vekili S. Talbott'un hazırladığı "Talbott Doktrini"nde Amerika'nın stratejisi anlatılmaktadır. Doktrinin ana konusu Amerika'nın direkt etkisinin görülmeyişidir. ABD serbest bölge hazırlamaya önem vermelidir. Bölgedeki Amerikan stratejilerini şu bakış açılarından görebiliriz:

1. Afganistan ve Orta Doğu'da çeşitli amaçlarda kullanılacak ve teröre çabuk cevap verebilecek askeri merkezler oluşturmak,
2. Orta Asya ülkelerindeki bağımsızlığı sağlamak,
3. Hazar Denizi petrolünden bütün yararları sağlamak ve Amerikan çıkarlarını takip etmek. Doğalgaz kaynakları, petrol ulaşımı Washington için siyasi ekonomik avantaj sağlamaktır.

Kürşat Aslan'a göre, 11 Eylül olaylarından önce, ABD'nin dış siyaseti özellikle enerjiye yönelikti, 1990'larda Orta Asya kendisini zenginlikleriyle çekmişti. 1990'ların sonunda ise, ABD dış siyasetinin önemli yönlerinden birisi, bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşmak, Amerikan petrol şirketlerini desteklemek ve Basra Körfezi'ne olan petrol bağımlılığını azaltmaktır. 11 Eylül olaylarından sonra ise, Washington siyasetinin önceliklerinde güvenliği koruma önemli yeri tutmaya başladı. Heritage Kuruluşu, Davis Uluslararası Enstitüsü'nün Rusya ve Avrasya araştırmaları görevlisi A.Cohen'e göre, Amerikan çıkarlarını 3 basit kelime ile ifade edebiliriz:

1. Enerji,
2. Güvenlik,
3. Ulaşım.

Kazakistan Stratejik Araştırma Enstitüsü Yöneticisi Murat Laumulin'e göre, ABD'nin jeopolitika ve jeostratejileri küreseldir, tüm dünyayı kapsar, Orta Asya da buna dahildir.

Laumulin'e göre, ABD'nin Orta Asya ve Kazakistan siyaseti, Hazar ve Kafkas bölgelerini, Rusya, Afganistan, Orta Doğu, Güney Asya ve Çin'i kapsayan

Avrasya stratejisinin bir kısmıdır. M. Laumulin ayrıca, Washington'un karışık iki meseleyle karşılaştığını söylüyor. ABD hem, Rusya'nın bölgede stratejik kontrol kurmasına hem de Moskova, Pekin, Tahran arasında jeopolitik ittifakın oluşmasına izin vermek istemiyor. Diğer taraftan da, Avrasya'daki dengesiz durumların çözülmesi için ABD'nin Rusya'yla işbirliği yapması gerekmektedir.

Uluslararası petrol uzmanı Dr. Mamdouh Salameh XXI asrın büyük petrol oyununu şöyle açıklamaktadır: “Küresel petrol rezervleri azalmaya başlayınca dünyanın petrol açısından fakir olan ülkeleri daha çok pay elde etmeye çalışıyorlar. Dünyanın her yerinde ABD hep kazançlı çıkmaktadır. ABD'nin dünya petrol rezervinde yetkisinin artması, hem onun gelecekteki güvenini artırır hem de hegemon gücünü yükseltir. ABD dünya petrol rezervlerinde monopol olmaya çalışmaktadır. Soğuk savaş sonrası Amerikan askeri güçleri petrole odaklanmaya başlamıştır. Pentagon'a göre, Afganistan'daki savaşın sonucu olarak Amerikan askeri güçleri, Hazar bölgesindeki gelecekteki boru hatlarına ulaşmak amacıyla Orta Asya'ya yerleşmeye başlamıştır. Küresel petrolü kontrol eden, ekonomiyi de kontrol edecektir.

ABD de bu anlamda çabuk hareket etmektedir. Son beş sene içerisinde ABD Körfezden Hazara, Latin Amerika'dan Batı Afrika'daki petrol bölgelerine yerleşmeye başladı.

Dr. Salameh ve Dr. Laumulin'nin Amerika için Orta Asya'nın sadece küresel petrolde kontrolü sağlamak için amaçlanan küresel stratejinin bir parçası olduğu fikirleri benzeşmektedir. ABD askeri savaş kolejinin milli güvenlik işleri profesörü Stephen Blank'a göre, enerji ABD siyasetinin önemli bir kısmıdır, ama ana kısmı değildir.

Yukarıda yazılan fikirleri okuduktan sonra, Amerikan güvenlik, demokrasi, enerji çıkarlarının birbiriyle bağlı olduğunu görebiliriz. ABD, Orta Asya ülkelerinin Rusya ve Çin'e bağlı olmasını istememektedir. Washington, bu ülkelerin Amerika örneğindeki gibi demokratik birer ülke olmalarını istemektedir. Orta Asya için petrol faktörü, bağımsızlıklarını ve iyi geleceklerini sağlayabilmeleri için garantidir. Orta Asya'nın özellikle de Kazakistan'ın petrolü Rusya üzerinden taşınmaktadır. ABD ise petrolün Rusya'dan geçerek taşınmasını istememektedir. ABD, Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmak için çeşitli yöntemleri kullanmaktadır.

Orta Asya'daki petrol ve gazı araştırmak için ilk olarak Amerikan şirketleri gelmişti. 1990'ların sonuna kadar ise Amerikan Chevron şirketi Sovyetler'le Batı Kazakistan'daki Tengiz yataklarını değerlendirme konusunda tartışmıştı. O dönemde

yapılan araştırmalara göre, 6-9 milyar petrol bulunuyordu. 1991’de SSCB dağılımtı. Chevron bağımsızlığını yeni kazanan Kazakistan’la anlaşmalar imzalayacaktı. 1993’te “TengizChevroil” işbirliği kurulmuştu. Sonraki 5 sene içinde Kazakistan’da anlaşmalar yapılmaya başlanmıştı. Bunlardan en önemlisi Kashagan yatağındaki petrol rezervleri ile ilgili araştırmaya dair yapılan anlaşmalardı.

ABD Orta Asya lkelerinin demokrasi ve piyasa sistemlerini geliştirerek, bölgedeki etkisini daha da güçlendireceğini umuyordu. ABD Rusya etkisini azaltmak amacıyla, Rusya’dan geçmeyecek şekilde kendi Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini sunmuştu.

Bazı araştırmacılara göre, petrol borularını kontrol etmek, petrol ve gazı kontrol etmekten daha önemlidir. Orta Asya’nın petrol ulaşımını kontrol eden, dolaylı olarak petrol kaynaklarını da kontrol edecektir, stelik Orta Asya bölgesinin siyasetini de kontrol etmiş olacaktır. BTC projesi bunu bir örneğidir.

BTC siyasi bir proje sayılır. Projenin asıl amacı, Rusya ve İran’ın Hazar petrol ve gaz kontrolünü zayıflatmaktır. Bunun için de Azerbaycan’dan Ceyhan’a gidecek bu projeyi ABD desteklemektedir. BTC Batı şirketleri tarafından çok önem verilen bir projedir, hatta “Asrın projesi” olarak da adlandırılmaktadır. Projenin kuruluşu 2002’de başlayıp 2005’te bitmişti. Proje çok tehlikeli yerlerden geçmektedir. Bütün projelerde olduğu gibi BTC’de de problemler olmuştur. En önemli meselelerden birisi de Azerbaycan’ın boruyu petrole dolduramaması idi, bütün umut Kazakistan’daydı. Kazakistan eğer projeye katılırsa Rusya’yı zecekti ve Rusya ile ilişkilerini bozmak istemeyen Kazakistan da projeye, ilk başta tamamen katılmamıştı. Ama BTC çok pahalı bir projeydi.

2005’te Orta Asya’yı ziyaret eden C. Rice, “Büyük Orta Asya” olarak adlandırılan jeopolitik bir proje sunmuştu. Projenin ana konusu Orta Asya ve Afganistan’ı siyasi ekonomik ortak bölge olarak tanımaktı. Projenin temel amacı Orta Asya lkelerindeki Çin ve Rusya’nın etkisini azaltmaktı. Projenin diğer amacı ise, Afganistan’ı, Pakistan’ın ve İran’ın dengesiz etkisinden korumaktı. “Büyük Orta Asya” projesi Rus ve Kazak uzmanları tarafından eleştirilmişti.

Sonuç olarak, Orta Asya’nın mevcut durumu ABD’nin çıkarlarını hiç de karşılamamaktadır. Bölgede Amerika’ya yakın olan Özbekistan da Rusya’yla anlaşma imzalayarak, Amerika’dan uzaklaşmıştır. Enerji sektöründe Rusya’nın etkisi gün geçtikçe yükselmeye başlamaktadır Çin ise şİ üzerinden Orta Asya’yla ekonomik ilişkilerini geliştirmektedir.

Üstelik Çin'in Orta Asya ülkeleri ile yürüttüğü petrol siyaseti gün geçtikçe gelişmektedir. Bu gerçekler, ABD'yi, Orta Asya stratejisine tekrar bakmaya itmişti. Bunu, NATO'nun siyasetinden ve Orta Asya'daki askeri güçlerini rehabilite etmesinden de görebiliriz. NATO ve askeri güçler, Batı ve ABD'nin Orta Asya ülkelerinde etkili olabilmeleri için şarttır. Şimdilik NATO ve Orta Asya İşbirliği barış için birleşme çerçevesinde gelişmektedir. İki taraf da Orta Asya askeri güçlerini daha da modernize etmenin tek yolunun ortaklaşmada olduğunun farkına varmışlardır. Yukarıdaki gerçeklerden, birçok sonuca ulaşabiliriz.

Birincisi, Orta Asya'nın, Hazar Denizi, Kafkaslar, Rusya, Afganistan, Orta Doğu, Güney Asya ve Çin'i kapsayan ABD'nin genel Avrasya stratejisinin bir parçası olduğunu görebiliriz.

İkincisi, ABD'nin enerji kaynaklarına ilişkin siyaseti, gaz boru hatlarını kontrol etmenin petrolü ele geçirmekten daha önemli olduğunu göstermektedir. ABD, petrol şirketlerinin Orta Asya petrol ve gaz sanayiindeki etkisi, sırf petrol ilişkilerinin ABD'ye ulaşmasından oluşmamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi petrol ulaşımını kontrol eden, tüm Orta Asya petrol kaynaklarını da kontrol etmiş olacaktır.

Üçüncüsü, ABD, Rusya ve İran'dan geçmeyen alternatif yollar aramaktadır. ABD, Orta Asya ülkelerinin BTC projesine katılabilmeleri için bütün metodları kullanmaktadır. ABD'nin Orta Asya siyaseti hakkında farklı fikirlere sahip yorumcular da vardır. Bazı yorumcular, Amerika'nın demokrasi yaymada isteklerini söylemekteyse de, bazıları ise, bölgede Amerika'nın askeri, ekonomik ve siyasi varlığını söylemektedirler. Bu durum, yakın zamanda gerçekleşen Cumhurbaşkanı seçimlerini kazanan demokratların yürüteceği siyasete göre değişebilecektir.

B. “Büyük Petrol Oyunu” ve Rusya

Rusya'nın Orta Asya'daki etkisi Çin ve ABD'ye göre daha çoktur. Orta Asya ile Rusya'yı, ortak, derin bir tarih birleştirmektedir. İlişkiler XVII. asırda başlamış ve 1991'de SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Rusya bölgedeki etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır.

1991'den itibaren Orta Asya ile Rusya arasındaki ilişkiler tekrar gelişmeye başlar. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kazakistan ve Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra sık karşılaştığı sorunlardan birisi güvenlik sorunlarıydı. Çünkü Orta Asya ülkeleri, özellikle de Kazakistan bağımsızlıklarını

kazandıktan sonra kendilerini iki büyük güç arasında, yani Çin ve Rusya arasında buldular. Orta Asya ülkeleri Rusya'dan siyasi, askeri destek bekliyorlardı. Rusya o zamanlarda Orta Asya'ya güvenlik sağlamaya hiç de hazır değildi çünkü dış siyaset öncelikleri Batı'ydı. Üstelik Rusya Orta Asya ülkelerini kendisine bir yük olarak görüyordu. Dolayısıyla 1990'larda Orta Asya ülkeleri ve Rusya ilişkileri kötü gidiyordu.

2000'de Putin cumhurbaşkanı olarak seçilmişti ve B. Eltsin'e göre daha aktif bir siyaset yürütüyordu. V. Putin ise tam tersine Batı'dan bağımsız bir siyaset yürütüyordu. Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye de çalışmıştı. Bölgedeki Rus etkisini tekrar güçlendirmek için V. Putin Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu, Ortak Ekonomik Alan, Avrasya Ekonomik Toplumu ve Şangay İşbirliği Toplumu Örgütleri çerçevesinde anlaşmalar imzalamaya çalışmıştı. Rusya'nın bu örgütlerle, Orta Asya ve Kazakistan'ı kendisine daha çok bağlamak istediğini söyleyebiliriz. Rusya ve Orta Asya işbirliği hızlanmaktadır.

I. Rus enerji stratejisi ve Orta Asya

Bazı yazarlara göre, Rus hidrokarbon kaynakları dünyanın en büyük kaynaklarından biridir. Rusya şimdi dünyanın en büyük enerji kaynaklarını üreten ve bu kaynakların ihracatını yapan ülkedir. Hidrokarbon ihracatıyla Rusya ekonomik ve siyasi durumunu iyileştirmektedir. Rus dış siyasetinin özelliği, Moskova'nın ekonomisini kendi dış siyasi amaçlarına ulaşabilmek için kullanmasındadır.

Rus enerji stratejini üç önemli bölgeye bölebiliriz: Batı Avrupa, Orta Asya ve Uzak Doğu. Avrupa Birliği de önemlidir. Ayrıca Orta Asya'nın enerji kaynakları da Rusya için çok önemlidir. Rusya, Avrupa'ya en yüksek enerji ihracatını yapan ülkedir. Avrupa'nın Rus enerjisine bağlı olması Rusya'ya olumlu anlaşmalar yapması için imkan sağlar. Rusya'nın Avrupa'ya petrol taşımada teknik sorunları vardır. Bundan dolayı enerjiyi reddetmesi kaçınılmazdır. Orta Asya enerjisinin Rusya için ne kadar da önemli olduğunu görebiliriz.

Rusya'nın en büyük endişesi petrolün kendi üzerinden geçirilmemesidir. Rusya, Orta Asya'nın enerjisini kontrol ederek, bölgedeki etkisini de artıracaktır. Orta Asya'nın bütün petrol ve gazı müşterilerine Rusya üzerinden ulaşmaktadır (Atasu-Alaşankou boru hattı üzerinden Çin'e ulaştırılacak Kazak petrolü ve İran'a taşınacak Türkmen gazları hariç). Dolayısıyla, Rusya üzerinden geçmeyecek herhangi bir boru

hattı Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığını azaltacaktır.

Rusya enerji ihracat eden bir ülkedir. Orta Asya'da enerji ihracatı ve enerji üretimi gün geçtikçe gelişmektedir. Yavaş yavaş Orta Asya, özellikle Kazakistan Rusya'ya rakip olmaya başlamaktadır. Örneğin, Kazakistan 2015-2020'lerde petrol üreten zirvedeki 5 ülke arasında yer almayı planlamaktadır. Çin piyasasına potansiyel müşterilerden biri olarak bakmaktadır. Yukarıda da belirtilen sebeplerden dolayı, gelecekte Kazakistan ve Rusya arasında enerji ihracatı rekabeti kaçınılmazdır.

II. Rus tekelinin sona ermesi

Bağımsızlıklarını kazanmadan önce, Orta Asya petrol ve gaz işlemleri Moskova siyasetine göre yürütülüyordu. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ise, Orta Asya ve Kazakistan, enerji kaynaklarını ekonomik gelişmelerinde ön şartlardan biri olarak görmeye başladı. Petrol ve gaz üretimi geliştikçe, bunları dünya piyasasına taşıma ihtiyacı duydular. Rusya'nın Orta Asya petrolündeki monopolisi 1990'ların sonuna kadar sürdü.

1999'da Amerikan desteğiyle, Bakü–Tiflis–Ceyhan petrol boru hattının yapımı tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışma Rus diplomasisine atılmış bir tokat gibiydi. Bu Rusya gelecekte Orta Asya'nın petrol hatlarını kontrol edemeyecek demektir. Kremlin de kendi siyasetini işbirliği yönüne çevirmeye başladı. Örneğin, 2001'de Tengiz petrolünü Novorossisk'e ulaştırmak amacıyla Rusya'nın üç şirketi Yukos, Lukoil, Gazprom Hazar petrol hatları konsorsiyumunu kurmak için birleştiler. Bu kuruluş 1999'larda başlamıştı. Orta Asya petrol ve gazını kontrol etmek amacıyla, Rus hükümeti de bölgede yatırımlar yapacak petrol şirketlerini destekliyordu. Buna örnek olarak Rusya ve Orta Asya arasında imzalanan anlaşmaları gösterebiliriz. 2002'de “KazMunaigaz” ve “GazProm” arasında anlaşmalar imzalanmıştı. 2003'te ise Moskova “KazMunaigaz”la anlaşma yapmıştı.

Rusya, Orta Asya hidrokarbon ihracat piyasasında büyük yer kaplamaktadır ama buna rağmen petrol ve gaz oyununa başka oyuncuların da katılması Rusların bölgedeki monopolisini azaltmaktadır. Bu oyuncular Çin ve Amerika'dır. Amerika ise bölgede etkisini sürdürebilmek için BTC projesini desteklemektedir. Çin ise Kazak–Çin gaz boru hattını teklif etmektedir. Bunların hepsi bölgedeki Rus etkisini engellemektedir. Rusya ise bu tip engellerin olmaması için çaba harcamaktadır.

BTC projesi Amerika'nın Hazar bölgesindeki Rus diplomasisine karşılığının ciddi bir göstergesiydi. Daha önce de bahsedildiği gibi, Amerika Azerbaycan'ın boruyu dolduramayacağını öğrendikten sonra Kazakistan'ı boru projesine katmayı teklif etmişti. Kazakistan ise teklifi derhal kabul etmedi. Çünkü önce Rusya'yla anlaşması gerekmektedir. Hazar boru hatları kapasitesini yükseltmek gibi meseleleri çözmek gerekmektedir. Kazakistan, Rusya'nın HBK projesi kapasitesinin yükselmeyeceğini öğrendikten sonra BTC projesine katılmaya karar verdi.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Rusya, Orta Asya ve Kazakistan enerji ulaşım yollarının kontrolünü sağlamak istemektedir. Petrol ulaşımında kontrol sağlamak, Rusya'nın Orta Asya bölgelerinde etkili olabilmesi açısından önemlidir. Orta Asya petrol kaynaklarını kontrol etmek isteyen bazı oyuncular da Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltmaya çalışmaktadır. Bu ülkeler ABD ve Çin'dir. Rusya böyle bir stratejik kontrolü sağlamak için yüksek bedeller ödemeye hazır olduğunu bir kez daha göstermiştir.

C. "Büyük Petrol Oyunu" ve Çin

Çin ekonomisinin hızlı gelişiyor olması onun petrole olan bağımlılığını daha da artırmıştır. Orta Asya, Çin için uzun zamandır tanıdık bölgedir. Çin ve Orta Asya bölgesi birçok asır önce Irak yolu vasıtasıyla bağlanmıştır. Daha sonra bölgede Sovyet sistemi kurulmuş ve dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişki kopmaya başlamıştır.

SSCB dağıldıktan sonra ise Orta Asya ve Çin'in ilişkileri yeniden düzelmeye başladı. Önceleri Çin'in bölgedeki ilgisi, geleneksel jeopolitikadan oluşuyordu; bölgedeki petrol kaynakları Çin için ikinci sıradaydı. Hong Kong Üniversitesi profesörü Richard Hu'ya göre, Çin'in Orta Asya ve Kazakistan siyaseti dört yönden oluşmaktadır: 1. Orta Asya bölgesi ve Rusya'yla barışçı sınırı saklamak, 2. Xingjian'daki ayrılıkçı güçlerle ilgili uluslararası önlem almak, 3. Orta Asya ve Kazakistan'daki kaynaklara güvenli ulaşımı sağlamak, 4. Bölgedeki etkisini geliştirmek.

Kazak siyaset uzmanı M. Laumulin "Orta Asya'daki XXI. Asır Siyaseti" adlı kitabında Çin'in Orta Asya'ya yönelik siyasetini, çıkarlarını yazmıştır. Kitapta Çin'in çeşitli nedenlerle çıkarlarının olduğu yazılmıştır. M. Laumulin bu çıkarları şöyle listelemektedir: 1. Çin, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketleri engellemeyi amaçlamaktadır. Çin, Orta Asya'nın bazı ülkelerini enerji sağlayıcı ve bazı ekonomik

konularda ortak olarak görmektedir (mesela bu bölge Çin için bir piyasadır). SSCB dağılmadan önceki Orta Asya ve Çin ilişkilerine bakarsak, ekstremizm, ayrımcılık, sınır meseleleri gibi problemler daha baskındı. SSCB dağıldıktan sonra, küreselleşmenin de hızlanmasıyla beraber Çin'in enerjiye olan ihtiyaçları gün geçtikçe artmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı, Çin ile Orta Asya, özellikle Kazakistan arasındaki işbirliği artmaya başladı.

Orta Asya bölgesi Çin stratejisinde önemli yer tutmaya başladı. Ayrıca, Orta Asya petrolü Çin'in Basra Körfezi enerjisine olan bağımlılığını azaltabilirdi. Çin, Basra Körfezi'nden ihtiyacı olan petrolün yaklaşık %50'sini ithal etmektedir. Çin'in Kazakistan petrol sektörüne hızla yönelmesi, daha önce Kazakistan'da bulunan Batı şirketlerini endişelendirmeye başladı. Örneğin, 2003'te Çin "British GazGroup" şirketinin %16,6'sını satın almayı istediğinde Batı petrol şirketleri bu durumu soğuk karşılamıştı. 2003 Mart'ında ise, CNOOC (China National Offshore Oil Corp) ve Sinopec (China Petrochemical Corp), BP Group'la "AGIP KCO" projesinin 16.7 hissesini satın almaya ilişkin anlaşma imzalamışlardı. Bu 1.23 milyarlık bir projeydi. Çin'in bu teklifi, üyelerin bölgedeki Çin rekabetinden korkması sebebiyle diğer üyeler tarafından bloke edildi. Çin petrol şirketleri Batı petrol şirketleriyle rekabet edemezdi. Çünkü, Çin petrol şirketleri hala devlet desteği alıyordu. Çin şirketlerinin Orta Asya'da genişlemesi Batı şirketleri arasında sık tartışılan bir meseleydi. KCO'nun BC tekliflerini bloke etmesi Çin'i hayal kırıklığına uğratmakla beraber, siyasi sebeplerle Çin'e daha yakın olmayı ve Çin'in büyük petrol pazarına ulaşmasını isteyen Kazakistan yöneticilerini de biraz üzümüştü.

Sonuç olarak, "Yeni Büyük Oyun"un hedefinin, Orta Asya kaynaklarını elde etmek olduğunu söyleyebiliriz. "Yeni Büyük Oyun" çok taraflıdır. Katılımcılar iki kategoriye bölünmüştür:

1.kategori önemli oyuncularından, yani Orta Asya enerji kaynaklarını ele geçirmek isteyen ABD, Çin, AB ve Rusya'dan oluşmaktadır.

2. kategori ise, üçüncü tarafa bağımlı olmak istemeyen, petrol ve gaz üretimi ve ihracatı yapan, yani Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi Orta Asya ülkeleridir. ABD dünyanın en çok petrol tüketen ülkesidir. ABD petrolün büyük kısmını Basra Körfezin'den ithal etmektedir. 11 Eylül olaylarından sonra, ABD enerji güvenliğini tekrar gözden geçirmiştir. 2002'de ise ulusal güvenlik stratejisini kabul etmiştir.

Hazar petrol kaynakları alternatif olarak tanımlanmıştı. Hazar havuzu ve Orta Asya ülkeleri ABD için enerji sağlayan tek bölge değildir, alternatif bölgedir. Çünkü

ABD enerji kaynaklarını başka bölgelerden de ithal etmektedir. ABD'nin Orta Asya stratejisi sırf petrolden oluşmamaktadır. ABD'nin bölgede siyasi amaçları da vardır.

Yukarıda sürekli ifade ettiğim gibi petrol ulaşımını kontrol eden, o ülkeyi de kontrol edecektir; böylece ABD'de Orta Asya'yı siyasi olarak kontrol etmeyi hedeflemektedir. ABD'nin en önemli hedeflerinden birisi de boru hatlarında kontrolü sağlamaktır ve böylece ABD bölgede demokratik toplum oluşturacaktır.

Washington CPC ve BTC boru hatlarını yapmakta başarılı olmuştur. 11 Eylül 2001 olaylarından ve Afganistan savaşlarından sonra, ABD Orta Asya'ya askeri tesislerini yerleştirmeye başlamıştır. Böylece bölgede ABD'nin etkisi artmaya başlamıştır. 2005'e kadar ABD oyunu başarıyla yürütmekteydi ama Çin ve Rusya'nın bölgeye gelmesiyle beraber ABD'nin etkisi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır.

Rusya dünyadaki en büyük hidrokarbon rezervine sahip ülkedir ve günümüzde Rusya en çok enerjiyi üreten ve petrol, gaz ihraç eden ülkedir. Rusya, Orta Asya'daki etkisini sürdürmek için, tekli siyaseti yürütmek istemektedir. Orta Asya gazı ise Rusya için hayati önem taşır. Rusya, hem de Avrupa'nın petrol ihracatını karşılayan ülkedir. Orta Asya petrolünü kontrol ederek Rusya Avrupa'yı da kendi kontrolü altına alabilirdi, böylece rekabetten de kurtulmuş olurdu ve petrolü de kendisi satabilirdi. Bu amaçları gerçekleştirmek için Rusya büyük ödünler vermeye hazırdır. Orta Asya'daki Rus enerji siyasetini yazarken daima ABD'yi göz önünde tutmamız gerekir.

Orta Asya'da Rusya ve ABD rakiptirler. ABD petrolün Rusya üzerinden geçirilmemesi amacıyla BTC projesini sunmuştu; Moskova da bu projeyi bloke etmek için Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi enerji sahibi Orta Asya ülkeleriyle enerji işbirliğini geliştirmektedir.

2007 Mayıs'ta Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında, Türkmenistan ve Kazakistan'dan Rusya'ya kadar Hazar üzerinden geçecek olan yeni doğalgaz petrol hattına yönelik bir anlaşma imzalandı. Bu, Moskova'nın Orta Asya enerji ihracat kontrolünün daha da genişleyeceği ve ABD'nin BTC projesinin başarısız olduğu anlamına gelmektedir.

Son zamanlarda Çin-Rus ilişkileri işbirlik karakteri taşımaktadır. Rusya ve Çin'nin ortak amaçları ABD'nin bölgedeki etkisini azaltmak ve askeri, ticari ve enerji ile ilgili ilişkilerini genişletmektir. Şimdi Çin-Rus ilişkileri olumlu şekilde gelişmektedir, ancak Çin askeri, ekonomik açıdan güçlendiği zaman, durumlar değişebilir. O zaman Çin, Orta Asya'daki etkisini daha da artıracaktır.

Çin, dünyanın ikinci sıradaki petrol tüketici ülkesidir ve gelecekte de böyle olabilecektir; dolayısıyla Orta Asya ve Kazakistan petrol ulaşımının güvenliğini sağlamak, Çin için çok önemlidir. Petrol oyuncusu olarak, Kazakistan da az kayıplarla yüksek ulusal çıkarlara ulaşabilmek için avantajlı bir konum yaratmaktadır. Kazakistan petrolünü farklı yönlere taşıyacağını belirtmiştir. “Kazakistan 2030” gelişme stratejisinde boru hatları yönleri belirtilmiştir:

1. Avrupa’ya yönelik – Batı yol,
2. Çin’e yönelik –Doğu yol,
3. İran’a yönelik – Güney yol.

Kazakistan ekonomisinin gelişmesi ve egemenliğinin güçlenmesi için enerji kaynakları büyük önem taşımaktadır. Kazakistan dış siyaseti de ilk bölümlerde belirttiğim gibi “güçler dengesi” temelinde kurulmuştur. Bu siyasetin amacı, ülkede herhangi bir büyük gücün söz sahibi olmasını engellemektir.

2005’ten itibaren Kazak-Çin boru hattı yapıldıktan sonra, Kazakistan petrolünü doğrudan Çin’e taşımaya başladı. Kazakistan günlük 500.000 varil petrolünü Hazar Denizi üzerinden Bakü’ye taşımaya hazırdır. Kazakistan enerji kaynaklarını taşımada çok alternatife sahiptir. Kazakistan jeografi durumuna, etnik ilişkilerine göre dış siyasetini belirlemiştir. Bu siyasette en önemli ülke olarak Rusya, sonra da Çin belirlenmişti. En çok önemin Rusya’ya verilmesine rağmen, Astana başka ülkelerle ilişkilerini de aynı derecede yürütmeye çalışmaktadır.

ABD, AB ve NATO, Kazakistan’a Orta Asya’daki stratejik ortak ülke olarak bakmaktadır. Kazakistan kendi jeografik yerleşiminden yarar sağlamaya çalışmaktadır. Avrupa ve Güneydoğu Çin arasında köprü olabileceği çeşitli ulaşım projelerini araştırmaktadır.

Yeni jeopolitik teoriye göre, dört sosyal kuruluş unsurlarının dengesini tutabilen ülke gelişecektir. Kazakistan ise dış siyasetinde çok yönlülük yöntemini kullanmakta ve görüşmeler yaparak dış siyasi hedeflerine ulaşmaktadır.

Sonuç olarak, Orta Asya’daki “Büyük Oyun”un gün geçtikçe gerginleşmekte olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁴⁰

---

⁴⁰ Aitmakhanov N. “The New Great Game: The Competition for the Energy resources of Central Asya, Taiwan, 2008, 30-79 pages.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN VE BÜYÜK GÜÇLERİN PETROL İLİŞKİLERİ

Resim 1 Kazakistan Petrolü İhracatının Temel İstikametleri⁴¹

A. Kazakistan ve ABD Petrol İlişkileri

“Bakü-Tiflis-Ceyhan” Projesi

Kazakistan–Amerikan petrol ilişkileri Chevron Amerikan şirketinin Kazakistan’a gelmesiyle başlamıştır. İki ülkenin petrol ilişkilerinde Chevron şirketinin çok önem taşıması sebebiyle bu bölümde özellikle Chevron ve Kazak–Amerikan ilişkilerinin önemli parçası olan BTC projesi hakkında yazacağım. Kazakistan petrol işlemini eski tarihlere dayanmaktadır. Geçen asırda Kazakistan’da 200 kaynak bulunmuştur.

Kazakistan’ın önemli kaynaklarından biri Tengiz kaynağıdır. Tengiz kaynağının rezervesi 1986 yılı civarında belliydi ama maalesef o dönemlerde

⁴¹ İbid, 73 page.

Sovyetler’de araştırma için yeterince teknoloji bulunmamaktaydı. Tengiz gibi bir kaynağı araştırmak çok para gerektirmekteydi. Sovyet Hükümeti o zamanlar Kazakistan kaynaklarını araştırmak için Chevron şirketiyle anlaşmalar yapmaktaydı. Ama anlaşmalar sırf kağıt üzerindey kalıyordu, hiçbiri etkinleşmemiştir.

Sovyet sisteminin dağılmasından biraz önce Kazakistan yöneticisi N.A. Nazarbayev ABD’ye gitmişti. Chevron şirketi yöneticileriyle buluşup, eğer şirket ileri zamanda Kazakistan’la işbirliği yapacaksa, Moskova’yla değil direkt Almatı’yla görüşmelerini belirtmişti. Chevron şirketinin temsilcileri bölgenin ekolojik durumunu araştırmaya geleceklerini söylemişlerdi.

SSCB’nin dağılmasından önce, petrol konusu Moskova’da, Amerikan Cumhurbaşkanı G. Bush ve SSCB Başkanı M. Gorbachev arasında konuşulmuş, ama bazı sebeplerden dolayı anlaşmaya ulaşılamamıştı. Kazakistan Amerikan petrol ilişkileri, SSCB dağıldıktan, Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra hızla gelişmeye başladı.

Bağımsızlığımıza kavuştuktan sonra 1992 Mayıs’ında, N. Nazarbayev resmi Amerika ziyaretinden önce Chevron şirketiyle Tengiz kaynaklarını araştırmak için işbirliği yapma hakkında 40 seneliğine bir anlaşma imzalamıştı. “Tengizchevroil” olarak adlandırılan bu işbirliğine Amerika tarafından “Chevron Overseas Petroleum Company”, Kazakistan tarafından “TengizMunaıgaz” katılmıştı. Washington ziyaretinde Kazakistan yöneticisi ve şirket yöneticisi Kenet Derr resmi bildirimleri okumuşlardır.

Tengiz kaynaklarının araştırılmasıyla ilgili anlaşmalar yapılmasına rağmen bitmeyen çok mesele vardı. Mesela vergiler ve taraflar arasındaki çıkarlar gibi. Bu meseleler yüzünden anlaşmalar biraz uzamıştı. 1993’te Kazakistan Cumhurbaşkanı Chevron şirketi yöneticilerine mektup yollamıştı. Mektupta Amerikalıların istedikleri karın %29’unu değil %19’unu alacakları yazılmıştı. Kalan %81’in ve vergilerin Kazakistan’a verilmesi gerekmekteydi. Mektuba bir hafta içerisinde cevap gelmemesi halinde, geçersiz olarak kabul edileceği de belirtilmişti. Birkaç gün geçtikten sonra, Almatı’ya Chevron Overseas şirketinin başkanı Richard Matske geldi ve şirketin Kazakistan’ın sunduğu talepleri kabul etmeye hazır olduğunu belirtti. 6 Nisan 1993’te Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev ve Chevron şirketinin yöneticisi Kenet Derr arasında 40 senelik “TengizChevroil” işbirliği yapılması hakkında anlaşma imzalandı ve bu anlaşma “Asır Anlaşması” olarak adlandırıldı. Amerika tarafından anlaşmaya göre, 20mlrd dolarlık yatırım yapıldı.

Bu sadece Kazakistan için değil, Chevron için de o güne dek görülmemiş büyüklükte bir anlaşmaydı. Amerika ve Kazakistan'ın bu anlaşmayı imzalaması tarihi bir olaydı. Bu anlaşma sayesinde TŞO şirketini Kazakistan'daki petrol işletmesinin başı yapan büyük bir projeydi. Daha sonra büyük işler, projeler yapılmaya başlandı. Projenin ilk kazançlarını şirket yöneticileri Kazakistan Cumhurbaşkanı'na bildirmeye başladılar.

Birleşmiş TŞO şirketinde yerel halkın da çalışması hedeflerden biriydi. TŞO'da çalışan yerel Kazak halkının sayısı kısa bir süre içerisinde %50'den %80'e yükseldi. Atırâu bölgesinde binlerce işyeri açılmaya başladı. 1993'te TŞO sadece 1,3 mln petrol üretmişti, çünkü hammaddeyi boru üzerinden ihracat etmek için yeterli kota bulunamamıştı. Daha sonra TŞO şirketinin kurulmasından 1 sene önce, Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, B. Eltsin ve Umman ülkeleri yöneticileri arasında Hazar boru konsorsiyumu kurulması hakkında anlaşmanın imzalanmasıyla meseleye çözüm bulunmuştu.

HBK bir sene sonra Tengiz petrolünü Tengiz-Novorossisk borusu üzerinden dünya piyasalarına çıkaracaktı. Bir ilk olarak Chevron, Kazakistan zenginliklerini başka şirketlere de göstermişti. Chevron'dan sonra Kazakistan'a başka şirketler de gelmeye başladılar. Örneğin; Exxon Mobile, LukArko KazMunaiGaz, milli holding Tengiz projesinin Kazakistan petrol işlerinde çok büyük bir önemi vardır. Tengiz projesinden sonra daha da büyük petrol ve gaz şirketlerinin katıldığı büyük projeler yapılmaya başladı. Kazakistan'ın başka kaynak yerlerinin de işletilmesi gelişmeye başladı.⁴²

Petrol, Kazakistan Amerikan ilişkilerinin nedenidir. Beyaz Saray'ın dış siyasi stratejisindeki en önemli öncelik petrol güvenliğini sağlamaktır. 2006 yılının Mart ayında Astana şehrinde ABD Enerji Bakanı S. Bodman ile olan buluşmasında Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev gelecek senelerde Amerikan Kazakistan ekonomisine yapılan yatırımların yükseleceğini belirtmiştir. Amerika yatırımlarının temeli ise petroldür.

Kazakistan–Amerikan petrol ilişkilerinde asıl olay 2007 yılının Şubat ayında Astana'yı ABD ekonomi, enerji ve ticaret yardımcısı D. Salivan'ın ziyaret etmesidir. Kazakistan Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanı B. İzmuamedov'la buluşmasında

---

⁴² Kazakistanın Mynai-Gaz Strategyası. Almatı, Astana, 2007, Kazakistan Respyblikasının Yıttık Baspasoz Klybı, 272 str.
Kazakistan'ın petrol-gaz stratejisi, Almatı, Astana, 2007, Kazakistan Respyblikasının Yıttık Baspasoz Klybı, 272 str.

Kazakistan'dan petrol ihracatı hakkında konuşulmuştur. Bu ikili ilişkilerde Washington, Kazakistan boru hattının Rusya'dan geçmemesini sağlamaya çalışıyordu.⁴³

Sonuç olarak, Kazakistan-Amerikan petrol ilişkilerinin Chevron şirketinin Kazakistan topraklarına gelmesiyle başladığını söyleyebiliriz. Chevron şirketiyle Amerika hangi açılardan önemlidir? İlk başlarda, Sovyet sistemi dağılmadan önce ABD Hazar Denizi kaynaklarıyla ilgilenmemişti. Çünkü:

1. ABD Hazar bölgesi petrol rezervlerinin miktarını bilmemekteydi,
2. Sovyet sistemi daha dağılmamıştı ve müzakere yapmak biraz zordu.

Bu sebeplerle ABD Hazar bölgesine gelmemişti. SSCB'nin dağılmasıyla beraber Kazakistan bağımsızlığını ilan etti. Kendi dış siyasetini kendisi yürütmeye başladı. Amerikan Kazak ilişkileri hızla gelişmeye başladı. Kazak petrolü Amerika'ya enerji açısından güvenlik sağlayacaktı. Kazakistan SSCB dağıldıktan sonra bütün problemleriyle başbaşa kalmıştı, Hazar bölgesinden payına düşen petrol payı büyüktü ve bu petrolün araştırılması ve dış ülkelere ihraç edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Amerika ile işbirliğin ilk dönemleri Kazakistan için çok avantajlıydı.

Petrol kaynaklarını araştırmak için çok para ve ayrıca teknoloji gerekmektedir. Bu açıdan, Kazakistan petrol işlemede büyük bir tecrübesi olan ABD'yle anlaşmak zorunda kaldı. Kazak-Amerikan petrol ilişkilerinin her iki tarafa da avantaj sağladığını söyleyebiliriz. Chevron şirketiyle başlayan Amerikan-Kazak petrol ilişkileri günümüzde daha da gelişmektedir.

---

⁴³ Tayelsizdik tanındaki "Gasır kelisim-shartı", KazMunaigaz //oil and gaz strategy of Kazakhstan, Almaty, Astana, 2007, 43-67 str.
Bağımsızlık şafağındaki "Asır anlaşması" KazMunaigaz //oil and gaz strategy of Kazakhstan, Almaty, Astana, 2007, 43-67 str.

Resim2⁴⁴

BTC boru projesinin olumlu olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklarda projenin Kazak petrolünün dünyaya ihraç edilmesi meselelerinin çözülebileceği yazılsa da, bazılarında ise Kazakistan'ın 2010'larda senede 80 ton petrol üreteceği, HBK projesinin bu kadar petrolü taşıyamayacağı ve HBK projesine rakip olarak BTC projesinin yapıldığı yazılmıştır. Bazı uzmanlara göre, projenin gerçekleşmesi Hazar bölgesinin işleme temposuna değil, jeopolitik durumuna bağlıdır. BTC projesi, 1990'ların ortalarında Eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmalarından sonra oluşmaya başladı. 2000 yılı Ekim ayında Bakü'de sponsorlar resmi olarak belirlendi. Sponsor şirketler: Azerbaycan Cumhuriyeti devlet petrol şirketi GNKAR(%25), British Petroleum (%30,1), Statoil (%8,71), TRA(%5,53), İtochu (%3,4), Eni (%5), İNPEX (%2,5), TOTAL(%5), Amerada Hess (%2,36)'tir Boru hattının uzunluğu ise 1.767km'dir. Azerbaycan üzerinden 443km, Gürcistan üzerinden 248km, Türkiye üzerinden 1.076km. Bir senede en çok 50 mln ton petrol geçebilir.

İlk etapta 11,5 mln ton petrol geçebilir. Temel ihracat borusunun proje tutarı 2,3 mlrd dolardır. Bunun için de 1,3 doları Türkiye Cumhuriyeti garanti altına

⁴⁴ www.yapi.com.tr/Haberler/kazak-petrolu-de-cey...

almaktadır. İlk etap sonuçlarına göre, teknik parasal açıdan BTC uygulanabilecek bir proje olarak tanımlanmıştır.

Proje operatörü British Petroleum temsilcileri gelecekte boru hattının çok kaliteli çelikten yapılacağını belirtmişlerdi. Serbest uzmanların düşündüklerine göre, Hazar bölgesindeki siyasi ekonomik durum endişelendirmektedir. Projenin kaynak temelleri belli değildir. BTC projesi, üzerinden senede 40 mln ton petrol geçmesi durumunda karlı olacaktır. Azerbaycan’da ise bu kadar petrol bulunmamaktadır. Eğer daha da ekonomik düşünürsek, 20mln ton Azerbaycan petrolünü ucuz boru hatlarından geçirmek gerekecek, yani 15-16 ton Bakü-Novorossisk boru hatlarından 6-7 mln ton ise Bakü-Supsa boru hatlarından geçirilecektir.

ABD boru hattı Hazar Denizi’nin altından Aktau’dan Bakü’ye kadar döşemeyi taahhüt etmişti. Eğer bu proje gerçekleşecekse, Ceyhan’a Azerbaycan petrolüyle beraber, Kazak petrolü de ulaştırılacaktır. Bu durumda proje karlı olacaktır. Projenin tehlikeli bölgelerden geçmesi zorluklara sebep olmaktadır.

Son zamanlarda Kafkas bölgeleri jeopolitik açıdan istikrarsız bölge olmaya başladı. Buna örnek olarak, Azerbaycan–Ermenistan ilişkilerini gösterebiliriz. Temel araştırmaların bitmesinden sonra, 20 Haziran 2001’de, sponsor şirketler projenin yapımına başladılar. Azerbaycan ve Gürcistan’da işi “Bechtel” adlı Amerikan şirketi; Türkiye’de ise “Botaş” adlı şirket yürüttü. 2003 yılı Eylül ayında British Petroleum projeye yaklaşık 500 mln dolar yatırım yapmaya hazır olduğunu belirtti. Avrupa Gelişme Bankası ve Uluslararası Finans Konsorsiyumu, BTC projesine yaklaşık 500 mlrd dolarlık yardım yapabileceklerini belirttiler.

Böylece, Türk deniz limanından geçecek Hazar petrolü ulaşım projesine gösterilen büyük ilgiyi görebiliyoruz.⁴⁵ Bakü–Tiflis–Ceyhan ihracat boru hattı projesini özellikle ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve AB desteklemektedir. Boru hattı daha çok ABD çıkarlarını karşılayan ve bazı transit ülkelerin katılmakta olduğu jeopolitik bir proje olarak tanınmaktadır.

Ekonomik açıdan bakarsak, proje biraz avantajlıdır. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi en pahalı projedir. İlk başlarda petrol şirketleri projeye yatırım yapmak istemediler. Ama sonra uluslararası konsorsiyum Bakü-Tiflis boru hattının yapımı ise 2003 Nisan ayında başlamıştı. Projenin avantajları nelerdir? Projenin en büyük avantajı yüklenmiş petrolün Türk İstanbul ve Çanakkale Boğazları’nın üzerinden

---

⁴⁵ Panorama, 26 sentyabr, 2003.

geçmemekte, binlerce ton tanker kabul edebilen limanlara direkt ulaşmaktadır. Projenin eksiklikleri ise:

Projenin çok pahalı olmasıdır. Projenin pahalı olması ulaşım tarifesinin pahalı olmasına bağlıdır. Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhail Saakşvili'nin Azerbaycan ziyaretinde Kazakistan petrolüne, proje hissedarlarına uygulanan aynı tarifeyi, yani varil için 3,3 dolar olacağı belirtilmişti. Böyle ulaşım fiyatlarında bile, petrolün kendi fiyatı daha da yüksekti. Mesela, Bakü-Novorossisk boru hattından petrol geçirmek varil başına 2,1 dolardır.

Siyasi riskler: Yukarıda değindiğim gibi, boru hattı istikrarlı olmayan ülkelerden de geçecektir. Ayrıca, Ceyhan bölgesi sismik tehlikeli bir bölgedir.

Ekolojik riskler: Proje zaten Gürcistan'da zorluklarla karşılaşmıştı. Ekolojik araştırmalara göre, projenin gerçekleşmesi ekolojik kaza tehdidi oluşturabilirmiş. Ekolojiye bir tehdit daha Kazakistan petrolünün tankerlerle Bakü'ye kadar taşınmasıyla oluşabilir ve Hazar Denizi altından Aktau'dan Bakü'ye kadar boru hatları yapılmaya başlandığı zaman, durum daha da kötüleşebilecektir.

Kazakistan çıkarları: BTC projesinin gerçekleşmesi Kazakistan petrolünün ihracat yollarını daha da genişletmeye başlayacak ve Rusya ile denge sağlamaya neden olacaktır. Bununla beraber projenin gerçekleşmesi ABD'nin bölgedeki yetkisinin daha da artmasını sağlayacaktır. Kazakistan tüm bu gerçekleri göz önünde bulundurmalıdır.

B. Kazakistan ve Çin Petrol İlişkileri

“Aktau-Alaşankou” Projesi

Kazakistan-Çin ilişkileri son zamanlar da gelişmektedir. Buna iki ülke arasında yapılan projeleri örnek gösterebiliriz. Özellikle iki ülke enerji ilişkileri daha da hızlandı. Bu projelerden özellikle de iki ülkeye de avantaj sağlayan Atasu-Alaşankou projesi çok önemlidir.

Kazakistan-Çin ilişkileri konusunu araştıran birçok Çin ve Kazak yazar vardır. Ayrıca son zamanlarda Kazakistan-Çin ilişkileri Batı basınında da daha sık yer almaya başladı. Yukarıda belirttiğim sebeplerden dolayı Amerika ve Rusya son zamanlardaki Kazak-Çin ilişkilerine sıcak bakmamaktadır.

Rusya'nın neden sıcak bakmadığını anlamak o kadar da zor değildir. Rusya'nın doğu istikamette, Çin'e petrol taşımada Kazakistan'ı rakip olarak gördüğü

aşıkardır. Amerika da kendi açısından Çin yüzünden Hazar Denizi'ndeki yetkisini kaybetmek istememektedir.

Çin açısından Orta Asya ülkeleri içinde petrol ve stratejik konularda en büyük önem taşıyan ülke Kazakistan'dır. Kazakistan bağımsızlığına kavuştuğu zaman Çin Kazakistan'ın bağımsızlığı tanıyan ilk ülkelerden birisiydi ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 1992 yılının Ocak ayında yürütölmeye başladı.

Kazakistan-Çin enerji ilişkileri ise 1997'den itibaren yürütölmeye başlandı. Aktobe şehrindeki petrol kaynaklarını araştırma teklifini Çin'in CNPC şirketi ve Uzen kaynaklarını araştırmak için ise Rusya'nın Uzhnimost ve Texaco, Amoco şirketleri yarışmayı kazanmıştı. Sonuçta 20 yıllığına toplam 4,3 milyar dolarlık anlaşma imzalanmıştı. Aynı zamanda iki ülke arasında sınırlanan, Kazakistan'ın Atırâu şehrinde Çin'in batısına, Altay'a kadar geçecek 3.000 km'lik boru hattı yapmak için bir anlaşma imzalanmıştı. Bu Çin petrol ilişkilerindeki en büyük anlaşmaydı. Asya'daki ekonomik kriz ve daha birçok sebepten dolayı beş sene boyunca boru hattı kullanılmamıştı.

2003 Mayıs ayında ise CNPC'nin yan şirketi CNODC Kazak hükümeti tarafından desteklenen Aktobe Munaigaz CORP (CNPC Aktobe) stoktaki hissesinin %25.12 kadarını satın almıştı. Böylece CNDOCS'nin şirketteki payı %85.42'ye kadar yükselmişti. Haziran ve Ekim ayları arasında ise CNPC, NİMİR PETROLEUM LTD BRİTANİA (BNP) şirketiyle anlaşma imzalamıştı ve CNPC BNP ve Chevron Texaco North Buzachi İnc (TNBİ) şirketinin stoktaki payını satın almıştı.

2003 Haziran'ında ise Kazakistan ve Çin arasında, CNPC ve Kazak milli petrol şirketi Kazmunai Gaz (KMG) arasında petrol boru hatları birleşmiş yatırımlar yapılması hakkında anlaşma yapılmıştır. CNPC Kazakistan petrolü ve gazına yatırım yapma konusunda Maliye Bakanı'yla anlaşma imzalamıştır. Anlaşmalardan daha önce CNPC ve KMG Mart ayında 448 km'lik, Kazakistan'daki Atırâu'dan Kenkiyak'a kadar petrol boru hattının batı kısmının inşaatını bitirmişlerdi. Bu boru hattı 2004'te yapılmaya başlanmıştı. Kazakistan Çin ilişkileri sırf araştırma işleriyle sınırlı değildir. Rusya Angarsk-Daqin boru hattının inşaatını iptal ettikten sonra, 2004'te Kazakistan Cumhurbaşkanı Nusultan Nazarbayev Çin'e resmi ziyarette bulunmuştu ve Atasu-Alaşankoy petrol boru hattı inşası ile ilgili anlaşma yapılmıştı.

CNPC 2000-2002 yılları arasında şirket petrol işletimini 1,8 mln'a; yani %68,7'ye kadar yükseltmişti. Önemli yükseliş 2002'de yapılmıştı. Kazakistan-Çin petrol ilişkilerinde Batı Kazakistan-Çin istikametleri çok önemlidir. Güneydoğu

ülkelerinin ve Çin'in Orta Doğu'ya olan aşırı petrol ihtiyaçları sebebiyle Batı Kazakistan–Çin petrol boru hatları Çin için stratejik önem taşımaktadır. Çin Basra Körfezi'ne olan petrol bağımlılığını azaltmak istemektedir.

Projeye gelirse, Aktau-Kymkol boru hattının toplam uzunluğu yaklaşık 3000km, tutarı ise 2,4-2,7 mln dolardır ve garantili geçiş gücü de senede 20 mln tondur. Yapılışı üç etaptan oluşmaktadır:

1. Kenkiyak-Kymkol: 785km (785 mln dolar); ama iki tarafın ve KazmunaiGaz ve CNPC'nin konuşmalarından sonra Atasu-Alaşankoy-Dushantsı petrol boru hattı daha da avantajlı olarak tanındı.

2. Atasu-Alaşankoy: 1100km (1,3 mlrd dolar)

3. Atırâu-Kenkiyak: 410km (359 mln dolar) ve Kumkol-Karakoin: 199km (131 mln dolar). Proje Aktobe ve Atırâu bölgelerindeki petrol yataklarını ve Atırâu – Samara, HBK petrol boru hatlarını birbirine bağlamak için yapılmıştır.⁴⁶

Kazakistan-Çin petrol ilişkilerindeki önemli projelerden birisi de Uzen yatağını araştırma hakkındaki anlaşmanın yapılmasıdır(Batı Kazakistan). Bu projeye göre, Uzen yatağındaki petrol işletmesinin senede 6-7 mln ton olması gereklidir. 1997 Kasım ayında bu projeyi ortak işletmek için “Uzen Munaigaz” olarak adlandırılan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Proje tutarı ise 1 mlrd Amerikan dolarıdır.⁴⁷

Kazakistan için doğu, özellikle Çin istikameti neden önemlidir? Enerjiye çok ihtiyaç duyan Çin'e petrol ihraç ederek, Kazakistan petrol ve gaz sektörleri için ihracat imkanını sağlar. Kazakistan Çin piyasasında tanınarak, Asya–Pasifik bölgesine (Güney Kore, Japonya) de petrol ihraç edebilir.

Böylece Kazakistan Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Asya Pasifik ülkelerine kadar petrol ihraç eden ilk ülke olacaktır. Şimdi Avrupa'ya ihracatında Rusya'ya bağlı olan Kazakistan'ın bu bağımlılığı azalacaktır. Kazakistan–Çin petrol ve gaz projeleri gerçekleşirse, Kazakistan Rusya ve Çin arasında köprü rolüne sahip olacaktır.

Bu projenin gerçekleşmesi sayesinde Kazakistan'daki dağıntık petrol yatakları (mesela, Aktobe, Atırâu, Kızılorda bölgelerindeki yataklar) biraraya gelmiş olacaktır.

Daha öncede belirttiğim gibi, Kazakistan ve Çin arasında boru hatları meselesi

⁴⁶ Namazbekov M.N. Analiticheskoe obozreniye “Otsenka sovremennogo sostoyanya prioritetnix napravleniyax sotrydnichestva Kazaxstana s Kitayem.” Analytic 5 /2003, www.kisi.kz, 23-24 pages.

Namazbekov M.N. Analiticheskoe obozreniye “Kazakistan-Çin işbirliğinin son durumunun önceliklerinin değerlendirilmesi” Analytic 5 /2003, www.kisi.kz, 23-24 pages.

⁴⁷ Ustimenko A.A. Kitaiskiy stsenaryi Kazaxstana,6-7 pages,”Neftegazovaya vertikal” No: 7 /2005.

Ustimenko A.A. Çin'in Kazakistan senaryosu, 6-7 pages,”Neftegazovaya vertikal” No: 7 /2005.

1997'den beri gündemdeydi, ancak bazı ekonomik ve siyasi sebepler yüzünden gerçekleşememişti; projeler ancak 2003-2004'lerde gerçekleşmeye başladı. İşbirliğini daha da hızlandıran olay, Kazakistan ve Çin Cumhurbaşkanı'nın Atasu-Alaşankoy-Dyshantsı petrol boru hatlarının yapılması hakkındaki anlaşmayı imzalamaları olmuştur. Çin'in son zamanlarda ekonomisi hızla gelişmektedir ve bu sebeple de petrol ihtiyacı aşırı derecede yüksektir.

Petrol ihtiyacı gelecekte daha da artacaktır; bu yüzden Çin'e Kazakistan'ın ne kadar önemli olduğunu anlatmaya dahi gerek yoktur. Boru hattı üzerinden Çin'e petrol taşımak, petrol ulaşımını hızlandıracaktır. Kazakistan'ın da ihracat imkanlarının 2010'da 100 mln ton'a kadar yükseleceği beklenmektedir.

Kazakistan'ın petrol tüketimi yüksek değildir, bu yüzden 2010'da en az 85-86 mln ton petrol, 23-25 mlrd gaz ihraç etmeyi düşünmektedir.

Kazakistan'ın Çin'in tüm petrol ihtiyacını karşılayıp karşılayamayacağı yönünde yorumlar yapılamaz; hatta "Batı Kazakistan-Çin" petrol boru hattı yapıldığında, yılda 50 mln ton petrol taşındığında bile Çin'in tüm petrol ihtiyacı karşılanamaz. Ama buna rağmen "Batı Kazakistan-Çin" projesinin her iki taraf için de stratejik önemi büyüktür.

Yaklaşık 5-10 senelik bir dönem boyunca Kazakistan "Batı Kazakistan-Çin" boru hattını sırf kendisi, tek başına dolduramayacaktır ama 2010-2015'te Kazakistan'da petrol işletmesi daha da yükseldiğinde, yani 100mln-150mln ton işleteceği zaman hatları doldurabilecektir.

Bununla beraber Avrupa ve Doğu, petrol bölme siyasetiyle ilgili olacaktır. CNPC, boru hattını dolduracağına dair söz vermesine rağmen, Atasu-Alaşankou boru hattına başka ülkelerden de petrol doldurma ihtiyacı duyabilecektir, belki projeye Çin şirketleri de katılırsa, Kaşagan yatağındaki kaynaklar da kullanılabilir.

Azerbaycan'daki CNPC ve Çin'deki CNODC şirketlerinin kontrolü altındaki iki şirketin de, Kuyrsengi ve Karabağlı yataklarının Kazak-Çin projesine katılacağı yorumlanabilir.

"Batı Kazakistan-Çin" projesine 2011'e kadar, Petro Kazakhstan, Lukoil, Overseas şirketleri doğrudan katılabilecektir. Bu sebeple projenin başarısı da Batı Sibiry'a da araştırma yapan Rus şirketlerine bağlı olacaktır. Böyle olumsuz durumlar kısa sürecektir ve geçicidir. Genel olarak projenin başarılı olacağı beklenmektedir.⁴⁸

---

⁴⁸ İbid,9-10str.

Janet Xuanlı Liao'ya göre, Çin'in Orta Asya'ya gelmesi Amerika ve Rusya gibi büyük güçlerin çıkarlarına karşı gelmektedir ve Batı ülkelerinin bazıları gelecekte Çin'in dünyada süpergüç olacağından, Rusya ve Amerikan'ın Orta Asya'daki yetkilerine engel olabileceğinden endişelenmektedir.

Janet Xuanlı Liao'ya göre, Çin'in bölgedeki yetkisi onların düşündüğü kadar da önemli değildir.

Çin'in Orta Asya'da bulunmasını enerji ve diplomasi arasında karşılıklı etkileşim olarak anlatmaktadır.⁴⁹ Son zamanlarda Kazak petrolü Amerikanlar tarafından sık araştırılmaya ve Amerikan basınında da Kazak petrolü hakkında makaleler sık yer almaya başladı. Bu Kazak petrolünün Amerika için ne kadar önemli ve değerli olduğunun bir ispatıdır.

Amerikalılara göre, Kazakistan Çin'i Rusya Amerika arasındaki ilişkilerini dengede tutmak için kullanmak istemektedir ve büyük güçler arasındaki rekabeti de kendi çıkarına kullanmaktadır.

Çin için petrol milli güvenlik konusuna girdiği için Kazakistan'la enerji ilişkileri hayati önem taşımaktadır.

Bununla beraber, Amerikanlar, Kazakistan'ın Amerika tarafından iç siyasetine karışılmasından bıkmış durumda olduklarını anladılar.

Brooking Üniversitesi Kuzey-Doğu Asya Araştırmaları Merkezi'nin yöneticisi Richard Bush'a göre, Kazakistan Çin'le birleşerek Amerika'ya baskı yapabilecektir ve çok yönlü siyaset izleyerek ve büyük güçler arasındaki rekabeti kullanarak ekonomik avantaj sağlamak istemektedir.⁵⁰

Amerikan Ordusu Koleji'nin profesörü Stiven Blank'a göre, Kazakistan Çin'i Rusya'nın enerji kontrolüne karşı koz olarak kullanmaktadır. Ayrıca BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) projesinde de kullanabilecektir.⁵¹

16 Nisan 2009'da Kazakistan'ın Kazmunaigaz ve Çin'in CNPC şirketleri "Mangistau Munaigazın" %100 hissesini satın almaya ilişkin anlaşmayı imzaladılar. Yapılan Kazakistan-Çin anlaşması temmuz ayının sonunda bitecektir.⁵² Kazakistan

⁴⁹ Janet Xuanlı Liao "A Silk Road for Oil: Sino-Kazakh Energy Diplomacy", The Brown Journal of World Affairs Winter/Spring 2006, Volume XII, issue 2, 39-41 pages.

⁵⁰ Ted Veixman, "Kitai ykreplyet svoe vliyanyie v Srednei Azyi", www.eurasianet.org.

Ted Veixman, "Çin Orta Asya'da kendi yetkisini güçlendiriyor" www.eurasianet.org.

⁵¹ Stiven Blank, "Potrebnost v Energyi glavnoe- dvijuyuchaya sila Kitaisko-Kazaxstanskogo sblijenya" www.eurasianet.org.

Stiven Blank "Enerji-Kazak Çin yaklaşmasının en önemli sebebidir" www.eurasianet.org.

⁵² Glybokye karmani Kitaya delauyt ego sreznim energeticheskim igrokom v Tsentralnoi Azyi <http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav042009ru.shtml>.

Cumhurbaşkanı'nın Çin'e resmi ziyaretinde Çin tarafından Kazakistan'a verilecek 10 milyar civarındaki kredi hakkında da konuşulmuştu. Çin tarafından verilecek bu kredi Kazakistan enerji sektörüne harcanacaktır. İki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre, Mangistau Munaigaz şirketini Kazakistan ve Çin eşit olarak kontrol edecektir.⁵³

Resim 3⁵⁴

2004'te Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Çin'i ziyaretinde iki ülke arasında Atasu-Alaşankou petrol boru hattı projesi anlaşması imzalanmıştı. Boru hattın uzunluğu 988km'dir ve 700mln yatırım yapılmıştır.

Atasu–Alaşankou'nun yapımı 2005 yılının Aralık ayında bitmiş ve 2006'da faaliyete başlamıştır. Boru hattı yaklaşık 10mln ton petrolü Çin'e taşıyacaktır ve taşıma kapasitesi 2011'de daha da artacaktır. Boru hattının tamamlanması Çin'in enerji güvenliğinin korunmasını sağlayabilecektir.

Çin uzmanları Kazakistan–Çin petrol boru hattının yapılmasının Çin için üç olumlu tarafının olduğunu söylüyorlar. Birinci olumlu tarafı, projenin gerçekleşmesi Çin'in enerji güvenliğindeki karışıklığı ve Basra Körfezi'ne olan petrol bağımlılığını azaltacaktır.

Çin'in derin cepleri onu Orta Asya'da önemli enerji oyuncusu yapar. <http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav042009ru.shtml>.

⁵³ Kitayiskiy Natisk <http://www.expert.ru/news/2009/04/20/kazakhstan-kitai-sp/>.

Çin baskısı <http://www.expert.ru/news/2009/04/20/kazakhstan-kitai-sp/>.

⁵⁴ Kazakhstan-China Gaz Pipeline Project, China the Beautiful, <http://www.chinapage.org/phpBB2/viewtopic.php?t=2731>.

İkincisi, Avrasya'nın tam içine yerleşmesi Çin'e güvenlik sağlayacaktır.

Üçüncüsü ise, boru hattı karadan geçmektedir, bu ise daha güvenilir ve uzun ömürlüdür.

Kenkiyak ve Kumkol arasındaki orta kısmın yapımı bittikten sonra Çin'in Kazakistan'da imalatı artacak, yani şimdiki %1'den %15'e yükselecektir. Boru hattının ekonomik değil daha çok siyasi yanının olduğunu söyleyenler de vardır. Bazı uzmanların düşüncelerine göre, bu proje ne kadar pahalı olsa da Çin fiyatı ödemeye hazırdır.⁵⁵

Atasu-Alaşankou boru hattı Kazakistan için stratejik açıdan önemi çok önemlidir. Kazakistan ilk defa kendi petrolünü Rusya kontrolünün altında olmadan ihraç edecektir. Kazakistan için projenin daha olumlu taraflarından biri de; proje sayesinde Kazakistan Batı şirketleriyle pazarlık yapabilecektir. İki ülkenin komşu ülkeler olması da projeye avantaj sağlamaktadır. Rusya da belki gelecekte Batı Sibiry'a dan petrolünü Atasu'ya ulaştırabilir, böylece Kazakistan transit ülke olabilir. Atasu-Alaşankou projesinin bütün işlemleri dünya standartlarına göre yapılmıştır. Bütün fonksiyonlarında yeni teknoloji kullanılmıştır.⁵⁶

Boru hattı tamamen Kazakistan toprağından geçecektir ve Çin sınırına kadar tarifeleri Kazakistan kontrol edecektir. Atasu-Alaşankou boru hattının olumlu tarafları olduğu gibi bazı olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Mesela, Kazakistan Çin ve Rusya soğuk ilişkilerinden dolayı istikrarsız bölge olabilir, ekolojik sorunlar, terör sorunları, özellikle Batı Çin'de yer alan SUAR bölgesindeki istikrarsızlık da projeye kötü yansiyabilir.

C. Kazakistan ve Rusya Petrol İlişkileri

“HBK” Projesi

Kazak-Rus ilişkilerinin tarihi çok derinde, resmi olarak XVIII asır ortalarında, yatmaktadır ve şimdi de kültürel, ekonomik, siyasi ilişkiler devam etmektedir. İki ülke ilişkileri Sovyet Sistemi yıkıldıktan sonra, 1990lı yıllarda yeni boyut kazanmaya başladı. Sovyet Sistemi yıkıldıktan sonra Hazar Denizi petrolünün rezervleri ortaya çıkmaya başladı. Küreselleşme asrında aktüel ve önemli olan, dünyanın ilgisini çekmekte olan petrol iki ülke arasında önemli yer tutmaya başladı.

Genel olarak bakıldığında, Kazakistan-Rusya petrol ilişkileri gelişmektedir

⁵⁵ Aitmakhanov Nurzhan, “The New Great Game: The Competition for the energy Resources in Central Asia” June, 2008, 54-56 pages, China.

⁵⁶ Turanov, Anton Yarovoi, Kontinent, No: 10 (122)26 mayıs-8 yun 2004 g.

ama bütün ilişkilerde olduğu gibi, iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinde de bazı problemler bulunmaktadır.

Bazı Rus ve Kazak yazarlara göre, Kazak-Rus ilişkileri son zamanlarda kötüleşmeye başlamış, bazı yazarlar ise bu görüşe katılmamakta, tam tersi olduğunu, yani ilişkilerin hızla gelişmekte olduğunu söylemektedir. Yazarlara göre enerji ilişkilerinin kötüleşmesi birçok faktörden kaynaklanmaktadır. Kazakistan'ın Rusya'dan bağımsız enerji siyaseti yapmayı istemesi, yani petrol ulaşım siyasetinde özgür olmayı istemesi, Kazakistan-Rusya petrol ilişkilerine üçüncü ülkelerin de dahil olmaları, Kazakistan'ın BTC projelerine katılması ve özellikle Kazakistan'ın Asya yönüne, Çin'e petrol ulaşım konusunda daha yakın siyaset izlemesi, Aktau-Alaşankoy projesinin yapılması gibi sebepler iki ülke petrol ilişkilerini zorlaştırmaktadır.

Petrol ve gaz alanında Kazakistan ve Rusya ilişkilerinin oluşması ve gelişmesi bu işbirliğini ciddileştiren hukuki temellerine dayanmaktadır. 1998'de Kazakistan ve Rusya arasında Hazar Denizi'nin derinliğinin belirlenmesine dair anlaşma imzalanmıştır. Böylece petrol ve gaz kaynakları araştırma ve işletimi alanında yeni bir etap oluşturulmuştur.

13 Mayıs 2002'de Kazakistan ve Rusya Cumhurbaşkanı Hazar Denizi'nin kuzey bölgesindeki kaynakları kullanma hakkında protokol imzaladılar. Kazakistan Rusya petrol ilişkilerindeki en büyük sorun Hazar Denizi'nin kuzey kısmındaki hammaddelerin işletilmesi ve üretimi konusunda birleşen projelerde işbirliğidir.

6 Temmuz 1998'de iki ülke arasında imzalanan Hazar Denizi'nin kuzey kısmını sınırlandırmayla ilgili anlaşma temelinde, 2005 Temmuz ayında iki ülke cumhurbaşkanları arasında 55 yıllığına Kurmangazi'nde üretimin eşit paylaşılacağı hakkında anlaşma imzalanmıştı. Bu projede Kazakistan'ı "Kazmunaigaz" şirketi, Rusya'yı ise "Rosneft" şirketi temsil etmektedir. 2007-2009'un en önemli hedefi, Kurmangazi yatağındaki petrol ve gaz bölgelerini bulmaktır. Bu projeye genel olarak 23mlrd dolar yatırım yapılmaktadır. Xvalınskoe ve Tsentralnoe yataklarında aktif olarak "Lykoil" petrol şirketi faaliyette bulunmaktadır.

Kazakistan-Rusya petrol ilişkilerindeki daha da önemli olay, gaz alanında işbirliğine ilişkin Kazak-Rus hükümetleri arasında yapılan anlaşma uyarınca, gaz işletme alanında işbirliğinin gerçekleşmesidir. Bu anlaşma temelinde "Gazprom" ve "Kazmunaigaz", birleşerek "KazRosGaz"ı oluşturmuşlardır. 2005'te iki ülke arasında gaz rezervi Karachaganak'tan sonra en büyük olan İmashev gaz yatağını bölüşmek hakkında anlaşma imzalandı.

2006 yılı Mayıs ayında Sochi şehrinde, iki ülke arasında Karachaganak gaz kondensasyon yatağını işleme hakkında anlaşma imzalandı. İşbirliğin stratejik amacı Orenbyrg'ta Kazakistan gazını 15mlrd km³'ye kadar yükseltmektir. Ayrıca, Kazak gazına günlük tarifeler oluşturulmuştur.

3 Ekim 2006'da N. Nazarbayev ve V. Putin Oral'daki buluşmalarında 6 anlaşmaya imza koydular. Bu anlaşmaların içinde en önemli olan da Orenbyrg gaz işletim fabrikasındaki işletme toplumunun oluşmasıdır.

2010'larda "Orenbyrggazprom", Karachaganak'taki gaz işletiminin yükselmesiyle bu yataktan senede 15 mlrd km³ gaz almayı planlamaktadır. Bu projenin gerçekleşmesi için iki yeni gaz borusunun yapılması gerekmektedir. Hazar Denizi petrol ve gaz kaynaklarının işletilmesi sorunları, hammaddenin dünyaya taşınmasıyla ilgilidir. Bunun için Kazakistan sırf petrol işletmede değil, petrol ulaşımı konusunda, özellikle yeni petrol boru hatları yapımında da birleşmektedir.

Kazakistan'ın petrolünü dünyaya ihraç etmesi gerekmektedir ve bu konuda Rusya'nın Kazakistan için ne kadar da önemli olduğunu anlayabiliriz. Kazakistan için Rusya'yla ilişkisinde HBK ve Atırau-Samara boru hatlarının petrol taşıma imkanları çok önemlidir. 2006 Ocak-Mayıs aylarında Kazakistan petrolünün geçişi genel olarak 17.330 bin tondu ve bu rakam 2005 ile kıyaslandığında çok daha yüksek bir rakam. "KaztransOil" boru hattı sistemlerinden petrol geçişinin çoğalması, petrol işletme şirketleri tarafından petrol işletmeciliğinin sayısının çoğalmasıyla ilgilidir. Günümüzde Kazakistan'da işlenen petrol genel olarak Rusya üzerinden geçmektedir. Sonuçta iki ülke arasında 15 seneliğine Kazakistan petrolünü Rusya üzerinden geçirme konusunda anlaşmalar imzalanmıştır. Mayıs 2006'da Atırau-Samara boru hattından 1.370 bin ton petrol taşınmıştır. Mayıs 2006'da N. Nazarbayev ve V. Putin kendi aralarında Batı Sibirya'da işlenmekte olan petrolün Çin'e Atasu-Alaşankou boru hattı üzerinden, yani Kazakistan üzerinden geçeceği hususunda anlaştılar.⁵⁷

Genel olarak Kazakistan-Rusya petrol ilişkilerine bakarsak, Kazakistan petrolünü Avrupa'ya taşıma konusunda Rusya'yla işbirliği yapma ve böylece Kazakistan'ın "Gazprom" boru hattına ulaşabilmesi konusu 2002'den beri tartışılmaktaydı. 2006 Kazakistan ve Rusya petrolünün düşüş dönemleriydi. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Nisan ayındaki Rusya ziyaretinde, V. Putin ve N.

---

⁵⁷ Gysev. L. "Sotrydnichestvo Rossyi i Kazaxstana v oblasti energetiki" Informasyonno-analiticheskiy tsentr.ia-centr.ru.

Gysev. L. "Petrol alanında Kazakistan ve Çin'in işbirlik yapması" Informasyonno-analiticheskiy tsentr.ia-centr.ru.

Nazarbayev enerji ilişkilerini daha da geliştireceklerini bildirmişlerdi. Buluşmada V. Putin, Eski Sovyet ülkeleriyle ilişkileri geliştireceklerini ve enerjinin çok önemli rol oynayacağını belirtmişti. Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev üç temel petrol yatağı olan Kurmangazi, Xvalınskoie, Tsentralnoe'nin birlikte işletilmesine çok önem vermiştir. Bununla beraber Kazakistan Cumhurbaşkanı Kazakistan'da petrol işletmede Rus şirketlerini kollayacağını özellikle belirtmiştir. Aynı buluşmada iki ülke Cumhurbaşkanı Kurmangazi yatağını araştırmak için işbirliği yapacaklarını da belirtmiştir. Bu projenin tutarı 23\$ mlrdti. V. Putin'e göre petrol Kazakistan-Rusya ekonomik ilişkilerini geliştirmede önemli bir başlangıç olacaktır. 2020'ye doğru Kazakistan petrol üretimini daha da yükseltecektir ve Rusya'yı da projelerine katılmaya çağırılmaktadır.

Bu projeler Hazar Denizi'nin orta sahanlığındaki ve yeni İmashev petrol yataklarındaki yaklaşık 40 mlrdlik projelerdir. İki yataktaki üretimler buna ilişkin anlaşmaya göre bölünecektir. 2003'ten beri Kazakistan'ın "KazMunaigaz" şirketi Rusya'nın Orenbyrg gaz işletme kurgusuna senede 8 mlrd km gaz ulaştırmaktadır. 2006'da ise taraflar Orenbyrg gaz işleme kurgusuna senede 15 mlrd km gaz ulaştırma konusunda anlaşmışlardır. Son zamanlarda ŞİÖ enerji işbirliği hakkında da sık konuşulmaya başlandı. Kazakistan ve Rusya, bu işbirliğin kurucu ülkeleridir ve iki ülke uzmanlarına göre de, ŞİÖ uzmanlardan, transit ülkelerden ve enerji kullanıcılarından oluşmalıdır. Petrol ihracatçı ve transit ülke Rusya ve Kazakistan'dır. Stratejinin en önemli şartları şunlardır: Asya bölgesinde enerji kaynakları piyasasının gelişmesi için ŞİÖ enerji işbirliği temel olarak alınacaktır.⁵⁸

Yukarıda belirttiğim gibi, bazı yorumculara özellikle Rus yorumcularına göre, Kazakistan ve Rusya petrol ilişkileri soğuk bir dönem yaşamaktadır. Kazakistan ve Rusya büyük petrol ihracatçılarıdır bunun için de bazı durumlarda rakip olabilirler. Rakiplik sorununu çözenin en iyi yolu da petrol taşıma yönlerinde uzlaşmaktan geçer.

N. Nazarbayev birkaç kere Rusya Eski Cumhurbaşkanı V. Putin'e petrol yönlerini bölüşme yani batı yönünü Rusya'nın, doğu yönünü ise Kazakistan'ın kontrol edeceği hakkında teklifte bulunmuştu, ancak V.Putin'den cevap gelmediğinden Kazakistan Atası-Alaşankou projesinin yapımını kontrol etmeye

---

⁵⁸ Eshama nova E. "Kazaxstan-Rossya: sotrydnichestvo na Kaspyi" Informasyonno-analitichesky tsentr.ia-centr.ru.
Eshama nova E. "Kazakistan-Rusya: Hazar bölgesindeki işbirlik" Informasyonno-analitichesky tsentr.ia-centr.ru.

başlayacaktır. Rusya-Kazakistan petrol ilişkilerindeki Çin yönü ise problemlili bir meseledir.

Rus uzmanlarına göre, petrol üretiminin azalmasından dolayı Rusya gelecekte Asya istikametindeki liderliğini kaybedebilir; eğer bu durum değişmezse, Asya'daki bütün petrol ihracatı Kazakistan'a geçecek, yani Rusya Asya'daki liderliği kaybedecektir. Bazı uzmanlara göre ise eğer Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu boru hattı yapılırsa durum tamamen değişebilir.⁵⁹

Yukarıda gördüğümüz gibi Kazakistan-Rusya petrol ilişkilerinde aktif faaliyetlerde bulunulmuş, birçok anlaşma imzalanmış, işbirliği yapılmıştır. Bununla beraber iki ülke arasındaki bazı konularda rekabetçilik, anlaşmazlık da gelecek dönemlerde daha da artabilir diye düşünenler de vardır. Ama bütün problemlere rağmen, Kazakistan ve Rusya'nın petrol ilişkilerinde birbirine bağlı olduğu ve sınırdaş ülke oldukları için de işbirliğinin her zaman iki taraf için de avantajlı olduğu aşikardır.

Kazakistan ve Rusya birleşir ve isterse, istedikleri zaman problemleri çözebilirler. Buna sayısız örnekler verebiliriz.

Bölümü bitirirken Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in bir deyişini yazmak istiyorum: "Ruslar da biz de işbirlikten avantaj sağlamanın bölgedeki ekonomik oyunun kurallarını birbirimize belli ederek oynamamız gerektiğini biliyoruz." Hazar Denizi'nin ilişkileri soğutması değil, aksine iki ülkenin dostluğunu pekiştirmesi iki ülke için çok önemlidir.⁶⁰

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kazakistan Cumhuriyeti, Rus Federasyonu Hükümeti ve Türkmenistan Hükümeti Arasındaki Hazar Gaz Boru Hattının Kurulması Anlaşması'nı Onaylama Kanunu'nu imzaladı.

Kazakistan Cumhuriyeti, Rus Federasyonu Hükümeti ve Türkmenistan Hükümeti Arasındaki Hazar Gaz Boru Hattının Kurulması Anlaşması 2007 yılı Aralık ayında imzalanmıştı. Bu ortak proje doğrultusunda var olan hatlar geliştirilmekte, yeni hatlar oluşturulmaktadır. Hazar'ın doğu kıyısından geçen Srednyaya Azya-Tsentr-III'ün gaz sistemi geçiş kapasitesi yükselmektedir. Kazakistan topraklarında, Rus-Kazak sınırlarında yani Beiney'de, gaz anayolları

---

⁵⁹ İbid.

⁶⁰ Haritonova N.İ., "Format nefryanogo diyaloga Rossyi i Kazaxstana segodnya, Tuesday, April 17, 2007, <http://www.analitika.org>.

Haritonova N.İ., "Bugünlerdeki Kazakistan Rusya petrol diyalogunun boyutu", Tuesday, April 17, 2007, <http://www.analitika.org>.

Sentralnaya Asya–Tsnetr–IV’le Rus gaz taşıma sistemleriyle birleşecektir.

Gaz borusunun kurulma amacı; Kazakistan ve Türkmenistan topraklarındaki ve Hazar Denizi’ndeki doğalgazı Rusya’ya taşımaktır. Borunun uzunluğu yaklaşık 1600km’dir. 10km’si Rusya, kalan 1590km ise Türkmenistan ve Kazakistan tarafından yapılacaktır.

2008 Temmuz ayında Gazprom’un, Türkmenistan topraklarındaki gaz projelerine yatırım yapması konusunda anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma Türkmenistan bölgesindeki Hazar kıyısındaki gazın 30 milyar metreküpe kadar çıkmasına ilişkindir.

2009 Ocak ayında Türkmenistan tarafı Hazar kıyısı gaz boru hatlarının Türkmenistan yataklarından sağlanan hammaddeyle doldurulmasını istemiştir. Nisan ayında Kazakistan Cumhurbaşkanı ile buluşan Gazpromun başkanı Aleksei Miller Kazakistan topraklarındaki Hazar kıyısı gaz boru hattının 20 milyar metreküp artacağı hakkında konuşmuştur.⁶¹

Birçok haberde Amerika’nın Hazar Deniz’indeki pozisyonunu yavaş yavaş kaybettiği yazılmıştır. Eğer Amerika bölgede aktif siyaset yürütmeyecekse, gücünü kaybedeceği ve Rusya ve Çin’in bölgede üstün olabileceği ihtimalleri yazılmıştır.⁶²

---

⁶¹ Kazaxstan ratifitsiroval soglasheniye o Prikaspyiskom trydoprovode, vigodnom Rossyi, <http://news.flexcom.ru/business/2009/05/13/399180/>.

Kazakistan Rusya için karlı olan Hazar boru hattı anlaşmasını onayladı <http://news.flexcom.ru/business/2009/05/13/399180/>.

⁶² Kazaxstan ratifitsiroval soglasheniye s RF i Tyrkmeniyiei o stroitelstve Prikaspyiskogo gazoprovoda <http://www.today.kz/ru/news/kazakhstan/2009-05-13/gasprov>.
Kazakistan Rusya ve Türkmenistan’la Hazar boru hattı kuruluşu anlaşmasını onayladı. <http://www.today.kz/ru/news/kazakhstan/2009-05-13/gasprov>.

Resim 4⁶³

HBK, bütün istikametlerin içinde en önemli istikamettir. Çünkü Tengiz’de çıkarılmış olan petrolü taşımada zaten var olan gücün gerçekleşmesini sağlar. Bununla beraber, HBK istikameti en kısa yoldur ve zararları da çok azdır. Sırf Tengiz hammaddesini taşımada değil, Kazakistan ve Rusya’daki başka yatakların gelişmesinde de kullanılabilir.

HBK Umman Sultanlığı, Kazakistan ve Rusya tarafından 1992 Haziran ayında “Tengiz Shevroil” Kazakistan-Amerika birleşmiş şirketi tarafından üretilmekte olan petrolü taşımak amacıyla kurulmuştur. Kurucuların planlarına göre, projenin gerçekleşebilmesi için her sene Batı Kazakistan’dan (özellikle Tengiz’den) Novorossisk deniz limanı bölgesine 1.480km borudan 65-75 mln petrol hammaddesi taşınması gerekmektedir.

HBK–Eski SSCB’deki yabancı kapitallerin katılımıyla gerçekleşen büyük yatırım projelerden biridir. Konsorsiyumu oluşturan ülkelerle beraber HBK’ye petrol üretici şirketler de katılmaktadır. 1996 Aralık ayında HBK’nin kuruluşu hakkında anlaşma imzalanmıştı.

Böylelikle iki hukuksal taraf oluştu:

1. HBK-R–Rusya’daki HBK tesislerini kontrol etmektedir.
- 2 HBK-K–Kazakistan için.

⁶³ www.ngv.ru/article.aspx?articleID=23484.

25 Mart 2001'de Tengiz'de, HBK sistemi üzerine ilk 1 mln tonluk deneme petrol yüklemesi yapılmıştır. Aynı yıl HBK projesi tamamen bitmiş ve resmi açılış töreni olmuştur. İlk Tengiz petrolü İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinden dünyaya ihraç edilmiştir.

İlk seferde Tengiz-Novorossisk boru hattının tutarı 2,6 mlrd'ti, güç tutarı ise senelik 28,2 mln ton petroldür. 28-67 mln ton geçirebilecek Tengiz-Novorossisk projesinin ikinci etabı 2014'te bitecektir. Bu projenin tamamlanması için 1,9 mlrd dolar gereklidir, bu tutarı HBK'nın kendisinin kazanması gerekmektedir. HBK projesi tamamlandığı zaman petrol şirketleri tüm petrollerinin %66'sını bu boru hattı üzerinden geçirecektir.

Petrol ulaşımının %25'i Rusya petrol şirketlerine, %8'i ise Kazakistan ve Umman şirketlerine ait olacaktır. Proje değerlendirmelerine göre, katılımcı şirketler harcamalarını 8 sene içinde geri kazanabileceklerdir. Kazakistan, Rusya ve Umman ülkeleri tarafından HBK'ye verilen hisseler 12 yıl sonra faizleriyle geri gelecektir. Proje 40 sene kullanıldığında ise, Rusya petrol transiti için vergi olarak 23,3 mlrd dolar, Kazakistan ise 8,2mlrd dolar kazanç elde edecektir. HBK hissedarlarına ve uzmanlara göre, Tengiz-Novorossisk boru hattı günümüzde Tengiz petrolünü dünyaya taşımada en kazançlı ve en ekonomik hattır. HBK projesi Kazakistan'ın petrolünün dünyaya taşınmasında en önemli projelerden birisidir.

13 Ekim 2002'de ise HBK Novorossisk bölgesindeki terminalinden ilk tanker yüklemelerini yapmıştır. Bu olay terminalin kullanıma başlaması açısından çok önemliydi.

HBK 2003 Haziran ayında, Rusya Federasyonu Ulaştırma Bakanlığı'ndan yükleme işlemleriyle ilgili lisans almış böylece deneme süreci bitmişti. Test rejiminde HBK yaklaşık 6mln petrol yüklemiştir. Üretici HBK şirketlerinin sahiplerinin yorumları ve istekleri üzerine taşıma gücünü yükseltme işlemleri yapılmıştır.

Petrol üretici şirketlere göre, HBK projesinin işlemesi için ilk başta Kazakistan petrolü yeterlidir. HBK yeni stratejik istikamettir. Bu makroekonomik ve jeosiyasi bir gerçektir ve etkisi de dünya çarpında olacaktır. Bu yetki 40 sene boyunca bölgedeki ve dünyadaki petrol üretim planında, dünya petrol ihracatının oluşmasında hissedilebilecektir.

Projenin avantajları:

1. Uygun tarifeli olması,
2. Gelecekte petrol geçişinin daha da yükselecek olması,

3. Avrupa ve Balkan ülkelerine petrol ihracatına direkt yol açan “Dryjba” Rus petrol hattı sistemini kullanma imkanına sahip olması.

Projenin eksiklikleri ise, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının dolu olmasıdır.

Kazakistan’ın çıkarları: Şimdilik dünya piyasasına çıkabilen boru hattı sadece HBK’dır. Bu durum dünya piyasasına petrol taşıma, ulaştırma konusunda Kazakistan’ı Rusya’ya bağlı yapabilecektir. Bu, Kazakistan’ın siyasi manevra yapmasına engel olabilecek ve ekonomik imkanlarını sınırlayabilecektir. Dünya enerji piyasasında Kazakistan Rusya’nın rakibidir, Rusya kendi çıkarlarına göre kendi ülkesinden geçecek olan Kazakistan petrol hacmini düzenleyebilir ve ayrıca bu durumu siyasi amaçlarına ulaşmak için de kullanabilir. Durum böyle olsa bile Kazakistan’ın kaybedecek bir şeyi yoktur. Çünkü Çin istikameti de vardır.⁶⁴

---

64 Kaliyeva D.A. “Geopolitika nefteprovodnix kommynikasyi v Kasspiiskom regiyone” 3-4 str.
Kaliyeva D.A “Hazar bölgesindeki petrol boru hatları bildirişiminin jeopolitiği” 3-4 str.

Ç. AET ve Kazakistan İlişkileri

Enerji kullanımının gün geçtikçe artışı, ülkeler arasındaki siyasal ilişkileri daha zorlaştırmakta ve enerji kaynaklar piyasasındaki rekabeti daha da artırmaktadır.

Bunun için de dünyadaki hiçbir ülke, enerji kaynakları bol olan bir ülke bile işbirliği yapmadan uzun vadeli perspektif sağlayamaz. Dünyada çok işbirliği vardır. AET’de onlardan biridir. AET ortak dış ekonomi siyaseti, tarifeleri olan ülkelere oluşan, ortak gümrük sınırları oluşturan uluslararası ekonomik bir örgüttür. AET’nin kurucu ülkeleri şunlardır: Kazakistan, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan Beyaz Rusya.

AET’nin Kuruluşu Hakkında Anlaşma 10 Ekim 2000’de Kazakistan’ın başkenti Astana’da imzalanmıştır. 2006’da ise Moldova ve Ukrayna, gözlemci ülkeler olarak örgüte katılmıştır.

AET, enerji bakımından zengin ve jeografik açıdan da avantajlı yerde yerleşmekte olan ülkelere oluşmaktadır.

Bir ülkenin kendi başına çözemeyeceği meseleleri AET örgütü çözebilir. Çünkü enerji kaynakları yerleştirme jeografisi her zaman ülke sınırıyla uyumlayabilir. Bazen büyük projeler gerçekleştirebilmek için milli enerji piyasaları çok küçüktür. Böylece enerji kaynaklarının ülkelerarası iletişimi daha da güvenilir olur. AET ülkeleri enerji kullanımını daha da etkinleştirmek ve teknoloji değişimi gerçekleştirmek istiyorlar. BDT’nin çözemediği bazı meseleleri de AET çözebilir.

Elektroenerji, petrol, petrol ürünleri, doğalgazın birleşmesi ve yatırımcılara geniş alanın sağlanması yatırımcıların siyasi ve ticari risklerini daha da düşürür ve ekonomi gelişme temposunu hızlandırır.⁶⁵

D. ŞİÖ ve Kazakistan İlişkileri

Şangay İşbirliği Örgütü 2001’de “Şangay Beşlisi” temelinde (Rusya Federasyonu, Kazakistan, Çin, Kırgızistan ve Tacikistan) kurulmuştu. Şangay İşbirliği Örgütü’nün amaçları çok yönlüdür. Bütün hedefleri ve amaçları örgüt anlaşmasında yazılıdır.

Kısaca değinmek gerekirse amaçları şunlardır: Bölgedeki istikrarı, barışı,

---

⁶⁵ Grigoryi Rapota **Mirovaya Energetika**// World energy, Tolko integrasya obespechit ystoichivoe razvitiye i bezopasnost/ No: 3, mart 2007.
Grigoryi Rapota **Mirovaya Energetika**// World energy, Sadece entegrasyon güvenliği ve devamlı gelişmeyi sağlayabilir” / No: 3 ,mart 2007.

güvenliği sağlamak ve tarafların siyasi, kültürel, ekonomik, enerji, ulaşım maliye işbirliklerini korumak. Örgütün uluslararası imajı gün geçtikçe artmaktadır. Birçok ülkenin örgüte gözlemci olarak katılma isteklerini bunun kanıtı olarak görebiliriz.⁶⁶

Son zamanlarda petrol konusu örgütü önemli meselesi olarak tanınmaya başlamıştır. Küresel enerjinin dengesini ve enerji güvenliğini sağlamada ülkemiz önemli bir rol üstlenmiştir.

2017 senesine doğru ülkemiz dünyanın en büyük 10 petrol üretici ülkesinden biri olacaktır. Enerji güvenliği ve enerji dengesinin sağlanması, Asya Enerji Stratejisi Projesi'nin en önemli hedeflerindedir. Asya Enerji Stratejisi Projesi, Kazakistan Enerji ve Rezerve Kaynakları Bakanlığı tarafından yapılarak, ŞİÖ'nun ikinci toplantısında sunulmuştur. 2008'deki ŞİÖ ikinci toplantısının temsilcisi Kazakistan'dı.

Asya enerji stratejisinin aktüelliği, Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev 2006'da ŞİÖ üye ülkelerinin enerji işbirliği inisiyatifi ile bağlılığında. Asya bölgelerinin gelişmesiyle, bu ülkelerin gelecekte enerji ihtiyaçlarının artacakları da beklenmektedir. Bundan dolayı enerji piyasasındaki çarpışmaların ve rekabetin daha da artmaya başladığı enerji sektörlerinde ülkelerin birleşmesi çok önemlidir.

Asya Enerji Stratejik Projesi 2007'de Moskova'da yer alan bakanlıkların birinci toplantılarında söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, Bişkek şehrinde yer alan ŞİÖ zirvesinde Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev "Kazakistan, Rusya ve Çin gibi petrol üreten ve ihraç eden bir ülke olarak ŞİÖ çerçevesinde işbirliği kurmaktan yanadır. Bu sorunlar ancak enerji derneği kuruluşuyla çözülebilir." dedi.

Var olan projeye göre, Asya Enerji Stratejisi Projesi iç ve dış durumları göz önünde bulundurarak, Orta Asya bölgesi ülkeleri uzun vadeli enerji siyasetinin temel yönlerini, hedeflerini, amaçlarını belirleyen bir projedir.

Asya enerji projesinin en önemli amaçlarından birisi de enerji siyaseti, ayırım yapılmaksızın, ülkelerin enerji, ekolojik güvenliğini göz önünde bulundurarak bütün Asya bölgesindeki enerji piyasasının istikrarlı gelişmesine olanak sağlamaktır. Strateji Projesi'nde enerji güvenliği sağlamanın hedefleri ve yaklaşımları yapılmıştır.

1. Asya Enerji Strateji Projesi'ne katılan ülkelerin halkına ve ekonomisine güvenilir

---

⁶⁶ Ermekbayev N.B. Assosiyasiya gosydarstv Uygovostochnoi Azyi i Shankhaiskaya Organizasya Sotrydnichestva: Vozmojnosti i perspektivyi vzaimpodeistvyi 18-19 pages. Mejdynarodnaya naychnaya konferensya, Shos v Poiskax Ponimaniya Bezopasnosti, 4oktyabr 2007g. Almaty, 2008.
Ermekbayev N.B. GüneyDoğu Asya ülkeleri ve Şanghay İşbirlik Örgütü: İşbirliğin olasılıkları ve perspektifleri 18-19 pages. Mejdynarodnaya naychnaya konferensya, Shos v Poiskax Ponimaniya Bezopasnosti, 4oktyabr 2007g. Almaty, 2008.

ve garantili enerjiyi sağlamak,

2. Katılımcı ülkelerin ekonomisinin bir ülkeye bağlı kalmamasını sağlamak,

3. Ekolojik güvenliğin korunmasının talep edilmesini sağlamak,

4. Enerji kaynaklarının iç ve dış piyasasına avantajlı ulaşabilmek için ekonomik şartları oluşturmak (vergi ve gümrük).

Asya Enerji Strateji Projesi'ne göre, siyasi oluşumların daha da azaltılması; ekonomik çıkarlar ve hedeflerden oluşması gerekmektedir. Asya Enerji Strateji Projesi'nin, bölgedeki ülkelerin ekonomisinin gelişebilmesi için katalizör olması gerekmektedir. Enerji piyasasında, piyasaya katılımcı ülkelere şeffaflık ve işbirliği yapmak talep edilmektedir. Bu amaçlara ulaşabilmek için tedbirler alınması ve enerji satışlarının liberalleştirilmesi düşünülmektedir.

Tedbirler şunlardır; bütün katılımcı ülkelerin enerji kompleksleri hakkında ortak bilgi bankasının kurulması, bu bilgiye serbest ulaşımın sağlanması. Şimdi ŞİÖ katılımcısı ülkeler farklı siyaset yürütmektedirler. Aralarındaki farklar şu noktalardadır:

1. Her ŞİÖ üyesi ülke, kuruluşun çıkarlarını dikkate almayarak, kendi milli çıkarlarına göre ortaklarla enerji işbirlikleri yapmaktadır.

2. Enerji kaynağı üretici ŞİÖ üyesi ülkelerin enerjisine, başka ülkelerin açılım yapma durumları söz konusu olabilir.

3. Her katılımcı ülkede enerji alanında çıkarılan kanunların aynı olmaması. ŞİÖ üyesi ülkelerin enerji alanında işbirliği yapmasına, enerji ulaşımı tarifelerinin oluşmasında anlaşılabilir prensiplerin bulunmaması neden olmaktadır.⁶⁷

---

⁶⁷ Myxamedjanov B.G. O Proekte Azyatskoi Energeticheskoi Strategyi.119-122 pages. Mejdynarodnaya naychnaya konferensya, Shos v Poiskax Ponimaniya Bezopasnosti, 4oktyabr 2007 g.Almaty, 2008.

Myxamedjanov B.G. Asya Enerji Stratejisi projesi hakkında 119-122 pages. Mejdynarodnaya naychnaya konferensya, Shos v Poiskax Ponimaniya Bezopasnosti, 4oktyabr 2007 g.Almaty, 2008.

SONUÇ

İlk başlarda Kazakistan dış siyasetinin en karışık problemlerinden birisi de petrol konusu olmuştur. Çünkü petrole göre siyaset yürütmek gerekmekteydi. Büyük güçlerin petrole ihtiyaçları vardı. Bunun için de yani büyük güçlerle ilişkilerini dengede tutmak ve kendini onlara ezdirmemek gerekmekteydi.

Kazakistan kısa süre içerisinde “Büyük Oyun”un katılımcısı haline gelmiştir. Böyle bir durumda kendi petrolümüzü kendi ülkemiz için karlı olarak kullanabilmek için ve büyük güçler siyaseti arasında kaybolmamak için akıllı bir dış siyaset yürütmenin hayati önemi vardı.

Böylece Kazakistan ilk dönemlerde çok yönlü diplomasi yöntemini seçti ve doğru yaptı. Uluslararası ilişkilerde aktif siyaset yürütmeye başladı. Mesela Kazakistan birçok bölgesel örgütün kurulmasına inisiyatif olmuştur. Bu örgütlere petrol taşımayla ilgili projeler de sunmuştu.

Kazakistan’ın bağımsızlığını ilk kazandığı dönemlerde petrol siyaseti konusu biraz zor bir konuydu. Çünkü o dönemlerde Kazakistan’ın elinde petrol kaynaklarını araştırmak için yeterli ve gerekli teknoloji bulunmamaktaydı. Ayrıca bağımsızlığını yeni kazanan ülkemizin petrol konusunda tecrübesi de yoktu. Bunun için ilk dönemler dış ülkelere, yani petrol konusunda daha tecrübeli, gelişmiş ülkelere yardım almak zorunda kaldık. Belki de bu yolla, bazı önemli kaynaklarımızı büyük güçlerin eline vermişizdir. Ama o zamanlar başka çare yoktu, buna mecburduk.

Günümüzde ise, Kazakistan zor dönemlerini atlattı. Zamanla kendi milli petrol şirketlerimiz, yani milli şampiyonlarımız oluşturulmaya ve Kazakistan hükümetinin yardımıyla birçok başarı elde edilmeye başlandı. Ayrıca yerel kadromuz da çoğalmaya başladı. Üniversitede bile petrol araştırma bölümleri açılmaya başlandı. Bu da başarının bir simgesidir.

Kazakistan petrol siyasetinde kendi sözünü dinlettirecek hale geldi. Petrolü dış siyasetinde bir koz olarak karlı bir şekilde kullanabilmek Kazakistan için çok önemlidir.

Kazakistan uluslararası topluma, Batı'ya, Amerika'ya şimdilik az da olsa dediğini yaptırabilmektedir. Ama bu durum ne zamana kadar devam edebilir diye soru bir gelebilir aklımıza. Çünkü, bildiğimiz gibi, petrol sonsuz bir hammadde değildir. Günün birinde elbette petrol de biter. O zaman Kazakistan'ın dış siyasetteki konumu ne olacak acaba? Petrol bittikten sonra Kazakistan'ın başka ülkelerle ilişkileri nasıl olacak?

Kanaatimce kazanmış olduğumuz imajı, konumumuzu uluslararası toplumda koruyabilmemiz için ekonomik durumumuzu daha da geliştirmemiz ve gelecekte gelişmiş bir ülke olabilmek için temellerini şimdiden atmamız gerekmektedir.

Yani;

1. Şimdiden, gerek parasal olsun, gerek siyasi, imkanlarımız varken ülkemizin teknolojik dallarına yatırım yapmak gerekmektedir. Çünkü ülkelerin gelişimi teknolojiye bağlı olacaktır. Bunun için şimdiden altyapı yapılması şarttır.
2. Dış siyasette de şimdiden başlayıp Kazakistan'a gelecekte avantaj sağlayacak anlaşmalar imzalamak gerekmektedir.

Kazakistan'ın dış siyasette imajının iyi olduğunu 2010'da AGİT'e temsilcilik yapacak olmasında görebiliriz. Kazakistan gibi Orta Asya ülkesinin AGİT'e başkanlık yapması Kazakistan dış siyasetinin büyük başarısıdır. Bazı araştırmacılar Kazakistan'ın AGİT'e başkanlık yapmasında petrolün katkısının bulunduğunu da yazmaktadırlar.

Sonuç olarak, doğruyu söylememiz gerekirse, Kazakistan bağımsızlığını kazandığı ilk dönemlerde ülkenin iç ve dış siyaseti çok karışıktı; sınır problemleri vardı. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkenin yeni siyasetini yürütmesi gerekmekteydi. Bir başka deyişle, ülkeye avantaj sağlayacak yöntemler bulması ve uygulaması gerekliydi.

Çok yakınlarda düzenlenen ABD Cumhurbaşkanı seçimlerini kazanan B. Obama'nın Kazakistan'la ilgili sıcak düşünceleri bu ülkenin Kazakistan petrolüne olan ilgisinin olduğu gibi devam edeceğinin bir simgesidir. Çünkü petrol konusu Beyaz Saray'ın değişmeyecek konularındandır. Ama iki ülke ilişkilerinin nasıl bir

tempoyla geliŖeceđini vakit gösterecektir.

Kanaatimce, Kazakistan ve Çin'in gün geçtikçe yakınlaŖmasından (Atasu-AlaŖankou projesinin yapılması) Amerika'nın duyacağı endiŖe gelecekte daha da artacaktır. Kazakistan ve Çin petrol iliŖkisine gelirse, iki ülke iliŖkilerinin son dönemde hızlandığını ve iki tarafın da istekli olduğunu görebiliriz.

Kazakistan Çin'le olan sıcak iliŖkilerini gelecekte baŖka glere karŖı koz olarak kullanabilir. İki lke arasındaki petrol iliŖkilerinin gelecekte daha da hızlanacağı inancındayım.

Rusya'ya gelirse; Rusya, Kazakistan ve Çin'in yakınlaŖmasından pek de memnun değildir. Bu konuda Rusya Kazakistan'ı rakip olarak görmektedir. Bazı Kazak ve Rus yorumlarına göre Ŗimdi Kazak ve Rus iliŖkileri sođumuŖ durumdadır ve gelecekte de rekabetten dolayı iki ülke arasındaki iliŖkiler daha da soğuyabilecektir. Kanaatimce, Kazak ve Rus iliŖkilerinin gelecekte iyileŖmesi iki ülkenin yöneticilerin yürüttükleri siyasete bağlıdır. Rusya'da çok yakın zamanda gerekleŖen seçimleri kazanan Medvedev'in, ilk ziyaretini Kazakistan'ın baŖkenti Astana'ya yapması, Rusya'nın Kazakistan'la olan iliŖkilerine büyük önem verdiğini göstermektedir.

Bence, Kazakistan ve Rusya iliŖkilerinin geliŖmesinde rol oynayan V. Putin'in BaŖbakan olarak kalması da iki ülke arasındaki iliŖkilerin o kadar da bulutlu olmayacağını dŖndryor.

Kazakistan gelecekte ne yapmalıdır? Bana göre, Kazakistan:

1. Her zamanki gibi komŖularıyla iyi iliŖkilerini sürdürmelidir.
2. Günün koŖullarına göre çok yönlü siyaset yapmaya devam etmelidir.

KAYNAKÇA

I.Kitaplar :

- Aitmakhanov,N, **The New Great Game : The Competition for the Energy resources of Central Asya** , Taiwan , 2008, pp.30-32.
- Abishev,A,E, **Politika i Īnterisi Mirovix Derjav v Kazaxstane, “Strategicheskoe znachenie Kaspiya”**,Almatı,glava 7,2002g, 194-198str. Burles,Mark, **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics, Santa Monica , RAND ,1999, pp.22-27.**
- Chjen,Kyn,Fy, **Geopolitika Kazaxstana: Mejdy proshlim i bydyshim** , Almaty, Jeti Jargı,1999.
- Erekeshova,L,G, **Politika i interesi mirovix Derjav v Kazaxstane, Politika i interesi SSA** , Almatı, 2002g, 90-98 str.
- Ermekbayev,N,B,**Assosiyasiya gosydarstv Uygovostochnoi Azyi i Shankhaiskaya Organizasiya Sotrydnichestva : Vozmojnosti i perspektivy vzaimpodeistvyi**,18-19 pages.Mejdynarodnaya naychnaya konferensya ,Shos v Poiskax Ponimaniya Bezopasnosti,4oktyabr ,2007g,Almaty, 2008.
- Laumulin,T, Murat, **The Geopolitics of XXI Century in Central Asia**.Almaty, KazISS,2007g.
- Myxamedjanov,B,G, **O Proekte Azyatskoi Energeticheskoi Strategyi**, Mejdynarodnaya naychnaya konferensya ,Shos v Poiskax Ponimaniya Bezopasnosti, 4oktyabr , 2007g,Almaty, 2008.
- Nazarbayev, N,A, **Na poroge XXI veka** ,Almaty,1996g,100str.
- Nazarbayev, N,A, **V Potoke Īstoriyi**, Almaty,1999g,269-270 str.
- Sin,Gyanchan,**Strategicheskyie perspektivy : Vedyshyie Derjavi ,Kazaxstan i Tsentralnoazyiatskyi yzel : KitayskayaVneshnyaya Politika i Kazaxstan**, Part 3 ,pp.151-154.
- Sultanov,B,K, **Politika i Īnterisi Mirovix Derjav v Kazaxstane**,Almaty, 2002g, 25-26 str.
- Tokayev ,K,K, **Pod Styagom Nezavisimosti” ocherki o vneshnei politike Kazaxstana**,Almaty,Bilim,1997g,20str.

II. Makaleler :

Janet, Xuanli Liao “A Silk Road for Oil : Sino –Kazakh Enerji Diplomacy ”, **The Brown Journal of World Affairs**, Winter/Spring 2006 ,Volume XII,issue 2 ,pp.39-41.

Kapparov, N, “Neftyanyie Perspektivyi Kazaxstana”, **Kontinent**, sentyabr, No:4(5),1999g, pp.1-14.

Kojikhov,A,T, “Novaya Faza na Kaspyi”, **Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovanyi**, 3 dekabrya , 2002g.

Laumulin, M, “ Mnogovektornost kak ona est”, **Kontinent**, 18 fevral-2 mart No: 3 (155) ,2004g.

Namazbekov,M,N, Analiticheskoe obozreniye “Otsenka sovremennogo sostoyanya prioritetnix naprovleniyax sotrydnichestva Kazaxstana s Kitayem”, **Analytic 5 /2003**,pp.23-24.

Nazarbayev,N,A,“Nash adres-Planeta Zemlya”, **Kazaxstanskaya Pravda**,8.sentyabr, 2000g.

Nazarbayev,N,A, “ Vmeste mi mojem soprotivlyatsya globalizatsiyi”, **Nezavisimaya Gazeta**,29aprel, 2001g.

Nazarbayev,N,A, “ Konsepsya Vneshnei Politiki”, **Kazaxstanskaya Pravda**,3sentyabr, 2001g.

Nazarbayev,N,A, “ Nash Vibor –Edinstvo i integrasya”,**Kazaxstanskaya Pravda** ,15 dekabr, 2001g.

Rapota,Grigoryi, “Tolko integrasya obespechit ystoichivoe razvitiye i bezopasnost”, **Mirovaya Energetika**, No: 3,mart ,2007g.

Sviridov,A,“Pentagon Planyiryet peresmotret organizasuyu VS strani”,**Zarybejnoe Voennoe Obozreniye** ,No:5-6, 2001g,pp.82.

Nazarbayev, N,A, “Tayelsizdik tanındagı Gasır kelisim – shartı”,**KazMunaigaz : oil and gaz strategy of Kazakhstan**,Almaty, Astana ,2007,43-67 str

Ustimenko,A,A,“Kitaiskiy stsenaryi Kazaxstana”,**Neftegazovyi vertikal**, No: 7 ,2005g,pp.6-7

III. Belgeler :

Kisi pri Prezidente RK, “Poslanyie Prezidenta RK N.A.

Nazarbayeva”, 2008g, 224str.

Kollegya MİD RK, “Vneshnyaya Politika” ,23 noyabr, 2008g.

Kazaxstanskaya Pravda, “Poslanyie Prezidenta Narody Kazaxstana, Povisheniya i blagosostoyaniya grajdan Kazaxstana –Glavnaya tsel gosydarstvennoi politiki”, 7fevral, 2008g.

Kazakstan Respyblikasının Yltık Baspasoz Klybı, “Kazakstannın Mynai-Gaz Strategyası”, Astana, 2007, 272str.

IV. İnternet :

Sultanov, V,K, *Mnogovektornaya Vneshnyaya Politika Kazaxstana : opit i perspektivy*, [www. Analitika.org](http://www.analitika.org)

Tokayev, K,K, www.analitika.org.

İnaugural Address of United States President William İ Clinton, <http://www.on.edu/hist/clinton.html>.

Gosydarstvennaya programa . “Pyt v Evropy” na 2008-2011 godi Kazaxstanskyi İnstityt Strategicheskix İssledovaniy pri Prezidente Respybliki Kazaxstan, www.kisi.kz .

Nyrsha, A,A, , Sunday, April, *Analiticheskyi tsentr razymnyie reshenya , prudent solutions, Vneshnopoliticheskyi kyrs Kazaxstana v Yslovyiakh Modernizatsionnyx Reform*, www.analitika.org.

Nurgalyiev, M,E, Thursday , July , 2007g. *Amerikanskyi vektor vo vneshnei Politike Kazaxstana: osnovnyie priyoriteti sotrydnichestva* , www.analitika.org.

Nurgalyiev, M,E, Thursday, July 05, 2007, *Amerikanskyi Vektor vo Vneshnei Politike Kazaxstana: Osnovnyie priyoriteti sotrydnichestva*, www.analitika.org.

Dyusenova, M, Kyрманova ,A, Monday, July 30, 2007, *Neft i gaz Kazaxstana, myagkaya natsyonalizatsiya ili smena partnerov?*, www.analitika.org

Ted Veixman, *Kitai ykreplyet svoe vliyanyie v Srednei Azyi*, www.eurasianet.org

Stiven Blank, *Potrebnost v Energii glavnoe- dvijuyuchaya sila Kitaisko-Kazaxstanskogo sblijenya*, www.eurasianet.org.

Kazakhstan-China Gaz Pipeline Project, China the Beautiful
<http://www.chinapage.org/phpBB2/viewtopic.php?t=2731>.

Gysev, L, *Sotrydnichestvo Rossyi i Kazaxstana v oblasti energetiki*, Informasyonno-analiticheskyi tsentr.ia-centr.ru.

Eshamanova, E, *Kazaxstan-Rossya: sotrydnichestvo na Kaspyi*, Informasyonno-analiticheskyi tsentr.ia-centr.ru.

Haritonova ,N,Ì , Tuesday, April 17, 2007, *Format neftyanogo diyaloga Rossyi i Kazaxstana segodnya*, www.analitika.org.

Lillis, Joanna, Monday, 20 April, 2009, *Glybokyie karmani Kitaya delauyt ego sereznim energeticheskim igrokom v Tsentralnoi Azyi*,
<http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav042009ru.shtml>.

Kitayiskyi Natisk , <http://www.expert.ru/news/2009/04/20/kazakhstan-kitai-sp/>

Kazaxstan ratifitsiroval soglasheniye o Prikaspyiskom trydoprovode , vigodnom Rossyi,
<http://news.flexcom.ru/business/2009/05/13/399180/>.

Kazaxstan ratifitsiroval soglasheniye s RF i Tyrkmeniyiei o stroitelstve Prikaspyiskogo gazoprovoda
<http://www.today.kz/ru/news/kazakhstan/2009-05-13/gasprov>.

Özet

Son zamanlarda petrol ve doğalgaz dünyada değerli olmaya başladı. Petrolün uluslararası ilişkilerdeki etkisini, son olaylardan da görebiliriz. Petrol bakımından zengin bir ülke olarak Kazakistan da, Büyük Petrol Oyunu'na katılmak zorunda kalmıştır.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazadıktan sonra dış ilişkiler yürütmede doğru yöntemleri kullanması gerekmektedir. Kazakistan dış siyaset yöntemi olarak, çok yönlülüğü seçti. Çünkü Kazakistan'ın Büyük Ejderhalar'la ilişkilerini dengelemesi gerekmektedir.

Her büyük gücü Kazakistan göz önünde tutmalıydı ve onlarla kendine avantaj sağlayabilecek anlaşmalar yapmalıydı. Kazakistan dış siyasetinde jeopolitik konum çok önemlidir. Yani Kazakistan'ın Çin ve Rusya'nın arasında konuşlanmış olması, açık denizlere çıkışının olmaması ve yeraltında petrolün bulunması Kazakistan dış politikasına şekillendiren önemli gerçeklerdir. Kazakistan dış siyasetindeki çok yönlülük yönteminin de jeopolitik konumundan dolayı uygulandığını söyleyebiliriz.

İlk başlarda Kazak dış siyaseti, uluslararası ilişkilerde kendi imajını korumak ve uluslararası topluma kendini tanıtmaktan oluştuysa da, 1990'ların ikinci yarısından itibaren gelişme sürecini yaşamaktaydı ve son dönemlerde ise, Kazakistan yeni dış siyasi stratejilerini oluşturmaya başladı. Kazakistan dış siyasetindeki her dönemde petrol gerçeğinin her zaman önemli bir yer tuttuğunu görebiliriz. ABD ve Çin dünyanın en çok petrol ihtiyacı olan ülkeleridir. Enerji stratejisi iki ülkenin dış siyasetinin önemli parçalarıdır. Bundan dolayı Hazar bölgesinin bu ülkeler için ne kadar önemli olduğu aşikardır.

İlk bölümde, Kazakistan dış politikasının öncelikleri, çok yönlülük siyasetinin nasıl yürütüldüğüne değinildi.

İkinci bölümde, ABD ve Çin'in petrole olan ihtiyaçları anlatıldı.

Üçüncü bölümde, "Büyük Petrol Oyunu" ve Kazakistan'ın ABD, Çin ve Rusya ile olan ilişkilerinden bahsedildi.

Dördüncü bölümde ise, Kazakistan'ın büyük devletlerle petrol ilişkilerinde

en önemli rol oynayan projeler olan BTC, Atasu-Alaşankou ve HBK projeleri açıklandı ve ŞİO ve AET gibi uluslararası kuruluşların Kazakistan'ın petrol konumunda ne gibi yararlar sağlayabileceği hakkında kısaca bilgi verilmiştir

ABSTRACT

Nowadays, oil and gaz becoming more important part in the World. By last events we can see a big role of the energy in international relations. As an energy owner, Kazakhstan had to participate on Big Oil Game.

After gaining of its independence, Kazakhstan had to choose right method of Foreign Policy. Kazakhstan chose a multilateral method. So that, Kazakhstan could balance the relations between Big Powers.

Kazakhstan had to consider the interests of the Big Powers, also had to sign the advantageous agreements. Jeopolicy play an important role in foreign policy of Kazakhstan. Kazakhstan situated between China and Russia, it has no direct way to open seas, Kazakhstan is owner of the big oil. All of these facts affects on foreign policy of Kazakhstan.

Kazakhstan chose multilateral method, because of its jeopolicy. The aims of Foreign Policy of Kazakhstan after gaining of its independence were: to introduce itself as an independent part of international community and to create a peaceful image of State.

Nowadays Kazakhstan drawing up a new foreign policy strategy. Oil will not lose its importance in a future. USA and China needs oil more than other States. The energy strategy is main foreign policy strategy of these two countries. Therefore it's easy to understand the interests of two Powers in this region.

First chapter is devoted to priority of Kazakhstani Foreign Policy

Second chapter is devoted to oil interests of USA and China

Third chapter is devoted to “Big Oil Game” and relations of Kazakhstan between USA, Russia and China.

Fourth chapter is devoted to international institutes as SCO and EurAsEc and a role of these Organisations in Kazakhstan's oil policy. The three main projects: BTJ, Atasu-Alashankou and CPC also mentioned in this chapter.